

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2024

Jakub Kořínek

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

**Propaganda Srbska a Chorvatska během rozpadu Jugoslávie
a její odraz v českém tisku**

Bakalářská práce

Autor: Jakub Kořínek
Studijní program: B0114A120001 – Historie se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání – maior
Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání – minor
Forma studia: Prezenční
Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Hradec Králové 2024

Zadání bakalářské práce

Autor: Jakub Kořínek

Studium: F20BP0293

Studijní program: B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Anglický jazyk se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Propaganda Srbska a Chorvatska během rozpadu Jugoslávie a její odraz v českém tisku**

Název bakalářské práce AJ: Propaganda in Serbia and Croatia during the disintegration of Yugoslavia and its reflection in the Czech press

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Úkolem této bakalářské práce je popsat státní propagandu v Srbsku a Chorvatsku během let 1991–1995 a její následný odraz v českém tisku. Cílem první části práce je na základě studia odborné literatury zformulovat ucelený obraz propagandy obou zmíněných států. Za tímto cílem bude použita literatura z oborů historie, politologie a sociologie, která se zabývá konkrétními aspekty a formami státní propagandy v daných zemích, které bude sledovat v kontextu nejnovějších výzkumů k problematice propagandy obecně. Druhá, hlavní část práce bude zkoumat, do jaké míry a jakým způsobem byla tato propaganda následně přejímána, reflektována a případně odhalována dobovým českým tiskem. Coby pramenná základna budou sloužit v ČR publikovaná periodika, v nichž bylo téma balkánských válek a jejich důsledků během 90. let tematizováno, ta budou podrobena analýze, vzájemně komparaci, a zjištěné závěry budou kontextualizovány s úvodní částí práce.

Prameny

100+1 zahraniční zajímavost (r. 1991–1995).

Blesk (r. 1992–1995).

Blesk magazín (r. 1992–1995).

Haló noviny (r. 1991–1995).

Hospodářské noviny (r. 1991–1995).

Lidové noviny (r. 1991–1995).

Mladá fronta DNES (r. 1991–1995).

Mladý svět (r. 1991–1995).

Reflex (r. 1991–1995).

Respekt (r. 1991–1995).

Rudé právo (r. 1991–1995).

Odborná literatura

JOWETT, Garth S. – O'DONNELL, Victoria, *Propaganda & persuasion*, London – New Delhi – Thousand Oaks – Singapore 2014.

MACDONALD, David Bruce, *Balkan holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002.

MALEŠEVIĆ, Siniša, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002.

MALEŠIĆ, Marjan, *Vloga medijev in propagande v vojnah na območju nekdanje Jugoslavije*, *Acta Histriae* 21 (4), 2013, s. 855–878.

SCRIVER, Stacey, *War Propaganda*, dostupné online (https://www.researchgate.net/publication/304184774_War_Propaganda).

Zadávající pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. Mgr. Jiří Hutečka, Ph.D.

Oponent: PhDr. Jan Květina, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 2.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně pod vedením pana doc. Mgr. Jiřího Hutečky, Ph.D., a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Jakub Kořínek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval panu doc. Mgr. Jiřímu Hutečkovi, Ph.D. za pomoc a odborné rady při vedení této práce. Dále chci poděkovat své rodině za jejich podporu a trpělivost.

Anotace

KOŘÍNEK, Jakub, *Propaganda Srbska a Chorvatska během rozpadu Jugoslávie a její odraz v českém tisku*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, s. 94, Hradec Králové 2024.

Úkolem této bakalářské práce je popsat státní propagandu v Srbsku a Chorvatsku během let 1991–1995 a její následný odraz v českém tisku. Cílem první části práce je na základě studia odborné literatury zformulovat ucelený obraz propagandy obou zmíněných států. Za tímto cílem bude použita literatura z oborů historie, politologie a sociologie, která se zabývá konkrétními aspekty a formami státní propagandy v daných zemích, které budou sledovat v kontextu nejnovějších výzkumů k problematice propagandy obecně. Druhá, hlavní část práce bude zkoumat, do jaké míry a jakým způsobem byla tato propaganda následně přejímána, reflektována a případně odhalována dobovým českým tiskem. Coby pramenná základna budou sloužit v ČR publikovaná periodika, v nichž bylo téma balkánských válek a jejich důsledků během 90. let tematizováno, ta budou podrobena analýze, vzájemné komparaci, a zjištěné závěry budou kontextualizovány s úvodní částí práce.

Klíčová slova

Srbsko, Chorvatsko, propaganda, tisk, válka

Annotation

KOŘÍNEK, Jakub, *Propaganda in Serbia and Croatia during the disintegration of Yugoslavia and its reflection in the Czech press*, Bachelor thesis, Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, pp. 94, Hradec Králové 2024.

The main task of this bachelor thesis is to describe Serbian and Croatian state-produced propaganda from 1991 to 1995 and its reflection in the Czech press. The first chapter aims to describe the propaganda of the aforementioned states based on the secondary literature. To fulfill this aim, I will use literature, which is aimed at aspects and forms of state-produced propaganda in the mentioned states, from fields such as history, politology, and sociology. I will work with these aspects in the context of the latest general propaganda research. The second part of the thesis focuses on how and to which extent the Czech press reproduced, reflected, or exposed the propaganda. As a primary source, I will use Czech-produced press, which reflected the Yugoslav wars and their consequences. I will analyze the newspapers, compare them, and contextualize the results of the analysis with the first part of the thesis.

Keywords

Serbia, Croatia, propaganda, press, war

Obsah

Úvod	10
1 Srbská a chorvatská propaganda	14
1.1 Srbská propaganda	16
1.1.1 Srbská domácí propaganda.....	16
1.1.2 Srbská mezinárodní propaganda	22
1.2 Chorvatská propaganda	26
1.2.1 Chorvatská domácí propaganda	26
1.2.2 Chorvatská mezinárodní propaganda	30
2 Reflexe propagandy v tisku.....	36
2.1 Srbská propaganda	36
2.1.1 Narativ oběti.....	36
2.1.2 Dehumanizace Chorvatů	40
2.1.3 Motiv spiknutí	42
2.1.4 Narativ mírumilovného národa	46
2.1.4.1 Popírání aktivního zapojení JNA	47
2.1.4.2 Narativ mírumilovného národa	48
2.1.5 Národní propaganda	50
2.2 Chorvatská propaganda	53
2.2.1 Rámování konfliktu.....	53
2.2.2 Narativ oběti.....	60
2.2.3 Domácí propaganda.....	64
2.2.4 Příprava ofenzív	67
3 Diskurzivní analýza termínu „četnik“ v českém tisku	72
3.1 Termín „četnik“	72
3.2 Termín „četnik“ v českém tisku	73
3.2.1 Respekt	74
3.2.2 Květy	77

3.2.3	Mladý svět.....	79
3.2.4	Rudé právo	81
	Závěr.....	85
	Seznam literatury.....	91

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je způsob reflexe srbské a chorvatské propagandy v českém tisku během ozbrojených konfliktů provázejících rozpad Jugoslávie. Téma jsem si vybral, protože v rámci českého výzkumu se jedná o prázdné místo, které nebylo zatím nikterak vyplněno. Ačkoli již vzniklo velké množství prací věnujících se reflexi války v bývalé Jugoslávii,¹ propaganda nebyla analyzovaným prvkem ani jedné z nich. Pominu-li téma českého tisku, i srbskou a chorvatskou propagandu devadesátých let minulého století lze považovat za vcelku opomíjené téma.² Důsledkem toho je fakt, že naprostá většina mých sekundárních zdrojů je zahraničních.

Shromážděná literatura je důležitá zejména pro první kapitolu. Jejím primárním účelem je vytvoření teoretických rámců pro následnou analýzu. Tvorba těchto teoretických rámců vychází z kombinace poznatků z literatury věnující se propagandě jako obecnému fenoménu a literatury, která se zabývá konkrétně balkánským prostorem. Za naprosto zásadní pro obecné vymezení propagandy považuji díla *Propaganda & Persuasion*³ od autorů Gartha S. Jowett a Victorie O'Donnell a *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*⁴ z pera Jacquese Ellula. Z textů věnujících se konkrétně státům bývalé Jugoslávie je nutné zmínit knihu Davida B. MacDonalda *Balkan*

¹ Viz Jakub FABIAN, *Obraz Chorvatska ve vybraných českých tištěných médiích v roce 1995*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2012;

Pavel OŠKRKANÝ, *Slovinský prolog rozpadu Jugoslávie v českém dobovém tisku*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2009;

TÝŽ, *Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995) v českém dobovém tisku*, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012;

Jan PELIKÁN, *Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé Fronty DNES a Občanského (Českého) Deníku*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 126–159;

Jakub POPELA, *Válka v Bosně a Hercegovině na stránkách vybraného českého tisku v letech 1992–1995 (sic)*, bakalářská práce, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012;

Blanka SOUKUPOVÁ, *K problematice pohledu českých týdeníků v letech 1991–1993 na slovanský Balkán*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 101–125;

Jakub ŠUMBERA, *Ohlas válečných událostí v Bosně a Hercegovině v letech 1994–1995 na stránkách dobového českého tisku*, bakalářská práce, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2016;

Bohuslav VÁLEK, *Vznik a formování Republiky Srbská Krajina a její obraz v českém tisku*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2009;

Martin ZELINKA, *Obraz války v Bosně a Hercegovině (1992–1995) ve vybraných českých periodikách*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2018.

² Viz Dominika KUBIŠOVÁ, *Propaganda a manipulácia v prejavoch Franja Tuđmana*, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2019;

Martin MIKLOŠOVIČ, *Propaganda v srbskej a chorvátskej tlači počas rozpadu Juhoslávie*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2019.

³ Garth S. JOWETT – Victoria O'DONNELL, *Propaganda & Persuasion*, London – New Delhi – Thousand Oaks – Singapore 2014.

⁴ Jacques ELLUL, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York 1973.

*Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*⁵ a *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*⁶ od Siniša Maleševiče. Zatímco ostatní díla citovaná v práci se zabývají dílčími aspekty propagandy jednotlivých států, tyto publikace jako jediné nabízejí jejich komplexní rozbor jako celku. Označím-li je za naprosto zásadní pro mou práci, pak je nutné díla Susan Woodward vnímat jako přesný opak. Na její závěry odkazuji ve své práci minimálně a ačkoli se jedná o jeden z nejvíce citovaných textů týkajících se Jugoslávie,⁷ její knihu *Balkan Tragedy* raději nevyužívám. Primárním důvodem je skutečnost, že tato publikace je kritizována pro své faktické nepřesnosti, což ztěžuje její použitelnost pro předloženou analýzu.⁸

Z citované literatury vnímám jako problematické pouze dílo *To Kill a Nation*,⁹ a to pro jeho subjektivitu a vyhraněný postoj. Jde o text, jenž je prosrbský a značně vyhraněný vůči „Západu“, proto jsem z něj převzal pouze základní faktické údaje, u kterých je možné předpokládat, že nedošlo k ovlivnění zmíněnými postoji. Do výčtu literatury jsem naopak nezařadil článek *Media and the War In Croatia*.¹⁰ Rok vydání a skutečnost, že jeho autor je Chorvat, vedly k tomu, že článek nevnímám jako sekundární pramen, ale jako primární a slouží jako doplnění jednoho z rámců chorvatské propagandy v první kapitole, tudíž ho lze v kontextu práce považovat za podružný. Podobným stylem pracuji i s písněmi, které šířily propagandistické narativy. Byť se jedná o primární prameny, užívám je jen jako doplnění vytvořených rámců a nejsou hlavním předmětem analýzy.

Je nutné uvést, že již zmíněná první kapitola neobsahuje pouze rámce, na jejichž základě následně v druhé kapitole analyzuji tisk. Mimo ně zahrnuje i rámce, které musely být pro absenci informací ze sekundárních pramenů, založeny na základě analýzy pramenů primárních (tj. českého tisku). Tento sekundární obsah není v druhé kapitole nikterak dále analyzován. Ačkoli bylo zmíněno, že rámce jsou hlavním obsahem první kapitoly, kapitola dle nich není členěna. V první kapitole se věnuji zvláště srbské a zvláště

⁵ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002.

⁶ Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002.

⁷ Josip GLAURDIĆ, *Yugoslavia's Dissolution: Between the Scylla of Facts and the Charybdis of Interpretation*, in: edd. R. Archer – F. Bieber – A. Galijaš, *Debating the End of Yugoslavia*, Burlington – Farnham 2014, s. 23.

⁸ *Tamtéž*, s. 23–24.

⁹ Michael PARENTI, *To Kill a Nation*, London – New York 2002.

¹⁰ Milan KOŠUTA, *Media and the War In Croatia*, *Medicine and War* 9 (2), 1993, s. 134–140.

chorvatské propagandě, u nichž následně rozlišuji propagandu domácí a mezinárodní. K této strukturaci jsem se rozhodl, jelikož se domnívám, že v případě popisu produkce propagandy je logické ji dělit na základě cíle (tj. domácí obyvatelstvo či ostatní státy). Logičnost takové diferenciaci dobře demonstruje srbský narativ oběti, jehož užití a funkce se měnila právě v závislosti na cíli.

Tuto strukturu ale není možné aplikovat na další kapitoly, poněvadž tisk reflektoval jednotlivé narativy bez ohledu na jejich cílové publikum. Z toho důvodu druhou kapitolu člením dle narativů. Druhou kapitolu také považuji za stěžejní, jelikož naplňuje cíl mé práce, kterým je analýza způsobu reflexe srbské a chorvatské propagandy českým tiskem, a to na základě zvolených primárních pramenů, jimiž jsou dobové deníky a týdeníky. Z tisku bylo vybráno *Rudé právo*, *Respekt*, *Květy* a *Mladý svět*. Kromě *Respektu* patřila k roku 1993 všechna tato periodika do pětice nejvíce čtených periodik ve své kategorii, což bylo primárním důvodem jejich výběru k analýze. *Rudé právo* bylo v roce 1993 na základě průměrného nákladu třetím nejčtenějším deníkem v České republice.¹¹ *Květy* a *Mladý svět* byly druhým a třetím nejčtenějším týdeníkem.¹² *Respekt* jsem zařadil pro jeho odlišný styl od ostatních tiskovin. Téměř totožný výběr pramenů zvolila ve své práci i Blanka Soukopová a v souvislosti s tím označila *Respekt* za protipól *Květů* a *Mladého světa*¹³ a za „...*tisk intelektuálů* ...“¹⁴ Jako datum, od kterého prameny analyzuji, jsem zvolil 25. červen 1991, den vyhlášení chorvatské nezávislosti. Mezníkem ukončující analýzu je konec srpna 1995. Tento předěl jsem určil vzhledem ke skutečnosti, že poslední vojenská operace války v Chorvatsku, operace Bouře, kterou je možné zároveň vnímat jako jeden z konečných mezníků konfliktu, proběhla na počátku srpna 1995. Po srpnu sice byla propaganda stále reflektována, ale již ne v takové míře jako před ním.

Třetí (poslední) kapitola obsahuje analýzu používání výrazu „četnik“ českým tiskem. Tento termín jsem zvolil pro nejednoznačnost jeho užití. Zároveň je nutné dodat, že je velmi úzce spjat s dehumanizační chorvatskou propagandou, tudíž třetí kapitola současně částečně supluje část druhé kapitoly, která by jinak byla zaměřena na tento

¹¹ Jakub KONČELÍK – Petr ORSÁG – Pavel VEČEŘA, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010, s. 265.

¹² *Tamtéž*.

¹³ Blanka SOUKUPOVÁ, *K problematice pohledu českých týdeníků v letech 1991–1993 na slovanský Balkán*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 101.

¹⁴ *Tamtéž*.

aspekt chorvatské propagandy. Jediné objasnění používání pojmu „četnik“ tiskem, které je možné v českém prostoru najít, pochází z pera Jana Pelikána. Ten jeho užívání zdůvodňuje tím, že si novináři neuvědomovali, co termín znamená.¹⁵ Byť se jedná o logický závěr, je limitován skutečností, že Pelikán analyzoval pouze *Mladou Frontu DNES* a *Občanský Deník*. Třetí kapitola přesto s tímto závěrem coby východiskem pracuje i v rámci dalších tiskovin. Samotné zjištění, zda byl, či nebyl termín přejímán záměrně, a případný důvod přejímání jsou důležité zejména v kontextu druhé kapitoly, jelikož poskytují doplňující pohled na postoj českého tisku k jednotlivým stranám konfliktu. Toto zaměření na postoj jednotlivých tiskovin a odlišnost analýzy jsou důvodem, proč kapitolu strukturuji dle periodik. Kapitola by mohla být kritizována pro skutečnost, že v ní analyzuji pouze pojem „četnik“ a že jsem do analýzy nezahrnul i výraz „Ustašovec“, který v rámci dehumanizace užívali Srbové. Tomuto označení se nevěnuji pro jeho jasně vymezené negativní vnímání přítomné i v českém prostoru a proto, že český tisk termín nikdy nepoužil k pojmenování Chorvatů, pokud se zrovna nejednalo o parafrázi či citaci srbské strany.

Po třetí kapitole následuje závěr, jenž shrnuje předchozí analýzu ve snaze zodpovědět základní otázku – jak a na základě jakých východisek či informačních zdrojů reflektoval český tisk válku v Jugoslávii?

¹⁵ Jan PELIKÁN, *Obráz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé Fronty DNES a Občanského (Českého) Deníku*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 138.

1 Srbská a chorvatská propaganda

Jowett a O'Donnell definují propagandu jako „...*záměrný, systematický pokus formovat vnímání, manipulovat s prací s informacemi a řídit chování za účelem získání reakce, která podporuje žádaný záměr propagandisty.*“¹⁶ Ačkoli s definicí do určité míry souhlasím, není pro účely práce plně vhodná. Nevhodnost vidím zejména v tom, že například válečné písně, které budou níže zmiňovány a analyzovány, ne vždy vznikaly na popud vlád a zároveň nelze vždy identifikovat jejich původ. Z toho důvodu budu v rámci samotného vymezení definice propagandy vycházet z definice Shawn J. Parry-Giles, ke které je v již citované publikaci napsáno „...[S. J. Perry-Giles] *definovala propagandu jako ,strategicky vytvořené zprávy, které jsou institucí rozšířeny mezi masy lidí za účelem vyvolání akce, ze které by zdroj [propagandy] benefitoval.*“¹⁷ To dovoluje do propagandy zahrnout i narativy, které byly vytvořeny vládami, ale nadále byly využívány i bez vědomí vlád. Zároveň je nutné zmínit, že ne vždy je znám původce určitého narativu. Pokud by byl narativ ještě před jeho užitím státem použit jednotlivcem, bylo by možné zpochybnit, zda se skutečně v případě, kdy byl využíván jednotlivcem, jednalo o propagandu. Z toho důvodu uvádím Jacques Ellula, který ve svém díle *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes* zmiňuje sociologickou propagandu. Tento typ propagandy vzniká samostatně a vychází z většinové společnosti. Samostatná existence tohoto typu propagandy neznámá, že nemůže být využit státem.¹⁸ Na základě sociologické propagandy je tudíž následně možné analyzovat i díla, která užila propagandistické narativy ještě před tím, než je začal používat stát.

Vzhledem k předchozím uvedení několika děl definujících propagandu je nutné podotknout, že v případě dělení propagandy na tzv. „bílou“, „šedou“ a „černou“ budu vycházet z klasifikace propagandy dle Jowetta a O'Donnell. Zmínění autoři definují „bílou“ propagandu jako pravdu, která je ale podávána tendenčně a v nepoměru vůči

¹⁶ Garth S. JOWETT – Victoria O'DONNELL, *Propaganda & Persuasion*, London – New Delhi – Thousand Oaks – Singapore 2014, s. 7. Původní text: „...*deliberate, systematic attempt to shape perceptions manipulate cognitions, and direct behavior to achieve a response that furthers the desired intent of the propagandist.*“

¹⁷ Tamtéž, s. 6. Vzhledem ke skutečnosti, že nemám přístup k původnímu zdroji, přidávám citaci, kterou autoři uvedli ve své publikaci s odkazem na tento zdroj. Parry-Giles, S. J. (2002). *The rhetorical presidency, propaganda, and the Cold War: 1945–1955*. Westport, CT: Praeger, s. xxvi. Původní text: „...[S. J. Perry-Giles] *defined propaganda as ,conceived of as strategically devised messages that are disseminated to masses of people by an institution for the purpose of generating action benefiting its source.*“

¹⁸ Jacques ELLULA, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York 1973, s. 62-65.

jiným pravdivým informacím. „Černá“ propaganda je následně vymezena jako lež s neidentifikovatelným či záměrně špatně uvedeným zdrojem. „Šedá“ propaganda se pak nachází na pomezí mezi těmito dvěma typy.¹⁹ Jedná se o vcelku odlišné definice oproti Ellulovi, který propagandu rozlišuje dle toho, zda ji stát skrývá. V případě „bílé“ propagandy se jí stát nesnaží nijak tajit, zatímco u „černé“ propagandy si lidé neuvědomují, že jim je prezentována.²⁰

Předmětem zkoumání této kapitoly tudíž budou propagandistické metody a narativy, které jednotlivé vlády používaly, a jejich následné využití. Z toho důvodu nebudu v rámci celé práce brát v potaz zprávy z bojiště, které nejsou součástí státních narativů. Prvním příkladem zprávy z bojiště objevující se mimo státní narativ je reportáž *Pomoci nám může jedině Schwarzkopf*,²¹ ve které chorvatský voják viní z neúspěchu na daném úseku fronty špehy. Na základě užitých zdrojů nemůžu soudit, že by šlo o narativ prosazovaný státem, jelikož nemá žádné podepření v literatuře a z pramenů ho jako jediná zmiňuje již jmenovaná zpráva. Dále uvádím příklad, který bude analyzován, ale pouze částečně. Jedná se o vyjádření důstojníka Jugoslávské lidové armády (dále již označována pouze zkratkou JNA – Jugoslavenska narodna armija) v reportáži *Zájezd do pekla*.²² Dle něj si Chorvati dělají náhrdelníky z dětských prstů. Toto vyjádření bude v následující kapitole zahrnuto do narativu oběti, ale nebude provedena samotná analýza příkladů zločinů, které údajně Chorvati provedli. Důvodem k tomu je většinový postoj českého tisku. Tento narativ je většinově pouze reprodukován bez jakékoli kritiky, tudíž ho není plnohodnotně analyzovat v rámci práce samostatně.

Za předpokladu zjednodušení je možné najít v srbské a chorvatské propagandě určité podobnosti. Zejména se jedná o využívání narativu oběti a mýtu vyvoleného národa, které jsou propojené a navzájem se doplňují. Pro oba státy byl narativ oběti prominentní částí propagandy a zároveň ho obě země užívaly jak v domácí propagandě, tak v té mezinárodní.

V případě srbské propagandy lze pozorovat, že se ve většině případů jedná o historická témata či témata přímo s historií související. Mýtus vyvoleného národa vychází

¹⁹ Garth S. JOWETT – Victoria O'DONNELL, *Propaganda & Persuasion*, London – New Delhi – Thousand Oaks – Singapore 2014, s. 7.

²⁰ Jacques ELLUL, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York 1973, s. 15.

²¹ Teodor MARJANOVIĆ, *Pomoci nám může jedině Schwarzkopf*, Respekt 3 (2), 1992, s. 12.

²² Anna HUSARSKA, *Zájezd do pekla*, Respekt 2 (48), 1991, s. 12.

z mýtu o bitvě na Kosově poli. Dle něj si srbský kníže Lazar zvolil prohru v bitvě, čímž měl následně získat místo v nebeském království a zároveň tím posunout Srby na úroveň Bohem vyvoleného národa.²³ Již zmíněný narativ oběti se opírá o následky bitvy na Kosově poli,²⁴ 2. světovou válku, existenci Jugoslávie²⁵ a její následný rozpad.²⁶ 2. světová válka dále velmi silně figurovala jako opěrné téma ve stereotypizaci Chorvatů jako Ustašovců²⁷ a při tvrzení, že Německo se snaží ovládnout Balkán.²⁸

1.1 Srbská propaganda

1.1.1 Srbská domácí propaganda

V rámci domácí propagandy byla již zmíněná témata užívána při národní mobilizaci. MacDonald ve své studii připodobňuje srbský nacionalismus a jeho témata k židovskému nacionalismu, který dle něho vychází z vyvolenosti národa, jeho pádu a následného vykoupění.²⁹ Uvedené prvky se nachází jak v mýtu Kosova pole, tak v srbské viktimizaci sebe sama v souvislosti s 2. světovou válkou a rozpadem Jugoslávie. Od bitvy na Kosově poli je možné považovat Srby za „vyvolený národ“. Jako pád národa lze identifikovat tureckou nadvládu,³⁰ která ale v samotné dobové propagandě nehraje tak důležitou roli, či Titovu Jugoslávii, jež byla následně vnímána jako způsob útlaku Srbů.³¹ Samotné vykoupění národa je většinou spojeno s představou zlatého věku národa. Jedná se o dobu v minulosti, která je nacionalisty považovaná za ideální a již by mělo být znovu dosaženo.³² V případě srbského nacionalismu bylo nejvíce vzhlíženo k Srbsku cara Dušana, za jehož vlády došlo k největšímu územnímu rozmachu.³³ Ke způsobu využití

²³ Podrobněji je tento mýtus rozebrán v Branimir ANZULOVIĆ, *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, Annandale 2000.

²⁴ *Tamtéž*, s. 33. Zdroj mluví o turecké nadvládě, která je ale vnímána jako důsledek prohry bitvy na Kosově poli.

²⁵ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 185.

²⁶ V. P. GAGNON Jr., *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990's*, Ithaca 2004, s. 1–2.

²⁷ *Tamtéž*, s. 81.

²⁸ Sabrina P. RAMET, *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge – New York 2005, s. 8.

²⁹ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 19–20.

³⁰ Branimir ANZULOVIĆ, *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, Annandale 2000, s. 33.

³¹ V. P. GAGNON Jr., *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990's*, Ithaca 2004, s. 95.

³² David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 23–24.

³³ V. P. GAGNON Jr., *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990's*, Ithaca 2004, s. 36–37.

struktury tohoto mýtu MacDonald píše: „*Zatímco může existovat představa, že národ vždy zvítězí, stále existuje pocit konstantní hrozby z okolního světa, která nutí nacionalisty sjednotit se, aby zachovali své zvyky a tradice.*“³⁴ Vykoupení národa (návrat do zlatého věku) by jasně vedlo i k územní expanzi. Téma územní expanze je možné považovat za další motivační prostředek expanze nacionální. Zároveň je třeba ale uvést, že tento námět byl reflektován i v chorvatské propagandě, a to negativně jako srbská imperiální snaha o „velké Srbsko“.³⁵

Další důležitou součástí domácí propagandy je viktimizace sebe sama. Viktimizaci považují za velmi důležitý prvek v rámci rozlišování mezi „My“ a „oni“. Tuto diferenciaci zmiňuje Kecmanović jako součást uniformity,³⁶ kterou považuje za jeden ze znaků nacionalismu. Viktimizace je uvedena i Jusićem jako jedna ze základních diskurzivních strategií srbských médií během války v Jugoslávii. Společně s vytvořením nepřitele dochází k vymezení jednotlivých národních skupin a k jasnému rozdělení na „My“ a „oni“.³⁷ Viktimizace se opírala o všechna již popsaná témata s výjimkou turecké nadvlády.³⁸ Obzvláště akcentované motivy jsou události 2. světové války. Ty Srbům poskytly několik různých námětů, které ve společnosti trvale rezonovaly. Mezi autory zabývajícími se rozpadem Jugoslávie se často objevuje mínění, že se jednalo o důsledek Titova postoje k těmto událostem.³⁹ Tento jeho postoj zahrnoval omezování připomínání jakýchkoli národnostních křivd. To mimo jiné vedlo i k nejasnému počtu obětí jednotlivých etnických skupin.⁴⁰ Síla událostí 2. světové války byla posílena jejich

³⁴ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 21. Původní text: „*While there may be a belief that the nation will always come out ahead, there is still a sense of constant threat from the outside world, forcing co-nationalists to rally together to preserve their customs and traditions.*“

³⁵ *Tamtéž*, s. 106–111. Autor dané problematice věnuje celou podkapitolu.

³⁶ Dušan KECCMANOVIĆ, *The Mass Psychology of Ethnonationalism*, New York 1996, s. 53.

³⁷ Tarik JUSIĆ, *Media Discourse and the Politics of Ethnic Conflict: The Case of Yugoslavia*, in: ed. P. KOLSTØ, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009, s. 34–35.

³⁸ Je nutné uvést, že ačkoli turecká nadvláda nebyla prominentním tématem v rámci narativu obětí, Turci byli vnímáni jako jedna z nepřátelských skupin. Turky jako jednu z nepřátelských skupin lze najít v Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 198.

³⁹ Václav ŠTĚPÁNEK, *Několik pohledů na nacionalismus – jeden z faktorů rozpadu Jugoslávie*, in: *Balkán a nacionalismus: labyrintem nacionální ideologie*, Brno 2012, s. 46.

Bette DENICH, *Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide*, *American Ethnologist* 21 (2), 1994, s. 369.

⁴⁰ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 160–182. MacDonald problematice nejasného počtu obětí věnoval v rámci své publikace celou kapitolu.

ahistorickým výkladem v srbských médiích. Dle Jusiće sloužila historie k vysvětlování současného dění.⁴¹

Zmíněný styl výkladu dovolil srbské propagandě užívat status oběti i více než 40 let po skončení 2. světové války. Mimo udržení statusu oběti došlo ale i k uchování vymezení Chorvatů a Němců jako nepřátel. Na základě tohoto pohledu bylo možné Chorvaty ztotožňovat s Ustašovci (či obecně s fašisty). Uvedené spojení je propagandisticky velmi důležité. Znovu dochází k jasnému vymezení se vůči určité skupině a zároveň je daná skupina označena negativním výrazem. Užitím negativního výrazu dochází k využití jednoho z tzv. „propaganda devices“,⁴² konkrétně se jedná o „name-calling“. Účelem této techniky je spojit určitou skupinu s negativním slovem, čímž následně dochází k obecnému negativnímu vnímání dané skupiny.⁴³ V případě termínu „Ustašovci“ dochází k jasnému spojení s negativními rysy a současně k určitému vymezení dané skupiny. Toto vymezení je zároveň možno považovat za projev dehumanizace. Sabrina Ramet zmiňuje dehumanizaci jako jeden ze základů srbské propagandy. Mimo jasné vymezení se vůči nepříteli dochází k jeho negativnímu označení, důsledkem čehož není následné zabití zástupce dané skupiny vnímáno tak nepříznivě, jako by bylo předtím.⁴⁴ Slovní spojení „zástupce skupiny“ je v tomto kontextu velmi důležité, Pål Kolstø totiž k dehumanizaci dodává, že v jejím rámci osoby ztrácejí svoji jedinečnost a jsou brány pouze jako „zástupci skupiny“.⁴⁵

⁴¹ Tarik JUSIĆ, *Media Discourse and the Politics of Ethnic Conflict: The Case of Yugoslavia*, in: ed. P. KOLSTØ, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009, s. 36.

⁴² V rámci práce bude užíván termín „propagandistická technika“ či pouze „technika“.

⁴³ Stacey SCRIVER, *War Propaganda*, in: ed. J. D. Wright, *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Vol 25., Oxford 2015., s. 397. Nejedná se o originální myšlenku autorky, ale vzhledem ke skutečnosti, že nemám přístup k původnímu zdroji, uvádím citaci, kterou autorka uvedla v rámci díla, ze kterého jsem čerpal. Sproule, M. J., 2001. *Authorship and origins of the seven propaganda devices: a research note*. *Rhetoric & Public Affairs* 4 (1), 135–143.

Zmíněné propagandistické techniky jsou uvedeny i v Garth S. JOWETT – Victoria O'DONNELL, *Propaganda & Persuasion*, London – New Delhi – Thousand Oaks – Singapore 2014, s. 258. Autoři uvádí, že mimo „propaganda devices“ se pro dané techniky užívá i výraz „ABCs of propaganda analysis“.

⁴⁴ Sabrina P. RAMET, *Under the Holy Lime Tree: The Incalculable of Neurotic and Psychotic Syndromes as a Serbian Wartime Strategy, 1986–95*, in: edd. S. P. Ramet – V. Pavlaković, *Serbia since 1989: Politics and Society under Milošević and After*, Seattle 2005, s. 125.

⁴⁵ Pål KOLSTØ, *Discourse and violent conflict: Representations of „Self“ – „Other“ in the Yugoslav successor states*, in: ed. P. KOLSTØ, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009, s. 9.

Je třeba uvést, že ve Vladimír VAĐURA, *Teorie etnického konfliktu*, in: edd. T. Šmíd – V. Vaďura, *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*, Brno 2007, s. 38, tento jev pojmenovává jako „stereotypizaci zneprátené skupiny“ a samotnou dehumanizaci definuje stejným stylem jako Ramet.

Malešević uvádí, že Srbové označovali Chorvaty mimo jiné jako: „...zrádce, vrahy, lidi nenávidící Srby nebo ty, kteří vždy zamýšleli pochorvatštit Srby a konvertovat je ke katolictví.“⁴⁶ Předposlední a poslední označení považují za obzvláště podstatné. Poslední označení připojuje k národní identitě i identitu náboženskou, čímž obzvláště v kontextu Balkánu dochází k jasnějšímu rozdělení skupin, a tím pádem k většímu rozdílu mezi „My“ a „oni“. Předposlední výraz, „Serb-haters“, je další ukázkou srbské viktimizace sebe sama. Konkrétně se jedná o výsledek mýtu o „srbofobii“. Tu MacDonald popisuje jako ideu o údajné nenávisti k Srbům, kterou k nim chovají zejména Chorvati. Jakékoli konflikty je možné podle této představy považovat za důsledek nenávisti okolních národů (většinou Chorvatů) a Srby v důsledku pokládat za nevinné oběti.⁴⁷ Tato představa měla i své důsledky v rámci vnímání nacionalismu.

Mezi další nepřátele byly řazeny USA, Vatikán, Rakousko a již zmíněné Německo.⁴⁸ V případě Německa bylo už napsáno, že se jednalo o referenci na minulost a o představu, že Německu jde o ovládnutí Balkánu.⁴⁹ Rakousko bylo viněno ze stejné snahy. Toto vinění odráželo srbský negativní pohled na Rakousko-Uhersko.⁵⁰ Vatikán a Spojené státy byly většinou obviňovány z konspirace proti Srbsku.⁵¹ Vinění Vatikánu podporovaly dvě skutečnosti. Národní identita je na Balkáně úzce spjata s náboženstvím,⁵² a tudíž bylo pro pravoslavné Srby snadné spojit si Vatikán s nepřítelem (katolickými Chorvaty). Druhým důvodem byla „tradice“ odporu vůči Vatikánu v rámci Titovy Jugoslávie. Tento odpor Anzulović vysvětluje tím, že katolicismus má centrum moci mimo území Jugoslávie, a nebylo ho tedy možné kontrolovat skrz státní moc.⁵³

⁴⁶ MALEŠEVIĆ, Siniša, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 198. Původní text: „... traitors, murderers, Serb-haters or those who have always intended to Croatise and convert Serbs to Catholicism.“

⁴⁷ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 63–64, 82–84.

⁴⁸ Sabrina P. RAMET, *Under the Holy Lime Tree: The Incalculations of Neurotic and Psychotic Syndromes as a Serbian Wartime Strategy, 1986–95*, in: edd. S. P. Ramet – V. Pavlaković, *Serbia since 1989: Politics and Society under Milošević and After*, Seattle 2005, s. 125.

⁴⁹ Ačkoli byla zejména akcentována 2. světová válka, srbská propaganda se opírala i o mocenské snahy Německa v 19. století.

⁵⁰ MALEŠEVIĆ, Siniša, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 200.

⁵¹ Sabrina P. RAMET, *Under the Holy Lime Tree: The Incalculations of Neurotic and Psychotic Syndromes as a Serbian Wartime Strategy, 1986–95*, in: edd. S. P. Ramet – V. Pavlaković, *Serbia since 1989: Politics and Society under Milošević and After*, Seattle 2005, s. 125.

⁵² Lenka J. BUDILOVÁ, *Náboženství, sociální třída a rozvoj nacionalismu na Balkáně*, in: *Balkán a nacionalismus: labyrintem nacionální ideologie*, Brno 2012, s. 19–20.

⁵³ Branimir ANZULOVIĆ, *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, Annandale 2000, s. 105–106.

Posledním nepřítelem byla OSN (nadneseně lze v rámci propagandy místo „OSN“ použít „svět“), která na Srbsko uvalila sankce.⁵⁴ Samotné sankce následně režimu sloužily jako viník většiny srbských problémů.⁵⁵

Uvedená témata byla mezi lidmi šířena mimo jiné skrz hudbu. Příkladem může být píseň *Bog je Srbin*, ve které se narativ oběti objevuje na samém počátku. „*Od Bihaća do Petrovca sela, do Petrovca sela Srpska zemlja napadnuta cela, napadnuta cela.*“⁵⁶ V citované části písně je zastoupen narativ oběti zmínkou o napadnutí srbské země. Mimo narativ oběti obsahuje píseň i jasné vymezení se vůči nepřítelům. „*Ojta vi de, hrvatske ustaše, hrvatske ustaše*“⁵⁷ a „*Čuvajte se ustaše i turci, ustaše i turci*“⁵⁸ obsahují termíny „Ustaše“ a „Turci“, které sloužily k již zmíněné dehumanizaci nepřítele.⁵⁹ Zároveň je nutné podotknout, že tato píseň vznikla v kontextu války v Bosně a týká se především Republiky srbské⁶⁰ (nikoli Srbska). I přes tuto skutečnost jsem se rozhodl k uvedení písně, jelikož obsahuje analyzovaná témata a dle definice propagandy z počátku kapitoly ji lze považovat za produkt srbské propagandy.

Písně je možné v kontextu rozpadu Jugoslávie považovat za důležitou složku propagandy. Žánrově bývají označovány jako „turbofolk“. Edina Bećirević písně zmiňuje společně se slogany jako typickou součást srbské „jednoduché“ propagandy.⁶¹ Zároveň spadají pod další aspekt propagandy, který autorka popisuje, a tím je opakování. K tomu dodává: „...*systematické opakování hlavního tématu nebo témat propagandistického sdělení je nezbytné k tomu, aby sdělení zakořenilo v myslích mas.*“⁶² Vliv písní v rámci propagandy zmiňuje i kniha *Battle Hymns: The Power and Popularity of Music in the Civil War*, ve které autor v první kapitole uvádí, že písně dobře sloužily ke změně názorů vojáků. Tento závěr je zdůvodněn tím, že vojáci byli spíše ochotni vyslechnout cizí názor

⁵⁴ James GOW – Milena MICHALSKI, *The Impact of the War on Serbia: Spoiled Appetites and Progressive Decay*, in: edd. S. P. Ramet – V. Pavlaković, *Serbia since 1989: Politics and Society under Milošević and After*, Seattle 2005, s. 147.

⁵⁵ Eric D. GORDY, *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and Destruction of Alternatives*, University Park 1999, s. 192.

⁵⁶ Željko GRMUŠA, *Bog je Srbin*, 1993. Citováno z <https://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/srbstivojaci/bog-je-srbin-751877>, ke dni 15. 7. 2023.

⁵⁷ *Tamtéž*, ke dni 15. 7. 2023.

⁵⁸ *Tamtéž*, ke dni 15. 7. 2023.

⁵⁹ Výraz „Turci“ je dehumanizační pojem užívaný pro Bosňáky.

⁶⁰ Srbský státní útvar v rámci Bosny a Hercegoviny.

⁶¹ Edina BEĆIREVIĆ, *Genocide on the Drina River*, London–New Haven 2014, s. 37.

⁶² *Tamtéž*, s. 38. Původní text: „...*systematic repetition of the main theme or themes of a propagandistic message is necessary in order for it to become ingrained in the minds of the masses.*“

v rámci písně než v rámci projevu. Názory prezentované v písních se zároveň následně lépe pamatovaly.⁶³ Jako součást propagandy je zmiňuje i Gordy ve svém díle zabývajícím se srbskou propagandou *The Culture of Power*. Gordy upozorňuje, že stát tento styl hudby podporoval skrz destrukci alternativ.⁶⁴ Současně uvádí, že „turbofolk“ sloužil hlavně k mobilizaci rurální části obyvatelstva.⁶⁵ Dále se propagandistickému užití „turbofolku“ věnuje Markéta Slavková v článku *Echoing the Beats of Turbo-folk: Popular Music and Nationalism in Ex-Yugoslavia*.⁶⁶ Tento text je důležitý pro zahrnutí analýzy propagandistického využití symbolů na svatbě Željka Ražnatoviće (též známého jako Arkan)⁶⁷ a Svetlany Veličković (též známé jako Ceca).⁶⁸ V rámci objevujících se motivů autorka vyjmenovává „...nacionalismus, touhu po retradicionalizaci, propojení se skutečnou historií a nostalgii po návratu mýtické minulosti.“⁶⁹ Arkan byl srbskými médii považován za hrdinu,⁷⁰ ale vzhledem ke skutečnosti, že z méně dostupných zdrojů není možné zjistit, zda byl tento narativ řízen skrz srbskou vládu, či zda se jednalo o heroizaci vzniklou ze sociologické propagandy,⁷¹ nebudu tento případ reflektovat jako srbskou propagandu.⁷²

Výše zmíněná Gordyho publikace představuje destrukci alternativ jako hlavní součást srbské propagandy, jejíž jedinou výjimkou je prvotní nacionální mobilizace.⁷³ Aspekt destrukce alternativ lze sledovat zejména v případě srbských médiích, která,

⁶³ Christian McWRITHER, *Battle Hymns: The Power and Popularity of Music in the Civil War*, Chapel Hill 2012, s. 11–12.

⁶⁴ Eric D. GORDY, *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and Destruction of Alternatives*, University Park 1999, s. 104. Jedná se o shrnutí autorových závěrů. Autor se propagandistickému využití hudby věnuje v rámci celé kapitoly na s. 103–164.

⁶⁵ *Tamtéž*, s. 104.

⁶⁶ Markéta SLAVKOVÁ, *Echoing the Beats of Turbo-folk: Popular Music and Nationalism in Ex-Yugoslavia*, *Lidé města* 12 (2), 2010, s. 419–439.

⁶⁷ Velitel Srbské dobrovolnické gardy (lze užít i název „Arkanovi Tygři“).

⁶⁸ Srbská turbofolková zpěvačka.

⁶⁹ Markéta SLAVKOVÁ, *Echoing the Beats of Turbo-folk: Popular Music and Nationalism in Ex-Yugoslavia*, *Lidé města* 12 (2), 2010, s. 431. Původní text: „...nationalism, the desire for retraditionalization, a link to the actual history and nostalgia for the ‚return‘ of the mythical past.“

⁷⁰ Milan MILOŠEVIĆ, *The Media Wars: 1987–1997*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia, Durham – London 2000, s. 118–119.

⁷¹ Na základě Markéty SLAVKOVÁ, *Echoing the Beats of Turbo-folk: Popular Music and Nationalism in Ex-Yugoslavia*, *Lidé města* 12 (2), 2010, s. 428–432, lze usuzovat, že měl podporu médií (tudíž i vlády), ale není jasné, že by vláda tento narativ převzala.

⁷² Vzhledem ke skutečnosti, že byl Arkan politicky činný (*Tamtéž*, s. 430), je možné předpokládat, že prostor v médiích souvisel s jeho vlastní „propagandou“ (politickou kampaní), nikoli s propagandou státu.

⁷³ Eric D. GORDY, *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and Destruction of Alternatives*, University Park 1999, s. 2.

pokud byla státní, byla podporována, zatímco svobodná média se stát snažil omezovat.⁷⁴ To se mimo jiné projevovalo „...*konfiskací vybavení, ztrátou vysílací licence či žalobami spojenými s vysokými pokutami.*“⁷⁵ Svobodné alternativy byly dále restringovány i již zmíněnými sankcemi, které způsobily finanční omezení opozice či zdražení novin.⁷⁶ Pro potřeby práce uvádím jako zástupce svobodných médií pouze Borbu⁷⁷ a Vreme,⁷⁸ protože český tisk neměl ve zvyku se odkazovat, co se týče srbských zdrojů, na něco jiného než na tisk či tiskovou agenturu a protože v případě ostatních svobodných médií se nejednalo o noviny.

1.1.2 Srbská mezinárodní propaganda

Na tomto místě je nutné připomenout, že většina uvedených témat měla zastoupení jak v domácí, tak v mezinárodní propagandě. Jejich hlavní odlišností byl jejich cíl. Zatímco v domácí propagandě se jednalo o národní mobilizaci, v té mezinárodní šlo o získání spojenců či sympatií z řad jiných států. Z toho důvodu nemohl být užít mýtus vyvoleného národa, místo něj byl proto značně akcentován narativ oběti a jasného vymezení nepřátel.

Ellul k mezinárodní propagandě uvádí: „*Propaganda adresovaná ven [do jiných států] je ve většině případů nevyhnutelně neefektivní. Je to kvůli propagandistově psychologické ignoranci postojů, center zájmů a předpokladů jeho cíle. Dále je to spontánní podezřívavostí cíle vůči všemu, co přijde zvenčí [z jiných států].*“⁷⁹ První část citace není možné v případě srbské mezinárodní propagandy bez analýzy veřejného mínění a politického směřování jednotlivých států⁸⁰ potvrdit, ani vyvrátit. Byť byla srbská mezinárodní propaganda většinově neúspěšná, došlo k situacím, kdy byly podmínky

⁷⁴ Vjeran PAVLAKOVIĆ, *SERBIA TRANSFORMED? Political Dynamic in the Milošević Era and After*, in: edd. S. P. Ramet – V. Pavlaković, *Serbia since 1989: Politics and Society under Milošević and After*, Seattle 2005, s. 20.

⁷⁵ *Tamtéž*. Původní text: „... *confiscation of equipment, loss of broadcasting licenses, or lawsuits which carried heavy fines.*“

⁷⁶ Susan L. WOODWARD, *International Aspects of the Wars in Former Yugoslavia: 1990–1996*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, *BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia*, Durham – London 2000, s. 237.

⁷⁷ Eric D. GORDY, *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and Destruction of Alternatives*, University Park 1999, s. 65.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 69.

⁷⁹ Jacques ELLUL, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York 1973, s. 296. Původní text: „*Propaganda adressed to the outside is inevitably ineffective to a large extent: there is the propagandist's psychological ignorance of attitudes, centers of interest, and presuppositions of his target, and the spontaneous suspicion on the part of the target of all that comes from the outside.*“

⁸⁰ Jelikož lze srbskou propagandu považovat za obecnou, bylo by třeba vymezit určité státy, které by byly zkoumány.

z první části citace naplněny či „anulovány“, a tudíž dosáhla dílčích úspěchů.⁸¹ Dílčí cíle mohly být naplněny tím, že propaganda nikdy není orientována na celý stát, ale na jednotlivé skupiny.⁸² V menších skupinách mohla následně propaganda uspět. I přes možnost nesplnění podmínek, které jsou v citaci uvedeny jako první, se na základě analýzy českých novin domnívám, že primární roli v neúspěchu srbské propagandy hrála obecná podezřívavost vůči Srbsku.

V rámci narativu oběti lze za prominentní považovat zdůrazňování chorvatských válečných zločinů a ustašovské minulosti Chorvatů. Dle Tannera se jednalo o srbskou snahu rámovat konflikt jako válku proti znovu se objevujícímu chorvatskému fašismu.⁸³ V akcentaci zločinů je možné vidět úsilí Srbů jevit se před ostatními státy jako oběť. Příkladem tohoto jednání je již zmíněná reportáž *Zájezd do pekla*. V případě připomínání minulosti dle mě jde o snahu „souznít“ s již existujícími představami o Chorvatech. Tuto „rezonanci“ uvádí Ellul⁸⁴ i Jowett a O'Donnell⁸⁵ jako jeden z předpokladů úspěšné propagandy. Jeden z aspektů podporující narativ oběti je pokus vypadat před ostatními jako mírumilovný národ. Toto úsilí lze zejména identifikovat ve snaze vytvořit dojem neúčasti na válce,⁸⁶ jehož bylo zpočátku dosahováno skrz tvrzení, že JNA slouží pouze jako mírové jednotky.⁸⁷

Pokud jde o vymezení se vůči ostatním státům, již zmíněnou „rezonanci“ je možné najít pouze u Německa a Spojených států. V případě Rakouska a Vatikánu již byly uvedeny odkazy na minulost, ale vzhledem k absenci motivu, který by rezonoval mezi obyvateli ostatních států, jsem nucen předpokládat, že Srbsko tyto státy využívalo pouze v rámci domácí propagandy.

⁸¹ Příklad takového dílčího úspěchu je uveden v Sabrina P. RAMET, *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge – New York 2005, s. 20–21. Autorka uvádí, že část amerických novinářů přejímala nekriticky srbskou propagandu kvůli své neznalosti dané oblasti.

⁸² Toby CLARK, *Art and Propaganda in the Twentieth Century: The Political Image in the Age of Mass Culture*, London 1997, s. 48.

⁸³ Marcus TANNER, *Croatia: A Nation Forged in War*, London–New Haven 2001, s. 263.

⁸⁴ Jacques ELLUL, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York 1973, s. 295. Ellul uvádí, že propaganda nemůže vybočit z „Pre-existing attitudes“.

⁸⁵ Garth S. JOWETT – Victoria O'DONNELL, *Propaganda & Persuasion*, London – New Delhi – Thousand Oaks – Singapore 2014, s. 43.

⁸⁶ Ivan VEJVODA, *Serbian perspectives*, in: edd. A. Danchev – M. Ignatieff, *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*, New York 1996, s. 103.

⁸⁷ Srdjan PRTINA, *Válka v Chorvatsku*, in: edd. T. Šmíd – V. Vaďura, *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*, Brno 2007, s. 67.

Srbské vymezení se vůči Německu jako nepříteli a tvrzení, že Německu šlo o rozvrat Jugoslávie, je propaganda, která skutečně splňovala „podmínku rezonance“. Skutečnost, že mezi lidmi existovala určitá předpojatost vůči Německu, zmiňuje i Ramet.⁸⁸ Zároveň je ale třeba vzít v potaz, že tato předpojatost, společně s jednáním Německa, vedla k těmto závěrům i bez srbské propagandy. Důkazem toho je literatura, která Německo viní ze zhoršení situace v Jugoslávii.⁸⁹ Dle Ramet S. L. Woodward uvedla, že Německu šlo o expanzivní politiku v rámci jihovýchodní Evropy.⁹⁰ Uvedené zdroje nikdy neviní Německo z rozpadu, ale, jak již bylo zmíněno, pouze ze zhoršení situace. Ramet mimo jiné dodává, že srbská propaganda je pouze jedním z důvodů, proč bylo Německo vnímáno jako viník událostí na Balkáně. Jako další pohnutku k tomuto pohledu uvádí snahu Francie a Spojeného království svěst vinu za diplomatický neúspěch na někoho jiného.⁹¹ Toto zdůvodnění zmiňuje i Glaurdić, který je považuje za počátek této myšlenky.⁹²

Srbské obviňování Německa z rozpadu Jugoslávie na základě historické zkušenosti rozporuje Marie-Janine Calic. Zásahy a podporu Chorvatska vysvětluje pomocí německého vnímání nacionalismu a práva národů na sebeurčení.⁹³ Samotné Německo svůj postup odůvodňovalo snahou zabránit srbské expanzi.⁹⁴ Takovou argumentaci lze považovat za značně ovlivněnou chorvatskou propagandou. Zároveň je otázkou, zda Německo toto zdůvodnění nepřejalo jako vlastní propagandu. V takovém případě by se jako další možné vysvětlení nabízel německý strach z uprchlické krize,

⁸⁸ Sabrina P. RAMET, *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge – New York 2005, s. 8.

⁸⁹ Josip GLAURDIĆ, *Yugoslavia's Dissolution: Between the Scylla of Facts and the Chabyrbdis of Interpretation*, in: edd. R. Archer – F. Bieber – A. Galijaš, *Debating the End of Yugoslavia*, Burlington – Farnham 2014, s. 26. Autor referuje na autory B. Crawford, M. Glenny a S. L. Woodward.

⁹⁰ Sabrina P. Ramet, *Disputes about the Dissolution of Yugoslavia and its Wake*, in: edd. R. Archer – F. Bieber – A. Galijaš, *Debating the End of Yugoslavia*, Burlington – Farnham 2014, s. 46–47. Ramet původní zdroj cituje takto: Woodward, S. 1995. *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*. Washington, DC: Brookings Institution Press, s. 183–187.

⁹¹ Sabrina P. RAMET, *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge – New York 2005, s. 8.

⁹² Josip GLAURDIĆ, *Yugoslavia's Dissolution: Between the Scylla of Facts and the Chabyrbdis of Interpretation*, in: edd. R. Archer – F. Bieber – A. Galijaš, *Debating the End of Yugoslavia*, Burlington – Farnham 2014, s. 26.

⁹³ Marie-Janine CALIC, *German Perspectives*, in: edd. A. Danchev – M. Ignatieff, *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*, New York 1996, s. 57–58.

⁹⁴ Dagmar MORAVCOVÁ, *Německá politika v kontextu mezinárodně politických změn po konci studené války*, in: ed. D. Moravcová, *Evropská politika sjednoceného Německa 1990–1999*, Praha 2000, s. 35. Tento argument se objevuje i v Rudém právu, kde ho užil rakouský ministr Busek při zdůvodňování rakouského zapojení (Autor neuveden, *Busek: Srbové se nechali vyšachovat z tisku*, *Rudé právo* 3 (65), 1993, s. 30).

jehož důsledkem pak byla německá snaha Balkán stabilizovat.⁹⁵ Tak či onak je však zřejmé, že Německo bylo viněno z neadekvátního postupu vůči Jugoslávii i mimo rámec srbské propagandy. Proto je nutné v následné analýze tisku mimo analýzu samotného obsahu zkoumat i zdroje, jelikož samotná shoda obsahu takto ještě neznamena přejatí srbské propagandy.

Na základě analýzy *Rudého práva* soudím, že Německo a „Západ“ byly v rámci srbské propagandy také vymezovány jako společný nepřítel Srbska a Ruska. Ve zprávě *Humanitární dodávky OSN do Bosny obnoveny*⁹⁶ je citován Milošević. V citaci je mimo výraz „německo-katolická aliance“ zmíněna i hrozba zničení Jugoslávie a Ruska. Jugoslávie je dále označena jako první oběť. Ve zprávě *Bosenské příměří se zhroutilo*⁹⁷ je uvedeno Karadžičovo vyjádření,⁹⁸ v němž viní „Západ“ z pokusu rozbít velké státy na malé. Jugoslávie je dle něj pouze zkouškou na Rusko. V uvedených zprávách je jasně viditelné úsilí vymezit, kdo je „My“ (Srbsko a Rusko) a kdo „oni“ („Západ“, Německo, Vatikán). Lze se domnívat, že se Srbsko v rámci propagandy pokoušelo využít historických vazeb a argumentů v domnění, že téma bude „rezonovat“. Důkazem snahy obracet se na historii je Miloševićovo tvrzení: „Německo začalo okamžitě po svém sjednocení trestat vítěze druhé světové války.“⁹⁹ Za cíl této propagandy je možné považovat snahu aktivizovat Rusko jako srbského spojence.

Vzhledem k tomu, že vycházím pouze z českého tisku, nejsem schopen konstatovat, že by srbská propaganda byla či nebyla úspěšná.¹⁰⁰ Příkladem toho je citace ze zprávy *Jelcin navrhuje summit k bývalé Jugoslávii: „Podle Jelcina postoj chorvatského představitele ,ovlivnil někdo z vedoucích představitelů velkých zemí“*.¹⁰¹ Obsah této citace se shoduje s obsahem srbské propagandy. Byť nejde dokázat jeho přejatí, jedná se o sdílení stejné zprávy, a tudíž nelze považovat srbskou propagandu za

⁹⁵ Thomas BERGER, *The power of memory and memories of power: the cultural parameters of German foreign policy-making since 1945*, in: ed. J. W. MÜLLER, *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past*, Cambridge 2002, s. 90.

⁹⁶ Autor neuveden, *Humanitární dodávky OSN do Bosny obnoveny*, *Rudé právo* 3 (43), 1993, s. 13.

⁹⁷ Autor neuveden, *Bosenské příměří se zhroutilo*, *Rudé právo* 3 (88), 1993, s. 30.

⁹⁸ Jde se o stejný případ jako s písní *Bog je Srbin*. Byť se jedná o zástupce Republiky srbské, stále lze toto vyjádření označit za propagandu Srbska.

⁹⁹ Autor neuveden, *Humanitární dodávky OSN do Bosny obnoveny*, *Rudé právo* 3 (43), 1993, s. 13.

¹⁰⁰ Na základě dostupných pramenů a vzhledem k tématu práce nejsem schopen vyhodnotit úspěch této propagandy. Na analýzu úspěchu by bylo třeba jasně identifikovat ruský postoj před rokem 1991, přesný cíl srbské propagandy a následnou možnou změnu ruského postoje.

¹⁰¹ Autor neuveden, *Jelcin navrhuje summit k bývalé Jugoslávii*, *Rudé právo* 5 (186), 1995, s. 14.

vyloženě neúspěšnou. Ačkoli se ve zbytku zprávy Jelcin vyjadřuje prosrbsky, není možné konstatovat, zda jde o důsledek srbského působení, či o Jelcinovo úsilí o projekci moci na Balkáně.

1.2 Chorvatská propaganda

Jak bylo zmíněno výše, srbská a chorvatská propaganda sdílí mnoho podobností. Největší rozdíl je pozorovatelný v propagandě mezinárodní. V chorvatské mezinárodní propagandě hraje důležitou roli snaha identifikovat sebe sama se „Západem“. Další odlišností je chorvatský pokus cílit ve své propagandě na turisty.

1.2.1 Chorvatská domácí propaganda

Stejně jako v srbské domácí propagandě lze v chorvatském případě považovat za prominentní část propagandy nacionální mobilizaci. Také v rámci chorvatské národní mobilizace docházelo k připomínání historie. Mimo narativ oběti se objevoval i argument historického trvání státu (národa). Malešević poznamenává, že propaganda uváděla, že si Chorvaté vždy uvědomovali svou etnickou identitu.¹⁰² Dle MacDonalda se tento mýtus opíral o existenci úřadu Bána a Saboru, které trvaly od 7. století do vzniku první Jugoslávie.¹⁰³

Království Jugoslávie je možné považovat za základ chorvatského „historického“ narativu oběti. Důvodem k tomu je chorvatská interpretace království jako srbského naplňování projektu „velkého Srbska“.¹⁰⁴ Tento projekt je založen na nacionalistických dokumentech z 19. století a jeho cílem má být srbská územní expanze a následné etnické vyčištění získaných oblastí.¹⁰⁵ Od srbské propagandy se to liší tím, že Chorvaté nejsou jedinou obětí, ale jedním ze zasažených národů.

Součástí vymezení oběti (v tomto případě jedné z více obětí) je i stanovení nepřitele. V chorvatském případě byli jako etničtí nepřátelé bráni pouze Srbové. Toto

¹⁰² Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 244.

¹⁰³ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 114–115.

¹⁰⁴ *Tamtéž*, s. 115.

¹⁰⁵ Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 250.

vymezení proběhlo několika různými způsoby. Prvním vymezením je kulturní vymezení. Kubišová uvádí, že Tudjman ve svých projevech zdůrazňoval příslušnost k západoevropské kultuře.¹⁰⁶ Ačkoli to autorka zmiňuje pouze jako součást mezinárodní propagandy, jedná se i o součást propagandy domácí. Je to jeden ze způsobů rozlišení „My“ a „oni“. Zařazení do domácí propagandy podporuje i Malešević, který uvádí, že se Chorvati vymezovali vůči srbskému „byzantismu“ a pravoslaví.¹⁰⁷ Dále je možné danou myšlenku opřít o Bartletta, který považuje snahu oddělit se od Balkánu a vymezit se vůči němu za základ chorvatské státní identity.¹⁰⁸

Dalším vymezením je vymezení rasové. MacDonald uvádí, že se jednalo o představu, dle které byli Chorvaté jiného etnického původu než Srbové. Je nutno podotknout, že tuto myšlenku zastávala pouze část chorvatských historiků a že v ní byly při hledání rasových odlišností uplatňovány pseudovědecké metody (např. frenologie).¹⁰⁹

Posledním bylo ideologické vymezení. V jeho rámci byli za nepřátele považováni komunisty¹¹⁰ a „jugoslavisty“. Ačkoli nebylo mířeno pouze na Srby,¹¹¹ bylo s nimi stále úzce spjato. Vymezení se vůči komunistům lze spojit s masakrem v Bleiburgu a následně s Titovou Jugoslávií. Masakr v Bleiburgu je možné pokládat za důležitý v souvislosti s narativem oběti, jelikož dal Chorvatům možnost prezentovat se jako oběti Srbů/komunistů.¹¹² V Titově Jugoslávii byli komunisté viněni z podpory srbských nacionalistů a utlačování Chorvatska.¹¹³ Za součást tohoto útlaku je považováno i ekonomické využívání Chorvatska ve prospěch Srbska.¹¹⁴ Zde je již jasně pozorovatelné

¹⁰⁶ Dominika KUBIŠOVÁ, *Propaganda a manipulácia v prejavoch Franja Tudjmana*, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2019, s. 50.

¹⁰⁷ Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 251.

¹⁰⁸ William BARTLETT, *Croatia: Between Europe and the Balkans*, London – New York 2003, s. 64.

¹⁰⁹ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 122–124.

¹¹⁰ Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 250.

¹¹¹ K tomuto ideologickému vymezení docházelo i u opozice či svobodných novin. V Sven BALAS, *The Opposition in Croatia*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, *BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia*, Durham – London 2000, s. 269, je uvedeno, že pro novináře, kteří nespolupracovali se státem, byly užívány výrazy četnici, jugoslavisté a komunisti. Mimo vymezení se jedná i o dehumanizaci, která bude dále popsána.

¹¹² David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 160.

¹¹³ *Tamtéž*, s. 185. Je nutno dodat, jak MacDonald zmiňuje, že tento pohled na Titovu Jugoslávii byl vlastně jak Chorvatům, tak Srbům.

¹¹⁴ Jasminka UDOVIČKI – Ivan TOROV, *The Interlude: 1980–1990*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, *BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia*, Durham – London 2000, s. 83.

propojování Srbů a komunistů. Toto provázání mohlo být mimo jiné podpořeno i tím, že Srbové měli v komunistické straně nejvyšší zastoupení.¹¹⁵

Vymezení nepřítele je vždy spojeno i s již zmíněnou ztrátou „jedinečnosti“¹¹⁶ nepřítele a jeho následnou dehumanizací. V chorvatské propagandě byl ve velkém množství v rámci dehumanizace používán negativní termín „četnik“¹¹⁷. Dále byl užíván výraz „Srb“ s negativními přívlastky, případně jiná slova pojící se s negativním vymezením. Příkladem využití těchto výrazů je parafráze Tudjmanova projevu ve zprávě *Vzájemná obviňování*.¹¹⁸ Tudjman v projevu mluvil o „velkosrbském hegemonismu“ a „komunisticko-unitaristických silách“.¹¹⁹ Ačkoli „velkosrbský hegemonismus“ je hlavně označením cíle, jeho spojení s „komunisticko-unitaristickými silami“ jasně propojuje Srby jako etnické nepřátele a komunisty jako nepřátele ideologické. Derić jako další příklady dehumanizačních označení uvádí „*Srbokomunisty*‘ a *Jugokomunistické agresory*“.¹²⁰

Další podobností, kterou chorvatská propaganda sdílí se srbskou, je mýtus vyvoleného národa. Za důkaz chorvatské vyvolenosti bylo užíváno zjevení Panny Marie v Medjugorje. Díky tomuto zjevení dochází k prohloubení identifikace s katolickou církví a označování Chorvatů za mírumilovný národ tak získává legitimitu skrz náboženskou symboliku.¹²¹

Stejně jako v srbském případě také mezi Chorvaty silně rezonovaly soudobé symboly. V Srbsku se jednalo o Arkana, v Chorvatsku to byl Mile Dedakovič či Vukovar.¹²² Dle Tannera byl Vukovar pro svou obranu mezi Chorvaty vnímán jako „chorvatský Stalingrad“.¹²³ Přesto, že se jedná o silně rezonující symboly (a z toho důvodu zasluhující zmínku v této kapitole), nejsou v rámci práce považovány za domácí

¹¹⁵ Michael PARENTI, *To Kill a Nation*, London – New York 2002, s. 81.

¹¹⁶ Jak bylo zmíněno v podkapitole o srbské propagandě, nepřítel se stává pouze zástupcem skupiny a není tudíž vnímán jako jedinečná osoba.

¹¹⁷ Termín a jeho užití budou vysvětleny ve 3. kapitole.

¹¹⁸ Autor neuveden, *Vzájemná obviňování*, Rudé právo 1 (158), 1991, s. 1, 15.

¹¹⁹ *Tamtéž*, s. 15.

¹²⁰ Gordana ĐERIĆ, *The Semantics of Silence, Violence and Social Memory: ‘The Storm’ in the Croatian and Serbian Press*, in: ed. P. KOLSTØ, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009, s. 198. Původní text: „*‘Serbo-communists’*, *‘Yugo-communist aggressors’*...“

¹²¹ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 120–121.

¹²² Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 227.

¹²³ Marcus TANNER, *Croatia: A Nation Forged in War*, London–New Haven 2001, s. 256.

propagandu. Důvodem k tomu je skutečnost, že tak byly sice vnímány lidmi, ale nikoli už vládou. Ačkoli se Vukovar jako symbol objevil i v médiích,¹²⁴ předpokládám, že se jednalo o obraz vládou tolerovaný, ne však podporovaný.¹²⁵ Mezi autory se objevuje názor, že Vukovar byl vládou využit v mezinárodní propagandě jako součást narativu oběti,¹²⁶ nikoli jako symbol v rámci propagandy domácí. K tomuto stanovisku patří i tvrzení, že za účelem posílení narativu oběti nechala chorvatská vláda padnout Vukovar záměrně. To je ale zároveň několika autory rozporováno.¹²⁷ Vzhledem k faktu, že tito autoři nerozporují propagandistické využití obrany Vukovaru, ale pouze postoj Záhřebu k jeho obraně, budu v práci považovat za jeden z aspektů narativu oběti v rámci mezinárodní propagandy.

Posledním prvkem domácí chorvatské propagandy je kontrola médií. Na rozdíl od Srbska, kde byl svobodným médiím sice ztěžován provoz, ale nebyla omezena zákonem, došlo v Chorvatsku k vydání zákonů, které regulovaly jejich obsah.¹²⁸ Mimo omezování obsahu docházelo i k přímému získání kontroly nad médii státem.¹²⁹ Pro potřeby práce uvádím jako zástupce svobodných médií list *Feral Tribune*.¹³⁰ V případě jiných chorvatských zdrojů lze očekávat vysoké ovlivnění oficiální propagandou.

¹²⁴ *Tamtéž*, s. 265.

¹²⁵ Tento předpoklad lze opřít o již zmíněnou myšlenku, že propagandista musí pracovat s tématy, které rezonují a nemůže jít proti nim. Na základě toho lze soudit, že vláda toto chování tolerovala, ale aktivně nepodporovala, jelikož by to narušilo mezinárodní propagandu.

¹²⁶ James GOW, *The Serbian Project and Its Adversaries: a strategy of war crimes*, London 2003, s. 239.

David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 105.

¹²⁷ Ejub ŠITKOVAC, *Croatia: The First War*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, *BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia*, Durham – London 2000, s. 166. Šitkovac uvádí, že je nejasné, zda chorvatská vláda za tímto účelem nechala Vukovar padnout. Zároveň ale dodává, že tento narativ byl rozšířen mezi uprchlíky.

Kruno KARDOV, *Remember Vukovar: Memory, Sense of Place, and the National Tradition in Croatia*, in: edd. S. P. Ramet – D. Matic, *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education & Media*, College Station 2007, s. 64. Dle Kardova nebylo toto tvrzení nikdy prokázáno, ale i přesto se dostalo do obecného povědomí a je užíváno k vysvětlení pádu Vukovaru.

Marcus TANNER, *Croatia: A Nation Forged in War*, London–New Haven 2001, s. 265–266. Ačkoli Tanner přiznává, že Tudjman měl spory se silami, které bránily Vukovar, považuje myšlenku, že by pád Vukovaru byl z chorvatské strany záměrný, za nesmysl.

¹²⁸ Zrinjka PERUŠKO, *Media and Civic Values*, in: edd. S. P. Ramet – D. Matic, *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education & Media*, College Station 2007, s. 229–230.

¹²⁹ Sven BALAS, *The Opposition in Croatia*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, *BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia*, Durham – London 2000, s. 268–269.

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 270.

1.2.2 Chorvatská mezinárodní propaganda

Jak bylo zmíněno v předchozí podkapitole, chorvatská vláda se aktivně snažila vymezit vůči Srbsku a Balkánu. Zatímco v domácí propagandě se jednalo o vymezení vlastního národa, v mezinárodní propagandě se jedná o pokus přiblížit se ostatním státům.¹³¹ Z výše uvedených vymezení bylo pro mezinárodní propagandu důležité vymezení kulturní a ideologické. Kulturní bylo aplikovatelné na mezinárodní propagandu ve stejné podobě jako bylo užito v propagandě domácí.

K ideologickému vymezení je možné ještě doplnit chorvatskou identifikaci sebe sama jako demokratického národa,¹³² která následně vedla k zjednodušení konfliktu na boj „demokracie (Chorvatska) proti komunismu (Srbsku)“.¹³³ Tuto sebeidentifikaci lze považovat za další snahu o propojení se západními státy a je možné ji najít například v článku chorvatského psychiatra Milana Košuta *Media and the War in Croatia*. Článek válku vykresluje jako boj chorvatských Srbů, kteří byli zmanipulováni propagandou, proti demokraticky zvolené chorvatské vládě. V textu je ve třech případech uvedeno „demokraticky zvolená vláda“ a v dalších dvou „zvolená vláda“.¹³⁴ Vzhledem k četnosti užití tohoto spojení se dá předpokládat, že se jednalo o již zmíněný aspekt propagandy opakování za účelem utvrzení zprávy (viz výše). Jelikož byl článek otištěn v mezinárodním tisku, je možné se domnívat, že jeho cíleným publikem byli lidé ze zahraničí, kterým mělo být Chorvatsko vykresleno jako demokratický stát. Závěr, že se jedná o propagandu, podporuje i MacDonald, který uvádí, že část chorvatských psychiatrů přešla v rámci šíření propagandy do služeb státu.¹³⁵

Dále byl v rámci pokusu získat mezinárodní uznání také využíván narativ oběti. Za součást tohoto narativu je možné považovat i obvinění Srbska ze snahy o vytvoření „velkého Srbska“. Chorvaté mohli skrz toto nařčení rámovat Srby jako agresory, jejichž

¹³¹ Podobná snaha byla popsána u Srbska v rámci propagandy mířené na Rusko.

¹³² Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 228.

¹³³ Toto zjednodušení na sebe zároveň váže další. V Jan PELIKÁN, *Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé Fronty DNES a Občanského (Českého) Deníku*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 128, je uveden příklad z MFD, kde jako důvod rozporu je uveden kontrast chorvatské demokratizace a srbského konzervatismu.

¹³⁴ Milan KOŠUTA, *Media and the War In Croatia*, *Medicine and War* 9 (2), 1993, s. 134–135.

¹³⁵ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 212.

cílem je získání chorvatského území.¹³⁶ Tento narativ navíc zbavoval Chorvaty jakékoli viny na rozpoutání konfliktu, čímž se posilovala představa Chorvatů jako nevinných obětí. Narativ oběti byl dále podporován i úspěšným srbským postupem. V souvislosti s tím vznikaly teorie, zda Chorvatsko nevolilo ve válce pasivní přístup, aby si zajistilo, že bude ostatními státy vnímáno jako bezbranná oběť.¹³⁷ Součástí takových závěrů je i již řešený postoj k obraně Vukovaru.

Jak bylo napsáno výše, postoj chorvatské vlády k obraně Vukovaru není pro potřeby práce důležitý, jelikož faktem je, že Vukovar byl v mezinárodním narativu oběti skutečně využit, stejně jako například napadení Dubrovníku. To je v rámci mezinárodní propagandy vnímáno jako důležitější než Vukovar, jelikož mezinárodní ohlas napadení Dubrovníku byl mnohem větší.¹³⁸ Tuto silnější reakci lze vysvětlit tím, že Dubrovnik jako turistické centrum byl navštěvován částí lidí ze zahraničí.¹³⁹ Na základě toho je možné předpokládat, že ho zároveň daní lidé měli spojený s pozitivními pocity, a tudíž je obraz ostřelovaného města mohl zasáhnout osobně. Tento argument zmiňuje i Tanner v souvislosti s milovníky umění, kteří negativně reagovali na obraz bombardování města obsahujícího historické památky.¹⁴⁰ Dalším možným vysvětlením je absence důvodu k útoku. Sikavica uvádí, že zatímco Vukovar mohl být popisován jako „ustašovská pevnost“, u Dubrovníku to možné nebylo, jelikož nedošlo k ohrožení srbského obyvatelstva ani blokování posádek JNA.¹⁴¹ Pro úplnost informací je nutné dodat, že stejně jako v případě Vukovaru někteří autoři uvádí, že i zde chorvatská vláda vytvořila situaci, která pro ni byla z hlediska mezinárodní propagandy výhodná.¹⁴²

V rámci snahy o zachování statusu oběti bylo třeba volit opatrný přístup k rámování ofenziv. Đurić a Zorić zmiňují, že kvůli tomu byla operace Maslenica

¹³⁶ Autor neuveden, *Vzájemná obviňování*, Rudé právo 1 (158), 1991, s. 1, 15. Příkladem je již uvedená zpráva, ve které Tudjman mluví o velkosrbském hegemonismu jako viníkovi etnických problémů.

¹³⁷ James GOW, *The Serbian Project and Its Adversaries: a strategy of war crimes*, London 2003, s. 236.

¹³⁸ R. Craig NATION, *War in the Balkans, 1991–2002*, citováno z (<https://www.jstor.org/stable/resrep12133>), ke dni 5. 8. 2023, s. 118–119.

¹³⁹ Ejub ŠTITKOVAC, *Croatia: The First War*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia, Durham – London 2000, s. 166.

¹⁴⁰ Marcus TANNER, *Croatia: A Nation Forged in War*, London–New Haven 2001, s. 261.

¹⁴¹ Stipe SIKAVICA, *The Army's Collapse*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia, Durham – London 2000, s. 145.

¹⁴² Ejub ŠTITKOVAC, *Croatia: The First War*, in: edd. J. Udovički – J. Ridgeway, BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia, Durham – London 2000, s. 166. Dle Štítkovace se chorvatská vláda snažila vyprovokovat JNA k silnějšímu útoku na Dubrovnik.

převážně vyobrazována jako „zavádění pořádku“¹⁴³ a zároveň byla zdůvodňována národními zájmy (např. dopravní propojení chorvatského území).¹⁴⁴ V případě operace Bouře byla jako příčina uveden neúspěch jednání s krajinskými Srby.¹⁴⁵ Autor dále zmiňuje, že média o operaci informovala až během jejího průběhu a že samotné jednání mělo sloužit pouze jako alibi pro vojenskou operaci.¹⁴⁶ Předložené informace jsou velmi důležité pro analýzu tisku, jelikož staví chorvatská ubezpečení o absenci vojenských operací z roku 1995 do nového rámce. Tato ujištění není možné vnímat jako pouhou snahu o nalákání turistů (viz níže), ale spíše jako pokus o maskování plánované operace. Vzhledem k tomu, že součástí operace Bouře bylo i etnické čištění,¹⁴⁷ bylo třeba vytvořit propagandistický rámec i pro ni. Chorvatská armáda nebyla zobrazena jako armáda vyhánějící obyvatele, ale jako síla přinášející pomoc.¹⁴⁸ V souvislosti s odchodem Srbů se zároveň v médiích objevovaly otázky typu „*jestliže jsou nevinní, proč utekli?*“¹⁴⁹

Posledním tematickým celkem v rámci mezinárodní propagandy je propaganda mířená na potenciální turisty. Za její primární účel lze považovat snahu nalákat turisty do Chorvatska. Toto úsilí se projevovalo zejména prostřednictvím vydávání zpráv, že chorvatské turistické destinace jsou bezpečné.¹⁵⁰ Příkladem toho je zpráva „*Jadran je bezpečný*“,¹⁵¹ v níž je parafrázován chorvatský ministr turistiky. Články podporující tento narativ se objevily alespoň jednou v každém ze sledovaných periodik. V případě *Respektu* se jednalo o jeden článek, kterým byl rozhovor se zástupcem chorvatské

¹⁴³ Ivana ĐURIĆ – Vladimir Zorić, *Foreclosing the Other, Building the War: A Comparative Analysis of Croatian and Serbian Press Discourses During the Conflict in Croatia*, in: ed. P. KOLSTØ, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009, s. 76. Původní text: „... ,bringing order“.

¹⁴⁴ *Tamtéž*.

¹⁴⁵ Gordana ĐERIĆ, *The Semantics of Silence, Violence and Social Memory: 'The Storm' in the Croatian and Serbian Press*, in: ed. P. KOLSTØ, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009, s. 200.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 201–203.

¹⁴⁷ Marie-Janine CALIC, *Ethnic Cleansing and War Crimes*, in: edd. C. Ingrao – T. A. Emmert, *Confronting the Yugoslav Controversies*, West Lafayette 2010, s. 129.

¹⁴⁸ Ivana ĐURIĆ – Vladimir Zorić, *Foreclosing the Other, Building the War: A Comparative Analysis of Croatian and Serbian Press Discourses During the Conflict in Croatia*, in: ed. P. KOLSTØ, *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009, s. 79.

¹⁴⁹ V. P. GAGNON Jr., *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990's*, Ithaca 2004, s. 169.

¹⁵⁰ V této části nebudou uvedena vyjádření zástupců chorvatské vlády z roku 1995. V těchto případech není jasné, zda se jednalo o snahu nalákat turisty, či maskovat plánovanou ofenzívu.

¹⁵¹ Autor neuveden, „*Jadran je bezpečný*“, *Rudé právo* 1 (149), 1991, s. 7.

opozice.¹⁵² V *Rudém právu* byly následně ještě tři články, které zmíněný narativ podporovaly.¹⁵³

Ve snaze o vytvoření dojmu bezpečnosti chorvatská vláda v roce 1992 pozvala zástupce cestovních kanceláří a novináře na zájezd do Chorvatska. O průběhu cesty informoval pouze týdeník *Květy* v reportáži *Dovolená ve svistu šrapnelů?*,^{154 155} v níž je zároveň popsáno vyjednávání podmínek zástupců cestovních kanceláří pro zajištění co nejvyššího počtu turistů z Československa. Podobný zájezd novinářů a zástupců cestovních kanceláří proběhl i v dubnu roku 1994 a informovaly o něm *Květy*¹⁵⁶ a *Mladý svět*¹⁵⁷. V tomto případě však není možné doložit, zda byl zájezd iniciován chorvatskou vládou, či cestovními kancelářemi.

Mimo pokusy přesvědčit svět o bezpečnosti Chorvatska jsou v *Rudém právu* popsány i jiné způsoby snahy o získání turistů. Ve zprávě *Chorvatsko vkládá naděje do turismu* je uvedeno, že chorvatské obchody jsou kvůli turistům plně zásobeny a že turisté při nákupu nijak zásadně nepocítí důsledky války.¹⁵⁸ Dalším textem, kde je toto úsilí ilustrováno, je reportáž *Žádný strach z Dubrovníku*, ve které se píše, že chorvatská vláda dala české cestovní kanceláři dotaci, aby měli čeští turisté v Chorvatsku levnější dovolenou.¹⁵⁹ V souvislosti se dvěma posledními články je důležité zmínit, že samotná pravdivost zdroje je irelevantní, jelikož i za předpokladu, že uvedené údaje byly lživé, se stále jedná o úmyslný pokus o nalákání turistů.

Na bázi předložených informací lze označit chorvatskou snahu o nalákání turistů za propagandu, která naplňuje jak definici Jowetta a O'Donnell, tak definici Perry-Giles, a zároveň je ji možné většinou dále klasifikovat jako „bílou propagandu“. V kontextu toho se nabízí otázka, proč by se chorvatská vláda během konfliktu snažila o navýšení počtu turistů. Na základě pramenů se nabízí dvě vysvětlení.

¹⁵² Filip TESAŘ, *Do Chorvatska bez obav*, Respekt 6 (14), 1995, s. 15.

¹⁵³ Petr VÁŇA, *Istra je demilitarizována*, Rudé právo 2 (100), 1992, s. 13.

TÝŽ, *Chorvatsko vkládá naděje do turismu*, Rudé právo 2 (118), 1992, s. 12.

Anna BORTLIČKOVÁ, *Uprchlíci opouštějí letoviska*, Rudé právo 3 (107), 1993, s. 12.

¹⁵⁴ Martin ZAJÍČEK, *Dovolená ve svistu šrapnelů?*, Týdeník Květy 2 (24), 1992, s. 14–17.

¹⁵⁵ Byť o průběhu zájezdu informoval pouze Týdeník Květy, samotné pozvání od chorvatského ministra bylo zmíněno v Rudém právu v Petr VÁŇA, *Chorvatsko vkládá naděje do turismu*, Rudé právo 2 (118), 1992, s. 12.

¹⁵⁶ Jindřich MAŘAN, *Žádný strach z Dubrovníku*, Týdeník Květy 4 (18), 1994, s. 14.

¹⁵⁷ Marcel KABÁT, *Pomozte! Přijedte!*, Mladý svět 36 (21), 1994, s. 27.

¹⁵⁸ Petr VÁŇA, *Chorvatsko vkládá naděje do turismu*, Rudé právo 2 (118), 1992, s. 12.

¹⁵⁹ Jindřich MAŘAN, *Žádný strach z Dubrovníku*, Týdeník Květy 4 (18), 1994, s. 14.

Prvním logickým vysvětlením je snaha o zlepšení stavu státní ekonomiky. Tento závěr je možné opřít o publikaci *Croatia In the Second Stage of Transition 1994–1999*, ve které se uvádí, že Chorvatsko vždy vyrovnávalo svůj deficit v oblasti obchodu prostřednictvím turismu.¹⁶⁰ Důležitost turismu je v publikaci ilustrována i jeho označením za „*hlavní část chorvatského vývozního průmyslu*.“¹⁶¹ Chorvatská závislost na turismu je v pramenech reflektována buď explicitní poznámkou, že Chorvatsko potřebuje turisty,¹⁶² nebo zmíněním propadu chorvatských výdělků v souvislosti s cestovním ruchem.¹⁶³

Druhým vysvětlením je možná snaha o rozšíření vlastní propagandy do cizích států a tím následnou pozitivní změnu ve vnímání Chorvatska. Timothy ve své studii uvedl: „[turismus] *může být použit k ukázání okolnímu světu, že jsou podmínky [ve státě] lepší, než se zdá z médií...*“¹⁶⁴ Jinými slovy Timothy říká, že jsou turisté vystaveni propagandě. Byť zmiňuje pouze propagandu mířenou na změnu mínění o hostitelském státu,¹⁶⁵ neexistuje důvod k tomu se nedomnívat, že by turisté nebyli vystaveni více propagandistickým tématům. V chorvatském případě lze za takové téma považovat negativní vymezení se vůči Srbům. Toto potenciální využití turismu je možné nalézt v reportáži *Paradoxy války*.¹⁶⁶ V ní se hovoří o výpadku proudu, jenž byl dle chorvatských novin způsoben Srby, kteří měli zadržovat vodu v přehradě a tím narušovat provoz elektrárny. Autoři ale popisují, že poté, co se Srbové vzdali kontroly nad přehradou, výpadky proudu přestaly, ačkoli nedošlo ke změně vodního toku. Vzhledem k faktu, že chorvatské noviny jako jedny z obětí výpadu elektřiny zmiňovaly turisty, je možné předpokládat, že výpadky proudu byly součástí snahy očernit Srby v očích turistů. Mimo toto přímé zasažení turistů propagandou je v reportáži připomenuta i skutečnost,

¹⁶⁰ Velimir ŠONJE – Boris VUJČIĆ, *Croatia In the Second Stage of Transition 1994–1999*, Záhřeb 1999, s. 26.

¹⁶¹ *Tamtéž*. Původní text: „... *the main Croatian export industry*.“

Stejný názor na důležitost turismu v Chorvatsku je vyjádřen v Sanda CORAK – Vesna MIKACIC – Irena ATELJEVIC, *An Ironic Paradox: the longitudinal view on impacts of the 1990s homeland war on tourism in Croatia*, in: edd. R. Butler – W. Suntikul, *Tourism and War*, Abingdon – New York 2013, s. 166. V publikaci je v souvislosti s turismem užito: „... *one of the major export industries*...“

¹⁶² Autor neuveden, *Záměr ČR zavést víza negativně ovlivnil vztahy s Chorvatskem*, *Rudé právo* 3 (113), 1993, s. 13.

Anna BORTLIČKOVÁ, *Uprchlíci opouštějí letoviška*, *Rudé právo* 3 (107), 1993, s. 12.

¹⁶³ Bohuslav BOROVIČKA, *Most, letiště, miliardy a volby*, *Rudé právo* 3 (25), 1993, s. 13.

¹⁶⁴ Dallen J. TIMOTHY, *Tourism, war, and political instability: territorial and religious perspectives*, in: edd. R. Butler – W. Suntikul, *Tourism and War*, Abingdon – New York 2013, s. 20

¹⁶⁵ *Tamtéž*.

¹⁶⁶ Bohuslav BOROVIČKA – Josef NÝVLT, *Paradoxy války*, *Rudé právo* 2 (225), 1992, s. 13.

že diváci televize byli většinu času vystaveni narativu chorvatské viktimizace sebe sama a současnému obviňování Srbů.¹⁶⁷

Autoři zároveň uvádí vyslechnuté vyjádření české turistky: „...*Chorvati jsou hodní, spořádání lidé, ti by nic špatného nedopustili, a jestli někde někdo dělá neplechu, jsou to jen zlí Srbové.*“¹⁶⁸ Za předpokladu, že autoři reportáže danou část nepozměnili, aby dosáhli vyššího kontrastu mezi svou vlastní zkušeností jako reportérů a idealizovanou zkušeností českých turistů, jedná se o příklad osoby, která naplňovala znaky ovlivnění popsanou propagandou. V jejím vyjádření je možné postřehnout zlepšené vnímání navštíveného státu, které uvádí Timothy, a zároveň dochází k mnou zmíněnému negativnímu vymezení se vůči Srbům.

Timothy také popisuje možnost využití turismu jako způsobu získání legitimacy nad sporným územím.¹⁶⁹ To je teoreticky aplikovatelné i na Chorvatsko roku 1991 (tj. před mezinárodním uznáním), a je tudíž možné takovéto využití turismu považovat za jeden z důvodů chorvatské snahy o nalákání turistů. Jediným rozdílem je, že zatímco Timothy tuto svou tezi uvádí v souvislosti se státy, které jsou již oficiálně uznány a pouze demonstrují svrchovanost nad sporným územím, v případě Chorvatska se mohlo jednat o pokus dokázat legitimitu státu jako celku. Chorvatsko mohlo turismem na svém územím dosvědčit, že je schopné fungovat jako legitimní stát, a tím si zajistit zvýšení podpory při snaze o mezinárodní uznání.

¹⁶⁷ *Tamtéž.*

¹⁶⁸ *Tamtéž.*

¹⁶⁹ Dallen J. TIMOTHY, *Tourism, war, and political instability: territorial and religious perspectives*, in: edd. R. Butler – W. Suntikul, *Tourism and War*, Abingdon – New York 2013, s. 15–16.

2 Reflexe propagandy v tisku

2.1 Srbská propaganda

2.1.1 Narativ oběti

Za předpokladu čistě kvantitativního hodnocení pramenné základny mohu konstatovat, že český tisk reprodukoval srbský narativ oběti vcelku často.¹⁷⁰ V případě kontextualizace se ale tento závěr stává irelevantním, jelikož všechny texty obsahující prostou reprodukci bez jakékoli kritiky jsou agenturní zprávy otištěné v *Rudém právu*.¹⁷¹ Tyto zprávy nelze do analýzy plnohodnotně zahrnout, jelikož byly typické pouze pro *Rudé právo*, které v důsledku své závislosti na agenturních zprávách otisklo prakticky jakékoli vyjádření týkající se konfliktu bez ohledu na původ tvrzení. Byť se to může jevit jako ukázka snahy o objektivitu, došlo následkem toho ke značnému ovlivnění Rudého práva propagandou a nekritickému šíření jednotlivých propagandistických narativů. Pro kontrast uvádím *Respekt*, který je možné vnímat jako prochorvatský a který informoval převážně skrz reportáže. Zmíněný prochorvatský postoj vedl k extrémně kritickému přístupu *Respektu* k srbské propagandě. Výsledkem toho byly texty nabízející analýzu srbské propagandy, která se shoduje s mnou vytvořenými rámci, či texty, v nichž se autor vůči srbské propagandě alespoň vymezil. Z toho důvodu lze článek *Na slovinské frontě klid*¹⁷², ve kterém jeho autor srbský narativ reprodukuje, ale zároveň oslabuje skrz současné uvedení chorvatského narativu, považovat za nejméně kritický text *Respektu* vůči srbskému narativu oběti. Tuto ojedinělost vysvětluji skutečností, že text byl otištěn 22. července 1991 (tj. na samotném počátku konfliktu, kdy autor ještě nebyl tak silně vystaven chorvatské propagandě).

Ačkoli se tento druh rozporu objevuje zejména v agenturních zprávách Rudého práva, nebudou většinově uvedeny zde, ale až v pozdější podkapitole, jelikož svým obsahem patří do chorvatského narativu oběti, který ze své podstaty rozporoval narativ

¹⁷⁰ Jednalo se o sedm případů převzetí srbského narativu bez jakéhokoli jeho zpochybnění.

¹⁷¹ Viz autor neuveden, *Brioni – marné čekání*, *Rudé právo* 1 (165), 1991, s. 7;

Autor neuveden, *Makedonie chce vlastní armádu*, *Rudé právo* 2 (27), 1992, s. 22;

Autor neuveden, *Podle Bakera nelze v Bosně použít sílu*, *Rudé právo* 2 (150), 1992, s. 23;

Autor neuveden, *Válčící strany souhlasí s vyhlášením Sarajeva otevřeným městem, prohlásil Dumas*, *Rudé právo* 3 (4), 1993, s. 14;

Autor neuveden, *Chorvati zaútočili na Srby v Krajině*, *Rudé právo* 3 (19), 1993, s. 1, 13;

Autor neuveden, *Srbové dobyli zpět několik vesnic*, *Rudé právo* 3 (22), 1993, s. 14;

Autor neuveden, *Martić napsal Ghálímu o genocidě Srbů*, *Rudé právo* 4 (74), 1994, s. 13.

¹⁷² Teodor MARJANOVIĆ, *Na slovinské frontě klid*, *Respekt* 2 (29), 1991, s. 11.

srbský. Jiným případem je zpráva *Skutečná válečná bitva*¹⁷³. Jedná se o jedinou agenturní zprávu, která obsahuje autorovo vymezení se vůči srbskému narativu. Toho dosáhl umístěním výrazů „útok“ a „obránci“ do uvozovek,¹⁷⁴ kterými zpochybnil věrohodnost zprávy vycházející ze srbského zdroje. Vzhledem k tomu, že takové vymezení se nebylo obvyklé a že autor jej nezdůvodňuje jakoukoli objektivní skutečností, usuzují, že jde pouze o projekci jeho preferencí, nikoli o objektivní vymezení se vůči nepřesnému zdroji či o obecný trend v rámci periodika.

Na rozdíl od zpráv reportáže v některých případech poskytují kombinaci těchto rozporů, kdy uvádějí jak informace od účastníků konfliktu, tak autorův názor. To je pozorovatelné zejména v reportáži *Neexistují tu žádná pravidla*. Marjanovič v ní nekriticky přejímá chorvatský narativ oběti, který následně ovlivňuje i jeho přístup k Srbům. Při rozhovoru se srbskou stranou je viditelná autorova aktivní snaha o rámování této strany jako té „horší“ pomocí otázky: „*Na novou část Tenje dnes padají minometné granáty. Strhlyte je vy?*“¹⁷⁵ Tato snaha je dále podpořena autorovými reakcemi: „*Některé dopadají i na sídliště v Osijeku...*“¹⁷⁶ a „*Vaše granáty padají i na sídliště, kde žijí neozbrojení lidé.*“¹⁷⁷ Ačkoli odpovědi týkající se těchto vyjádření nejsou nijak zpochybňovány, autor se následně staví negativně k později uvedenému tvrzení, že se jedná o boj za zachování Jugoslávie. V reportáži *Pokrytecká Evropa*¹⁷⁸ již není srbský narativ pouze rozporován, ale analyzován. Autor popisuje, že k národní mobilizaci bylo třeba vyvolat v Srbech strach a toho dle něj mělo Srbsko dosáhnout vražděním Srbů na území Chorvatska. Rozbor národní mobilizace odpovídá mnou vytvořenému rámci, ale tvrzení, že za vražděním Srbů stála srbská vláda, není možné opřít o žádný zdroj. Z toho důvodů toto tvrzení vnímám jako důsledek úspěchu chorvatského narativu oběti.

S menší kritikou se k narativu oběti stavěli Borovička a Nývlt v reportáži *Krajina strachu a nenávisti*¹⁷⁹. Ti po uvedení výpovědi o chorvatských zločinech napsali: „*I kdyby jen jeden z nich [případy téměř stejných výpovědí] byl pravdivý, je to víc než dost.*“¹⁸⁰ Citace ilustruje snahu *Rudého práva* o objektivitu, kdy je narativ prezentován

¹⁷³ Autor neuveden, *Skutečná válečná bitva*, Rudé právo 1 (191), 1991, s. 1, 3.

¹⁷⁴ *Tamtéž*, s. 1.

¹⁷⁵ Teodor MARJANOVIČ, *Neexistují tu žádná pravidla*, Respekt 2 (32), 1991, s. 10-11.

¹⁷⁶ *Tamtéž*.

¹⁷⁷ *Tamtéž*.

¹⁷⁸ TÝŽ, *Pokrytecká Evropa*, Respekt 3 (37), 1992, s. 10.

¹⁷⁹ Bohuslav BOROVIČKA – Josef NÝVLT, *Krajina strachu a nenávisti*, Rudé právo 2 (239), 1992, s. 12.

¹⁸⁰ *Tamtéž*.

s komentářem, který spíše zpochybňuje věrohodnost výpovědi, než že by je explicitně rozporoval. Toto úsilí je pozorovatelné i v *Květech*, kde je v textu *Jugoslávie – ztráta rozumu*¹⁸¹ srbský narativ rozporován uvedením zločinů srbské strany, ale společně s tím je napsáno, že se podobných zločinů dopouští i Chorvaté. Zmíněný závěr podporuje i reportáž *Příměří od krve (I)*¹⁸², ve které její autor rozporuje jak chorvatské rámování konfliktu, tak srbský narativ. Součástí toho je ale i originální teorie, dle které Srbové záměrně zveličovali čísla obětí masakrů, aby donutili Chorvaty opustit území, ke kterému se blížili. Tuto teorii však nelze zahrnout do vytvořeného propagandistického rámce ze dvou důvodů. Prvním z nich je nedostatečné ukotvení v literatuře. Druhým je skutečnost, že přiznání a zveličování masakrů by přímo odporovalo snaze o šíření narativu oběti, který je možné z mezinárodního hlediska považovat za důležitější.

V rámci narativu byly značně využity události ve Vukovaru. Zejména masakr 41 srbských dětí reflektovalo jak *Rudé právo*, tak *Respekt*. V obou případech došlo k rozporování srbského pohledu. *Rudé právo* toto téma reflektovalo třikrát. Dvakrát formou zprávy a jednou jako reportáž. 21. listopadu 1991 byla otištěna zpráva *Armáda útočí na Osijek*¹⁸³, ve které je uvedena výpověď Gorana Mikiče a srbské obvinění Chorvatska z masakru. Hned následující den bylo ve zprávě *Po Vukovaru Osijek*¹⁸⁴ konstatováno, že se Chorvatsko vůči obvinění ohradilo a že „... [Mikič] hlavní části své výpovědi odvolal, trvá však na tom, že viděl obrysy dětských těl zabalené v plastových pytlicích.“¹⁸⁵ Mikičovo vyjádření uvedené v *Rudém právu* je vcelku rozdílné oproti tomu uveřejněnému *Respektem*. Anna Husarska uvedla v reportáži *Zájezd do pekla*, že Mikič své tvrzení plně odvolal.¹⁸⁶ Tuto rozdílnost lze přičíst hlavně úsilí *Rudého práva* o objektivitu, které bylo dosahováno prostou reprodukcí získané informace bez pokusu jakkoli promítat názor autora. Ačkoli se může tento postoj jevit jako důsledek závislosti na agenturních zprávách, je možné ho doplnit i o reportáž. *Dvaapadesát dnů ve sklepích Vukovaru*¹⁸⁷ sice zpochybňuje srbský narativ skrz výpověď účastnice, ale pouze srovnáním prohlášení obou stran a vyjádřením nejasnosti toho, která strana má pravdu.

¹⁸¹ „Vib“, *Jugoslávie – ztráta rozumu*, *Květy* 1 (37), 1991, s. 9

¹⁸² Jan MACH, *Příměří od krve (I)*, *Květy* 1 (38), 1991, s. 9.

¹⁸³ Autor neuveden, *Armáda útočí na Osijek*, *Rudé právo* 1 (272), 1991, s. 14.

¹⁸⁴ Autor neuveden, *Po Vukovaru Osijek*, *Rudé právo* 1 (273), 1991, s. 15.

¹⁸⁵ *Tamtéž*.

¹⁸⁶ Anna HUSARSKA, *Zájezd do pekla*, *Respekt* 2 (48), 1991, s. 12.

¹⁸⁷ Petr VÁŇA, *Dvaapadesát dnů ve sklepích Vukovaru*, *Rudé právo* 1 (290), 1991, s. 14.

Mimo snahy o objektivitu se jako druhé logické vysvětlení jeví obecný prochorvatský postoj *Respektu*. To ale nelze v tomto kontextu aplikovat. Texty Anny Husarske nemají znaky ukazující na větší ovlivnění chorvatskou propagandou. Reportáž *Zájezd do pekla* sice obsahuje několik rozporů srbské propagandy, ale všechny jsou založené na důkazech, nikoli na chorvatských narativěch. Tematizovaný masakr byl autorkou reflektován již na začátku reportáže, kde uvedla, že informace o něm pocházejí jenom z jednoho zdroje a nejsou k němu důkazy.¹⁸⁸ Dalším případem rozporu byl popis těl, která byla údajně před smrtí Chorvaty mučena. Autorka k tomu dodala, že těla, jež jí byla ukázána, žádné stopy mučení nenesla.¹⁸⁹ Domnívám se, že tyto popsané skutečnosti mohly být hlavním důvodem, proč autorka interpretovala Mikičovo vyjádření tímto stylem.

Posledním typem textů reflektujících tento narativ jsou rozhovory či zprávy na nich založené. Ty se v souvislosti s tématem vyskytují pouze v *Rudém právu* a pro svou podstatu se vyznačují šířením narativu státu tázaného člověka, což je obzvláště viditelné v textech *Pražská policie roztrhala dvěma Jugoslávci pasy*¹⁹⁰ a *Terorismus je už i v Bělehradě*¹⁹¹. V obou textech jugoslávský velvyslanec tvrdil, že Srbové jsou v konfliktu oběťmi Chorvatů. Ze strany reportérů nedošlo k jakékoli formě zpochybnění informace či konfrontace velvyslance. Odlišné jsou rozhovory *Jako kdyby v Lidicích malovali hákové kříže*¹⁹² a *Nejhorší bylo mlčení*¹⁹³. Oba rozhovory byly umístěny vedle sebe na jednu stranu, tudíž byl vytvořen kontrast mezi narativy obou stran. Zároveň oba rozhovory obsahují otázky, které, ačkoli ne přímo, rozporují jednotlivé narativy, konfrontují tázané s narativem druhé strany. Příkladem toho je konfrontace Rajka Dolečka s názorem, že Chorvaté si jenom brání své území. Jeho reakce odpovídá rámcům popsaným v první kapitole, kdy byly skrz chorvatskou minulost zdůvodňovány srbské obavy z chorvatského nacionalismu počátku devadesátých let a na základě toho obhajováno ozbrojené povstání.¹⁹⁴ Kromě výše jmenovaného kontrastu a konfrontací nelze ale rozhovory označit za jakkoli vybočující z již zmíněné snahy *Rudého práva* o objektivitu.

¹⁸⁸ Anna HUSARSKA, *Zájezd do pekla*, *Respekt* 2 (48), 1991, s. 12.

¹⁸⁹ *Tamtéž*.

¹⁹⁰ Petr VÁŇA, *Pražská policie roztrhala dvěma Jugoslávci pasy*, *Rudé právo* 1 (224), 1991, s. 1–2.

¹⁹¹ Autor neuveden, *Terorismus je už i v Bělehradě*, *Rudé právo* 1 (232), 1991, s. 2.

¹⁹² Bohuslav BOROVIČKA, *Jako kdyby v Lidicích malovali hákové kříže*, *Rudé právo* 2 (25), 1992, s. 9.

¹⁹³ TÝŽ, *Nejhorší bylo mlčení*, *Rudé právo* 2 (25), 1992, s. 9.

¹⁹⁴ TÝŽ, *Jako kdyby v Lidicích malovali hákové kříže*, *Rudé právo* 2 (25), 1992, s. 9.

2.1.2 Dehumanizace Chorvatů

Odkaz na minulost v posledním uvedeném rozhovoru¹⁹⁵ je zároveň možné považovat za projev dehumanizace Chorvatů, která vycházela z jejich přirovnávání k Ustašovcům. Dehumanizace úzce souvisí s reflektovaným narativem oběti a část textů se z toho důvodu dá zařadit do obou kategorií.¹⁹⁶ Její reflexe je však vcelku odlišná. Jednalo se o prvek, který byl tematizován pouze v jednom rozhovoru a jež byl brán v úvahu téměř jen v *Rudém právu*. Další zvláštností je nižší počet textů vycházejících přímo ze srbských zdrojů. *Rudé právo* otisklo zprávu *Jako kdyby dohody nebylo*¹⁹⁷, jejíž původ lze najít v srbských médiích, a *Respekt* reportáž *Uniforma je tvé jméno*,¹⁹⁸ jejíž část se opírá o výpověď lokálního srbského velitele civilní obrany. Reportáž obsahuje obvinění chorvatského rolníka z toho, že byl Ustašovec a měl seznam Srbů na zabití.¹⁹⁹ Zpráva popisuje výpověď žoldnéře, který dezertoval z chorvatské armády kvůli chorvatským „krutostem“.²⁰⁰ Zpráva i zmíněná část reportáže se vyznačují reprodukcí narativu s vcelku malou kritikou obsahu. Za nejsilnější projev pochybností považuji výraz „údajně“ užitý v této zprávě.²⁰¹

Většinu zbývajících textů tvoří zprávy, které srbský narativ podporují, ale nevycházejí z něho. Tři z těchto zpráv pocházely z Německa. První z nich, „*Viděla jsem zuhelnatělá těla*“,²⁰² popisovala výpověď německé ženy původem z Jugoslávie, dle které se Chorvatsko snaží pochorvatštit Srby. Tato žena zároveň uvedla, že viděla Chorvaty s tetováním, kterými se identifikovali s Ustašovci, a výsledky zločinů (zuhelnatělá těla) páchaných Chorvaty na Srbech.²⁰³ Další dvě zprávy, *Neonacisté SRN v Jugoslávii?*²⁰⁴ a *Síli krajní pravice*²⁰⁵, se věnují faktu, že se němečtí neonacisté začali ve větší míře podílet na konfliktu v bývalé Jugoslávii na straně Chorvatska. Ani jedna ze zpráv není *Rudým*

¹⁹⁵ *Tamtéž*.

¹⁹⁶ Pokud se jedná o texty, které již byly zařazeny do narativu oběti a které obsahují pouze vinění Chorvatů ze zabíjení Srbů, nebudou zde uváděny. Reflektovaný rozhovor je v tomto případě odlišný, protože obsahuje několik aspektů srbské propagandy.

¹⁹⁷ Viz autor neuveden, *Jako kdyby dohody nebylo*, *Rudé právo* 1 (219), 1991, s. 7.

¹⁹⁸ Anna HUSARSKA, *Uniforma je tvé jméno*, *Respekt* 2 (50), 1991, s. 11.

¹⁹⁹ *Tamtéž*.

²⁰⁰ Autor neuveden, *Jako kdyby dohody nebylo*, *Rudé právo* 1 (219), 1991, s. 7.

²⁰¹ *Tamtéž*.

²⁰² „kov“, „*Viděla jsem zuhelnatělá těla*“, *Rudé právo* 1 (259), 1991, s. 15.

²⁰³ *Tamtéž*.

²⁰⁴ „vpl“, *Neonacisté SRN v Jugoslávii?*, *Rudé právo* 2 (59), 1992, s. 7.

²⁰⁵ Autor neuveden, *Síli krajní pravice*, *Rudé právo* 2 (65), 1992, s. 7.

právem jakkoli rozporována. Zatímco první text plně odpovídá narativu vytvořenému Srbskem, zbylé ho podporují pouze nepřímo.

Posledním textem podepírajícím srbský narativ je *S. Wiesenthal tvrdí: Chorvatsko lze považovat za fašistický stát.*²⁰⁶ *Rudé právo* pouze nekriticky reprodukovalo Wiesenthalovo vyjádření pro italské periodikum *Corriere della Sera*. Wiesenthal podpořil několik aspektů srbské propagandy tvrzeními, že Chorvatsko je fašistickým státem a že „... v Jugoslávii bylo 40 000 Srbů, kteří musili odejít z Chorvatska.“²⁰⁷ Zmínění uprchlíci se sice dají zařadit do narativu oběti, ale v souvislosti s označením Chorvatska za fašistický stát se domnívám, že není chybné je zahrnout do snahy o dehumanizaci. Jedná se ale pouze o podpoření dehumanizace v rámci domácí propagandy. Aby Wiesenthal podpořil také mezinárodní dehumanizaci, musel by přidat i pojmenování „Ustašovec“. Je ale dlužno podotknout, že byť Wiesenthal podpořil srbský narativ (a v důsledku toho, tak učinilo i *Rudé právo*), nemusel být srbským narativem plně ovlivněn. Označení Chorvatska jako fašistického státu odůvodňuje Tudjmanovými antisemitskými texty. Ačkoli literatura tyto texty nezmiňuje, je možné Wiesenthalovo tvrzení podepřít Tudjmanovým vyjádřením: „*Díky Bohu, že má žena není Židovka nebo Srbka.*“²⁰⁸

Jediným textem zpochybňujícím srbské úsilí o dehumanizaci Chorvatů je zpráva *V Daruvaru se nejspíš žádný masakr neodehrál.*²⁰⁹ Srbská propaganda zde není rozporována proto, že se jedná o propagandu, ale jelikož uvedla nepravdivou informaci, že došlo k útoku na českou menšinu. Samotná zpráva uvádí, že k žádnému útoku nejspíše nedošlo. To, že byla otištěna pouze jedna zpráva odporující této snaze, lze vysvětlit stejně jako skutečnost, že naprostá většina textů pocházela z *Rudého práva*. *Mladý svět* a *Květy* nevěnovaly srbské straně (či konfliktu) tolik prostoru, aby se v nich mohl tento narativ objevit. *Respekt* se většinově stavěl k srbským narativům odmítavě, tudíž došlo ke snížení šance na reprodukci tohoto narativu. To společně s faktem, že tak nečinilo Chorvatsko, vedlo k absenci jakékoli snahy se vůči narativu aktivně vymezovat. Četnost zpráv podporujících dehumanizaci Chorvatska zdůvodňují závislostí *Rudého práva* na

²⁰⁶ Autor neuveden, *S. Wiesenthal tvrdí: Chorvatsko lze považovat za fašistický stát*, *Rudé právo* 3 (77), 1993, s. 30.

²⁰⁷ *Tamtéž*.

²⁰⁸ Marcus TANNER, *Croatia: A Nation Forged in War*, London–New Haven 2001, s. 228. Nejedná se o původní pramen, mnou uvedený zdroj dále odkazuje na: Tudjmanove izjave uznemirile Jevreje!, *Politika*, 5 May 1990. Původní text v mnou uvedeném zdroji: „*Thank God my wife is not a Jew or a Serb.*“

²⁰⁹ Autor neuveden, *V Daruvaru se nejspíš žádný masakr neodehrál*, *Rudé právo* 3 (139), 1993, s. 14.

agenturních zprávách a úsilím o objektivitu. Absenci většího vymezení se vůči narativu pak vysvětluje fakt, že tak aktivně nečinilo ani Chorvatsko. *Rudé právo* pak k této možnosti přistoupilo pouze tehdy, když vyvracelo lež.

2.1.3 Motiv spiknutí

Motiv spiknutí je dalším často tematizovaným aspektem srbské propagandy. Je tomu tak i za předpokladu, že nebudu počítat zprávy,²¹⁰ které pouze reprodukovaly srbské vinění ostatních států ze snahy o rozpad Jugoslávie či oslabení Srbska. Do vyjmutého výčtu nebyly započítány texty, které motiv podporují²¹¹ či rozšiřují, byť tyto zprávy také obsahovaly prostou reprodukci. Důvodem k tomu je skutečnost, že jimi je tento narativ prohlubován. Příkladem jsou texty, které v souvislosti s motivem spiknutí odkazují na historii. Většinou se jedná o zprávy z *Rudého práva*.²¹² Z vytvořeného výčtu lze za výjimečnou zprávu považovat *Boj o hranice Jugoslávie*, jelikož jako jediná tematizuje „úsilí“ Vatikánu o „... oživení hranice na Drině jako linie oddělení Evropy a Byzance, katolického a pravoslavného světa.“²¹³ Zbývající zprávy se převážně věnují 2. světové válce. Ta byla zmíněna i v *Květech* v rubrice *Poštovní schránka*,²¹⁴ která byla věnována dopisům čtenářů. Autor v textu uvádí „...že [Němci] chtějí hrát první housle i nyní (rozdělení Jugoslávie).“²¹⁵ Tento text je možné vykládat dvěma způsoby. Buď jde o příklad ovlivnění srbskou propagandou, jejíž historický aspekt skutečně mohl v české populaci rezonovat, nebo se jedná o podporu srbské propagandy, která vycházela z jiného

²¹⁰ Viz autor neuveden, *Šance na mírové řešení?*, *Rudé právo* 1 (157), 1991, s. 7;

Autor neuveden, *Výbuchy v Osijeku*, *Rudé právo* 1 (166), 1991, s. 15;

Autor neuveden, *Síly OSN do Jugoslávie?*, *Rudé právo* 1 (214), 1991, s. 15;

Autor neuveden, *Nové dělení Balkánu*, *Rudé právo* 1 (224), 1991, s. 15;

Autor neuveden, *Boje utichly, střelba ne*, *Rudé právo* 1 (238), 1991, s. 15;

Autor neuveden, *Srbsko viní Evropu*, *Rudé právo* 1 (247), 1991, s. 7;

Autor neuveden, *Výměna zajatců v Jugoslávii*, *Rudé právo* 1 (257), 1991, s. 5;

Autor neuveden, *Válčící strany souhlasí s vyhlášením Sarajeva otevřeným městem, prohlásil Dumas*, *Rudé právo* 3 (4), 1993, s. 14;

Autor neuveden, *Karadžić uvažuje o rezignaci*, *Rudé právo* 3 (10), 1993, s. 14.

²¹¹ Podporou je v tomto smyslu myšleno podpoření srbského narativu z jiného zdroje (tj. zpráva není produktem srbské propagandy, ale přesto ji podporuje).

²¹² Viz Petr VÁŇA, *Boj o hranice Jugoslávie*, *Rudé právo* 1 (232), 1991, s. 14;

Autor neuveden, *Vláda SFRJ věří v původní mandát konference o Jugoslávii*, *Rudé právo* 2 (31), 1992, s. 15;

Autor neuveden, *Stevanović nedoporučuje nikomu válečné dobrodružství*, *Rudé právo* 2 (298), 1992, s. 22;

Autor neuveden, *Humanitární dodávky OSN do Bosny obnoveny*, *Rudé právo* 3 (43), 1993, s. 13.

²¹³ Petr VÁŇA, *Boj o hranice Jugoslávie*, *Rudé právo* 1 (232), 1991, s. 14.

²¹⁴ Vladimír BÖHM, *Poštovní schránka*, *Květy* 2 (7), 1992, s. 2.

²¹⁵ *Tamtéž*.

zdroje. Daným zdrojem by buď mohla být jistá předpojatost vůči Německu, či v první kapitole popsaný narativ, který šířily západní státy ve snaze nebýt obviněny z diplomatického selhání v Jugoslávii.

Příkladem tohoto úsilí je tvrzení bývalého italského ministra zahraničí De Michelise. Jeho vyjádření pro týdeník *Panorama* reprodukovalo jak *Rudé právo*,²¹⁶ tak *Mladý svět*.²¹⁷ *Mladý svět* otiskl jenom část: „*Svým způsobem jsme nechali Němce ,vybouřit‘ v Jugoslávii, aby se vzdali vytváření problémů (jinde)*“,²¹⁸ která ve čtenáři budí dojem, že De Michelis viní pouze Německo. Takový závěr ale není správný, jelikož ze strany *Mladého světa* došlo k vynechání zbytku vyjádření. *Rudé právo* otisklo i jeho další části, kde se De Michelis vymezuje vůči ostatním evropským státům a celkové vyznění zprávy evokuje spíše než ovlivnění srbskou propagandou pokus přenést jakékoli domněnky o vině Itálie na ostatní státy.²¹⁹ Rozdílnost jednotlivých zpráv lze v kontextu *Rudého práva* zdůvodnit již několikrát zmíněnou snahou o objektivitu. V případě *Mladého světa* se jako jediné pravděpodobné (ale ne prokazatelné) vysvětlení nabízí úsilí o „bulvární“ senzaci či ovlivnění propagandou (srbskou nebo „západní“).

K podpoře motivu spiknutí došlo i reprodukcí dvou zahraničních periodik. Dle zprávy *Armáda blokuje Split*²²⁰ italské periodikum *Corriere Della Sera* uvedlo, že Německo se snaží o rozšíření své sféry vlivu.²²¹ Zpráva *Srebenica vyjednává se Srby o evakuaci*²²² reflektovala vyjádření *New York Times*, ve kterém byla z rozpadu Jugoslávie viněna celá západní Evropa. Další texty již nevycházely ze zahraničního tisku, ale z pohledu redaktorů jednotlivých novin. V reportáži *V Jugoslávii je pozdě na sliby a dobrá slova*²²³ je srbský narativ podepřen autorovým výrokem o snaze Německa, Rakouska a Maďarska „...*,pojistit‘ si své zájmy na Balkáně nekritickou podporou Chorvatska.*“²²⁴ Je nutné poznamenat, že samotná podpora tohoto narativu neznamená automatické šíření lži. Německo i Rakousko skutečně podporovaly samostatnost

²¹⁶ Autor neuveden, *Tragédie Jugoslávie: De Michelis viní Němce, Brity a Rakušany*, *Rudé právo* 3 (150), 1993, s. 22.

²¹⁷ Autor neuveden, *Citát týdne*, *Mladý svět* 35 (29), 1993, s. 40.

²¹⁸ *Tamtéž*.

²¹⁹ Autor neuveden, *Tragédie Jugoslávie: De Michelis viní Němce, Brity a Rakušany*, *Rudé právo* 3 (150), 1993, s. 22.

²²⁰ Autor neuveden, *Armáda blokuje Split*, *Rudé právo* 1 (183), 1991, s. 1, 7.

²²¹ *Tamtéž*, s. 7.

²²² Autor neuveden, *Srebenica vyjednává se Srby o evakuaci*, *Rudé právo* 3 (89), 1993, s. 22.

²²³ Bohuslav BOROVIČKA, *V Jugoslávii je pozdě na sliby a dobrá slova*, *Rudé právo* 2 (206), 1992, s. 13.

²²⁴ *Tamtéž*.

Chorvatska a Rakousko se tím nijak netajilo. 19. března 1993 byla otištěna zpráva *Busek: Srbové se nechali vyšachovat z tisku*, ve které rakouský ministr přiznal a zdůvodnil podporu Chorvatska.²²⁵ Tuto podporu připomněl i Marjanovič v textu *Iluze Jiřího Dientsbiera*.²²⁶ V kontextu *Respektu* se jedná o ojedinělou (byť nepřímou) podporu srbského narativu, kterou ale lze vysvětlit šířením narativu jinými zdroji a tím, že nešlo o „černou“ propagandu.

Dalším typem textů, které přímo podepřely srbskou propagandu, byly rozhovory. Jednalo se o rozhovory *Jako kdyby v Lidicích malovali hákové kříže* s Rajko Dolečkem a *Evropa je na straně nepřítele*²²⁷ s Vojislavem Šešeljem. V případě ani jednoho z rozhovorů nedošlo k rozporování analyzovaného motivu. Zatímco Šešelj obvinil Německo z rozpadu Jugoslávie,²²⁸ Doleček odkazoval na problematiku minulost Německa a následně obvinil Rakousko a Maďarsko z dodávání zbraní Chorvatsku.²²⁹ Dodávky zbraní jsou dalším z tematizovaných aspektů motivu spiknutí. *Rudé právo* je zmínilo ve třech zprávách. Ve dvou z nich šlo o reprodukci srbského vyjádření.²³⁰ Třetím textem je zpráva reprodukcující německé popření jakékoli vojenské podpory Chorvatska.²³¹

Posledním reprodukováným aspektem je kritika postoje ČSFR Srbskem.²³² Při zdůvodňování tohoto postoje byla listem *Borba* vyjádřena domněnka, že se jedná o československý pokus zavděčit se Německu.²³³ Je nutné poznamenat, že samotné zdůraznění prochorvatského postoje ČSFR lze považovat za srbskou „bílou“ propagandu. Vysvětlení *Borby* o úsilí ČSFR zavděčit se Německu tak ale již možné vnímat není. Vzhledem k tomu, že *Borba* nebyla napojena na srbskou vládu, nelze a priori předpokládat, že šlo o záměrnou snahu o šíření srbského narativu. Z toho důvodu se nabízí dvě vysvětlení. Jednalo se o důsledek objektivního pozorování, kdy došlo

²²⁵ Autor neuveden, *Busek: Srbové se nechali vyšachovat z tisku*, *Rudé právo* 3 (65), 1993, s. 30.

²²⁶ Teodor MARJANOVIČ, *Iluze Jiřího Dientsbiera*, *Respekt* 3 (23), 1992, s. 3.

²²⁷ Filip TESAŘ – Vlastimil JEŽEK, *Evropa je na straně nepřítele*, *Respekt* 4 (14), 1993, s. 18–20.

²²⁸ *Tamtéž*, s. 18.

²²⁹ Bohuslav BOROVIČKA, *Jako kdyby v Lidicích malovali hákové kříže*, *Rudé právo* 2 (25), 1992, s. 9.

²³⁰ Viz autor neuveden, *Sestřeleny dva vrtulníky ES*, *Rudé právo* 2 (6), 1992, s. 15;

Autor neuveden, *Migy z Německa pro Chorvatsko?*, *Rudé právo* 2 (23), 1992, s. 7.

²³¹ Autor neuveden, *Bonn demontuje dodávky zbraní*, *Rudé právo* 2 (148), 1992, s. 15.

²³² Autor neuveden, *Bělehrad kritizuje Prahu*, *Rudé právo* 1 (219), 1991, s. 2.

²³³ Autor neuveden, *Boje po celém Chorvatsku*, *Rudé právo* 1 (230), 1991, s. 15.

Autor neuveden, *Napsali o nás*, *Květy* 1 (42), 1991, s. 9.

k závěru, že se ČSFR skutečně snaží diplomaticky sblížit s Německem, nebo *Borba* nezáměrně přejala vládní narativ.

Motiv spiknutí nebyl tiskem pouze reprodukován či rozporován. Ve třech případech byl popsán jako propaganda a ve dvou sloužil jako předmět analýzy či kritiky. K jeho popisu došlo v *Rudém právu* v textu *Protesty Srbek v černém narážejí na nezájem*.²³⁴ Zde je zmíněno, že odpůrci války bývali označováni za placené agenty Vatikánu²³⁵ a že „mnozí srbští nacionalisté obviňují světový imperialismus, že zničil Jugoslávii a vyprovokoval válku.“²³⁶ Text je na poměry *Rudého práva* výjimečný samotnou deskripcí (nikoli reprodukcí) srbské propagandy. To téměř jistě pramení z faktu, že nešlo o agenturní zprávu, ale o text přejatý z *The Guardian*. Zbývající dva texty byly otištěny v *Respektu*. Dalším popsáním propagandy je reportáž *Bratrovražedná válka*,²³⁷ ve které Marjanovič víru v „celosvětové protisrbské spiknutí“²³⁸ popsal jako důsledek ovlivnění propagandou.²³⁹ Posledním textem je *Brionská deklarace*,²⁴⁰ ve kterém jeho autor zmiňuje, že o motivu mluvil generál JNA Adžič a že byť to zní jako „sci-fi“, jedná se o skutečné výroky.²⁴¹ Tyto texty demonstrují postoj Marjanoviče k srbské straně, který na rozdíl od *Rudého práva* vnímá srbská vyjádření a priori kriticky či negativně.

Snahu o analýzu je možné identifikovat v textech Petra Kypra. Zatímco v *Srbský klíč k míru*²⁴² autor převážně popisuje nepřátelství vůči Srbsku jako obraz dlouhodobě předkládaný Srbům,²⁴³ v textu *Slovinsko a Slovensko*²⁴⁴ je tento motiv označen za následek úsilí najít nepřátele, na které se lze zaměřit místo skutečných aktuálních problémů.²⁴⁵ Jedná se o jeden z prvních a v kontextu sledovaných periodik ne velmi obvyklých vzhledů do srbské propagandy, které ale byly většinou důsledkem prochorvatského smýšlení jednotlivých redaktorů.

²³⁴ Jonathan STEELE, *Protesty Srbek v černém narážejí na nezájem*, *Rudé právo* 5 (199), 1995, s. 13.

²³⁵ *Tamtéž*.

²³⁶ *Tamtéž*.

²³⁷ Teodor MARJANOVIČ, *Bratrovražedná válka*, *Respekt* 2 (35), 1991, s. 10.

²³⁸ *Tamtéž*.

²³⁹ *Tamtéž*.

²⁴⁰ TÝŽ, *Brionská deklarace*, *Respekt* 2 (28), 1991, s. 11.

²⁴¹ *Tamtéž*.

²⁴² Petr KYPR, *Srbský klíč k míru*, *Respekt* 2 (27), 1991, s. 2.

²⁴³ *Tamtéž*.

²⁴⁴ TÝŽ, *Slovinsko a Slovensko*, *Respekt* 2 (28), 1991, s. 2–3.

²⁴⁵ *Tamtéž*.

2.1.4 Narativ mírumilovného národa

I v případě tohoto narativu byl otištěn velký počet zpráv, které pouze reprodukovaly pohledy jednotlivých aktérů. Ačkoli zprávy, jež jenom reprodukují srbský²⁴⁶ či chorvatský²⁴⁷ (který ze své podstaty byl rozporem toho srbského) narativ, většinou nereflektují, dojde v tomto případě k reflexi zpráv, které svým obsahem buď dokazují uvědomění si narativu jako aspektu propagandy, či nabízejí větší vhled do tohoto narativu. Do výčtu vyřazených textů zároveň patří texty, které reprodukovaly oba narativy, ale nedošlo k jakékoli jejich analýze či kritice.²⁴⁸

Samotný narativ je možné dělit dle obsahu textů do dvou kategorií. První z nich je popírání aktivního zapojení JNA na straně srbských separatistů a tvrzení, že JNA slouží pouze k oddělení bojujících stran. Tento narativ přestal být užíván počátkem bitvy o Vukovar. Tento milník pomáhá vymezit zpráva *Válka o Vukovar*,²⁴⁹ ve které bylo uvedeno, že srbská média přiznala aktivní účast JNA v bojích proti chorvatským silám.²⁵⁰ Milník byl současně podpořen zprávou *Další desítky mrtvých*,²⁵¹ kde se sice uvádí, že JNA obvinění o zapojení odmítala, ale v níž se zároveň poukazuje na zprávu z Tanjugu, dle které JNA obsadila chorvatskou vesnici.²⁵² Na základě toho předpokládám, že tento aspekt narativu přestal být v daný moment systematicky užíván a že nemá smysl ho nadále aktivně reflektovat, jelikož již nebyl následně žádným z periodik vnímán jinak než jako pouhé vyjádření, kterému nebyla přikládána velká váha. Pro úplnost přidávám ještě zprávu *Blokáda kasáren*,²⁵³ která uvádí, že 14. září 1991 došlo ze strany Chorvatska k blokadě kasáren JNA. Tuto zprávu vnímám jako vyznačení dalšího možného milníku

²⁴⁶ Viz autor neveden, *Armáda blokuje Split*, Rudé právo 1 (183), 1991, s. 1, 7;

Autor neveden, *Zbraně přehlušují jednání*, Rudé právo 1 (220), 1991, s. 15;

Autor neveden, *Nestřili se, napětí trvá*, Rudé právo 2 (4), 1992, s. 5;

Autor neveden, *Nečekaná schůzka Čosič-Milošević*, Rudé právo 2 (295), 1992, s. 14;

Autor neveden, *Vůdci bosenských Srbů nesmějí do Srbska*, Rudé právo 3 (107), 1993, s. 13.

²⁴⁷ Viz autor neveden, *Chorvatské ultimátum vedení SFRJ*, Rudé právo 1 (197), 1991, s. 1, 3;

Autor neveden, *Bosenští Srbové mohli dostávat naftu z Bělehradu, naznačuje chorvatský list*, Rudé právo 4 (283), 1994, s. 22;

Autor neveden, *Týden ve světě*, Respekt 2 (31), 1991, s. 10.

²⁴⁸ Viz autor neveden, *Znovu střelba v Osijeku*, Rudé právo 1 (175), 1991, s. 7;

Autor neveden, *Nálet a dělostřelba*, Rudé právo 1 (177), 1991, s. 7;

Autor neveden, *Mírová konference v sobotu bude?*, Rudé právo 1 (208), 1991, s. 15.

²⁴⁹ Autor neveden, *Válka o Vukovar*, Rudé právo 1 (199), 1991, s. 7.

²⁵⁰ *Tamtéž*.

²⁵¹ Autor neveden, *Další desítky mrtvých*, Rudé právo 1 (200) 1991, s. 15.

²⁵² *Tamtéž*.

²⁵³ Autor neveden, *Blokáda kasáren*, Rudé právo 1 (216), 1991, s. 5.

na základě této pasáže: „*Jugoslávská armáda svým vyhlášením, že vzhledem k blokádě kasáren zahájí ‚ostřejší postup‘, definitivně ztratila nárazníkovou funkci...*“²⁵⁴ Druhou kategorií je snaha jevit se jako méně agresivní strana, která se pouze snaží o nastolení míru a stability v regionu.

2.1.4.1 Popírání aktivního zapojení JNA

Z důvodu krátké doby, po kterou byl tento narativ užíván, mohu analyzovat jenom malé množství textů, které ho reflektovalo. Pouze dva z nich obsahují reprodukci srbské propagandy. Prvním je *Válka dvou propagand*,²⁵⁵ která parafrázuje narativy chorvatské i srbské strany. Zatímco Srbové v rámci propagandy tvrdili, že se Chorvaté vydávají za vojáky JNA a útočí na vesnice, Chorvaté zahrnuli do svých nepřátel i JNA tvrdím, že proti nim válčí i důstojníci JNA.²⁵⁶ Ačkoli se autor k těmto stanoviskům v samotné zprávě nijak explicitně nevyjádřil, rozhodl jsem se ji reflektovat pro její název, který dokazuje, že její pisatel vnímal tato stanoviska jakožto propagandu a že došlo ke sdílení jeho postoje se čtenáři. Druhý text, *Národ nade vše?*,²⁵⁷ je reportáží z místa bojů a obsahuje rozhovory s účastníky. V nich je prezentován jak srbský pohled, dle kterého JNA sloužila pouze jako „polštář“, tak ten chorvatský, který prezentoval JNA jako spojence chorvatských Srbů.²⁵⁸ Absenci kritiky narativů zdůvodňuji tím, že byly převzaty z rozhovorů, jež většina autorů nepodrobovala velké kritice, byť se jednalo o stranu, vůči které byli obvykle velmi kritičtí.

Zbylé texty spojuje, že byly otištěny v *Respektu*²⁵⁹ a že všechny rozporují srbský narativ. Je nutné poznamenat, že veškeré tyto rozpory pramení z nekritického přejetí chorvatských výpovědí. Nejde tedy o analýzu srbských tvrzení, ale o prosté přejetí chorvatské výpovědi, která ze své podstaty odporuje srbské propagandě. Tento postoj lze ale vysvětlit skutečností, že se většinově jedná o reportáže, které stejně jako *Národ nade vše?* ve velké míře vycházejí z výpovědí účastníků.

²⁵⁴ *Tamtéž.*

²⁵⁵ Autor neuveden, *Válka dvou propagand*, Rudé právo 1 (173), 1991, s. 3.

²⁵⁶ *Tamtéž.*

²⁵⁷ Milan KRUML, *Národ nade vše?*, Mladý svět 33 (31), 1991, s. 19.

²⁵⁸ *Tamtéž.*

²⁵⁹ Viz Teodor MARJANOVIČ – Věra KRINCVAJOVÁ, *Armáda brání teroristy*, Respekt 2 (31), 1991, s. 10.

TÍŽ, *Jestli přežijeme, půjdeme spolu na pivo*, Respekt 2 (33), 1991, s. 13.

Teodor MARJANOVIČ, *Neexistují tu žádná pravidla*, Respekt 2 (32), 1991, s. 10-11.

2.1.4.2 Narativ mírumilovného národa

Ačkoli jde o vcelku často reflektované téma, samotná podpora či přejímání narativu již tak obvyklé nejsou a je možné je najít pouze v *Rudém právu* či v *Mladém světě*. První dvě reflektované zprávy *Dohoda o klidu zbraní*²⁶⁰ a *Srbsko žádá o síly OSN*²⁶¹ pochází z *Rudého práva* z roku 1991. *Dohoda o klidu zbraní* obsahuje pasáž, kde Chorvatsko přiznalo, že nevládní jednotky mohly vyprovokovat část přestřelek s JNA.²⁶² Jedná se o ojedinělé podpoření srbské propagandy Chorvatskem. *Srbsko žádá o síly OSN* parafrázuje Srbsko (v textu se mluví o srbském bloku SFRJ),²⁶³ které informovalo o svých mírových snahách a dle kterého Slovinsko a Chorvatsko usilovalo o vytvoření negativního obrazu JNA.²⁶⁴ Tato zpráva není důležitá pro samotnou reflexi, která je prostou reprodukcí, ale pro svůj obsah. Na základě toho soudím, že Srbsko si uvědomovalo, že JNA oslabuje narativ mírumilovného národa. V takovém případě je možné předpokládat, že tato zpráva byla pokusem o vyrovnání se s tímto oslabením.

Zbývající texty přejímající narativ pochází z roku 1994. Prvními jsou *Karadžičovo horké léto*²⁶⁵ a zpráva z rubriky *Svět na dlani*.²⁶⁶ Oba popsaly srbskou snahu o mír téměř nekriticky. Jediné, co lze považovat za jistou kritiku, je zmínka, že motivací ke snaze o mír je naděje na odvolání sankcí proti Jugoslávii. Pro absenci jakéhokoli zpochybnění srbského postoje, je možné tyto zprávy pokládat za ovlivněné srbskou propagandou. Na tomto místě je nutné připomenout, že ani varianta, že šlo o pravdu, jakkoli neneguje tvrzení, že se jedná o propagandu, a zároveň je třeba podotknout, že samotné přejetí propagandy a priori neznačí prosrbské smýšlení. V tomto případě samotné přejetí, stejně jako u zpráv v *Rudém právu*, vysvětlují snahou o objektivní informování o skutečnosti.

Posledním textem z této kategorie je interview *Bělehrad použil proti bosenským Srbům nejkrutější prostředek, tvrdí Simić*²⁶⁷ s místopředsedou jugoslávské vlády. Ten

²⁶⁰ Autor neuveden, *Dohoda o klidu zbraní*, *Rudé právo* 1 (222), 1991, s. 1, 5.

²⁶¹ Autor neuveden, *Srbsko žádá o síly OSN*, *Rudé právo* 1 (263), 1991, s. 1, 5.

²⁶² Autor neuveden, *Dohoda o klidu zbraní*, *Rudé právo* 1 (222), 1991, s. 1, 5.

²⁶³ Autor neuveden, *Srbsko žádá o síly OSN*, *Rudé právo* 1 (263), 1991, s. 1, 5.

²⁶⁴ *Tamtéž*.

²⁶⁵ Milan KRUMML, *Karadžičovo horké léto*, *Mladý svět* 36 (33), 1994, s. 13.

²⁶⁶ Autor neuveden, *Svět na dlani*, *Mladý svět* 36 (38), 1994, s. 12.

²⁶⁷ Věra IVANOVIČOVÁ, *Bělehrad použil proti bosenským Srbům nejkrutější prostředek, tvrdí Simić*, *Rudé právo* 4 (218), 1994, s. 21.

v rozhovoru uvedl, že se Srbsko aktivně a usilovně snaží o zajištění míru v regionu. V rozhovoru lze současně identifikovat pokus o oddělení rozhodnutí Srbska a Republiky srbské a Republiky Srbská Krajina.²⁶⁸ Příkladem toho je věta: „*Opakovaně konstatoval, že Bělehrad nemá právo jednat za krajinské Srby...*“²⁶⁹ Ačkoli to autorka sama nikterak nereflektovala, je ve vyjádřeních místopředsedy možné vidět úsilí o delegaci veškerých negativních rozhodnutí na ostatní srbské státy. Takový způsob výkladu podporuje Marjanovič v textu *Vzestup a pád Vojislava Šešelje*,²⁷⁰ ve kterém popsal situaci tak, že Milošević se navenek prezentuje jako strůjce míru, zatímco Šešelje využíval na vykonávání válečných plánů a na kontrolu srbských států.²⁷¹ Tato skepse vůči „upřímnosti“ srbského postoje se objevuje i v rozhovoru *V zemích bývalé Jugoslávie jsme důvěryhodným partnerem*²⁷² s Alexandrem Vondrou, ve kterém se ho autorka zeptala: „*Jde srbskému prezidentu Miloševićovi opravdu o mír?*“²⁷³ Byť Vondra tuto premisu částečně vyvrátil osobní domněnkou o srbské únavě z války,²⁷⁴ a tím nepřímo srbskou propagandu podpořil, zůstala tato myšlenka v českém tisku jako jeden ze způsobů interpretace srbského jednání. Příkladem této prevalence jsou texty *Miloševićův poker*,²⁷⁵ kde autor píše, že roztržka mezi Miloševićem a Karadžičem slouží pouze k zajištění Miloševićovy pozice mírotvůrce,²⁷⁶ a *Milošević je klíčovou postavou konfliktu*,²⁷⁷ v němž autorka uvedla: „*Nyní se často objevuje otázka, zda (...) [Milošević] skutečně přešel na mírovou linii, nebo jen hraje jako dosud.*“²⁷⁸ Minimálně částečně byl potvrzen Marjanovičův kritický přístup vůči Miloševićovi z textu *Miloševićův poker*, kdy autorka uvedla s téměř ročním odstupem, že zmíněná roztržka nebyla tak problematičtější, jak byla původně prezentována.²⁷⁹ Zároveň je nutné dodat, že kritický přístup k srbskému postoji

²⁶⁸ *Tamtéž.*

²⁶⁹ *Tamtéž.*

²⁷⁰ Teodor MARJANOVIČ, *Vzestup a pád Vojislava Šešelje*, Respekt 4 (50), 1993, s. 12.

²⁷¹ *Tamtéž.*

²⁷² Věra IVANOVIČOVÁ, *V zemích bývalé Jugoslávie jsme důvěryhodným partnerem*, Rudé právo 4 (228), 1994, s. 1, 4.

²⁷³ *Tamtéž*, s. 4.

²⁷⁴ *Tamtéž.*

²⁷⁵ Teodor MARJANOVIČ, *Miloševićův poker*, Respekt 5 (33), 1994, s. 3.

²⁷⁶ *Tamtéž.*

²⁷⁷ Věra IVANOVIČOVÁ, *Milošević je klíčovou postavou konfliktu*, Rudé právo 5 (133), 1995, s. 14.

²⁷⁸ *Tamtéž.*

²⁷⁹ *Tamtéž.*

mohl být podpořen značným množstvím Miloševićových vyjádření, ve kterých podmiňoval zasazení se o mír odvoláním sankcí.²⁸⁰

Zbylé texty většinou pocházejí z období počátku konfliktu. Současně je pro převážnou část z nich typické, že samotný rozpor srbského narativu není založen na prostém konstatování informace, která přímo pocházela z chorvatské propagandy. Výjimkou je reportáž *Osijek: Srbové útočí*,²⁸¹ ve které její autor přejal chorvatský narativ a označil srbské vedení války za dobytelské.²⁸² Dalšími texty zpochybňujícími mírumilovnost a narativ, že se jedná pouze o defenzivní boj, jsou *Balkánská diplomacie*,²⁸³ ve kterém jeho pisatel vyvrací srbskou propagandu v kontextu porušených příměří,²⁸⁴ a *Iluze Jiřího Dientsbiera*, kde autor přímo viní Srbsko z vyprovokování války.²⁸⁵ Zbylé texty se již ve své interpretaci srbského jednání shodují. Dle nich se Srbsko zasazuje o mír, aby si zlepšilo mezinárodní postavení a zajistilo si nárok na obsazená území.²⁸⁶

2.1.5 Národní propaganda

V případě národní propagandy je nutno uvést, že obsahuje většinu již zmíněných narativů, které se ale liší hlavně svým cílovým publikem. Nejedná se však o jedinou odlišnost. Při analýze pramenů je možné identifikovat i rozdílnost v jejich reflexi tiskem. Zatímco již uvedené texty zaměřené na narativy, do jejichž cílového publika spadali i obyvatelé ostatních států, byly z velké části prosté reprodukce, texty (či jejich části) reflektující domácí propagandu jsou většinou analýzy. Jedinou výjimkou z tohoto zobecnění je zpráva *MILOŠEVIĆ: Srbsko se nevzdalo historických zájmů*,²⁸⁷ ve které je reprodukován Miloševićův odkaz na zájmy Srbska a zároveň vinění sankcí ze špatné situace v Srbsku.²⁸⁸

²⁸⁰ Autor neuveden, *Srbský prezident se vyslovil pro příměří*, Rudé právo 4 (115), 1994, s. 13.

Autor neuveden, *Milošević odmítá uznat Chorvatsko a Bosnu*, Rudé právo 5 (43), 1995, s. 13.

Autor neuveden, *Srbsko odmítá plán velmocí*, Rudé právo 5 (50), 1995, s. 14.

Autor neuveden, *OSN posílí svá vojska v Bosně*, Rudé právo 5 (126), 1995, s. 1,22.

Autor neuveden, *Rusko nechce samostatnost NATO v Bosně*, Rudé právo 5 (131), 1995, s. 13.

²⁸¹ Hans SCHNEIDER, *Osijek: Srbové útočí*, Květy 2 (5), 1992, s. 8-9.

²⁸² *Tamtéž*, s. 9.

²⁸³ Teodor MARJANOVIĆ, *Balkánská diplomacie*, Respekt 2 (42), 1991, s. 3.

²⁸⁴ *Tamtéž*.

²⁸⁵ TÝŽ, *Iluze Jiřího Dientsbiera*, Respekt 3 (23), 1992, s. 3.

²⁸⁶ Zbyněk PETRÁČEK, *Modré helmy do Evropy*, Respekt 2 (46), 1991, s. 3.

Teodor MARJANOVIĆ, *Nejistý příchod modrých helem*, Respekt 3 (6), 1992, s. 10.

TÝŽ, *Válka v rukou diplomatů*, Respekt 3 (8), 1992, s. 11.

²⁸⁷ Autor neuveden, *MILOŠEVIĆ: Srbsko se nevzdalo historických zájmů*, Rudé právo 3 (251), 1993, s. 30.

²⁸⁸ *Tamtéž*.

Uvedené sankce jsou jedno z více reflektovaných témat, kterému byl věnován prostor zejména v *Mladém světě*. Jak v *Novináři v nesnázích*,²⁸⁹ tak v *Srbsko: zázrak, nebo vymývání zraku?*²⁹⁰ je k nim poznamenáno, že srbským vedením jsou označovány jako hlavní viník vnitřních problémů. Tento pohled doplňuje text *Miloševićův (sic) triumf*,²⁹¹ kde se píše: „...nejlepším Miloševićovým spojencem je mezinárodní izolace Srbska,“²⁹² a „...legenda, že jsou [Srbové] trestáni okolním nepřátelským světem...“²⁹³ Zde dochází nejenom ke správné identifikaci sankcí či izolace jako akce, ze které srbská vláda benefitovala, ale zároveň k jejímu propojení s již dlouhodobě užívaným motivem spiknutí proti Srbsku. *Respekt* sankce jakožto aspekt propagandy reflektoval pouze v textu *Vzestup a pád Vojislava Šešelje*, kde bylo uvedeno, že je Milošević ve snaze o upevnění své pozice úspěšně označil sankce za viníka srbských problémů.²⁹⁴

Co se týče zbylé reflexe, za primární považují *Respekt. Mladý svět* otiskl pouze jeden další text. Je ale důležité zmínit, že na rozdíl od *Respektu* reflektoval Miloševićovo úsilí o eliminaci svobodných médií. V textu *Konec Borby?*²⁹⁵ byla popsána možnost zastavení deníku *Borba*.²⁹⁶ Společně s tím autor shrnul stanovisko odborníků na média, dle kterých takto Milošević postupoval proti svobodným srbským médiím.²⁹⁷ Již zmíněné články z *Mladého světa* tvoří zajímavý kontrast s texty *Respektu*. Zatímco ty v *Mladém světě* lze označit za vcelku objektivní, články *Respektu* byly často konfrontační a ovlivněné chorvatskou propagandou. Zároveň je ale nutné dodat, že samotná zaujatost ne vždy znamenala nepřesné výsledky analýzy. Obzvláště je to velmi dobře pozorovatelné v textu *Pštroší hlava v právních normách*.²⁹⁸ Marjanovič v něm uvádí, že aby se komunisté udrželi u moci potřebují nepřítele, kterého našli v „demokratickém“ Chorvatsku.²⁹⁹ Jedná se o přejatí propagandistického a zjednodušeného chorvatského vidění konfliktu, které ale nijak neznehodnocuje autorovu interpretaci srbské národní mobilizace. Podobný pohled byl výše popsán i v *Slovinsko a Slovensko*, kde autor psal o

²⁸⁹ Milan KRUML – Ladislav MÜLLER – Ladislav ŽÁK, *Novináři v nesnázích*, *Mladý svět* 36 (29), 1994, s. 12.

²⁹⁰ Karel BARTÁK, *Srbsko: zázrak, nebo vymývání zraku?*, *Mladý svět* 36 (44), 1994, s. 18-19.

²⁹¹ Milan KRUML, *Miloševićův triumf*, *Mladý svět* 36 (1), 1993, s. 41.

²⁹² *Tamtéž*.

²⁹³ *Tamtéž*.

²⁹⁴ Teodor MARJANOVIČ, *Vzestup a pád Vojislava Šešelje*, *Respekt* 4 (50), 1993, s. 12.

²⁹⁵ Milan KRUML, *Konec Borby?*, *Mladý svět* 36 (50), 1994, s. 42.

²⁹⁶ *Tamtéž*.

²⁹⁷ *Tamtéž*.

²⁹⁸ Teodor MARJANOVIČ, *Pštroší hlava v právních normách*, *Respekt* 2 (36), 1991, s. 3.

²⁹⁹ *Tamtéž*.

srbské snaze hledat vnější nepřátele za účelem odvedení pozornosti od vnitřních problémů.³⁰⁰ V textu se zároveň objevuje označení srbské vlády jako „marxistická“,³⁰¹ jež ukazuje ovlivnění chorvatskou propagandou.

Za velmi konfrontační vůči Srbsku považuji článek *Pokrytecká Evropa*. Ačkoli autor správně určil „...válečnickou mytologii a srbské oběti z druhé světové války...“³⁰² jako součást propagandy, použil zároveň několik formulací, které dokazují jeho protisrbský postoj a případné ovlivnění chorvatskou propagandou. Jedná se o slova „...nacisticky laděnými mítinky ...“³⁰³ a tvrzení, že Srbsko nechalo zabíjet chorvatské Srby, aby v nich vyvolalo pocit ohrožení.³⁰⁴ Je důležité podotknout, že Marjanovič neuvádí žádný zdroj, čímž ze své teze vytvořil důkaz své subjektivity a předpojatosti vůči Srbsku.

Posledním textem poskytujícím vhled do srbské národní propagandy je *Vzkříšení balkánského nože*,³⁰⁵ recenze knihy Vuka Draškoviče. Obsah Draškovičovy knihy je možné označit za produkt srbského narativu oběti, kdy hlavním hrdinou je bosenský Srb a roli antagonistů plní Bosňáci, kteří se během 2. světové války dopustili zločinů vůči Srbům. Autor recenze to nikterak nerozporuje, ale relativizuje dané zločiny ve spojitosti s činy partyzánů a srbských četníků. Dále nabízí jistou kontextualizaci díla jeho zařazením do junácké epiky, kterou považuje za produkt mýtu bitvy na Kosově poli. Následně uvádí i souvislosti tohoto mýtu a rozporuje jeho srbský výklad uvedením skutečnosti, že dle historiků byla bitva původně vnímána jako srbské vítězství. Ačkoli autor explicitně nespojil dílo s propagandou, správně ho označil za produkt srbského nacionalismu, který následně ještě propojil s operacionalizací národních mýtů.³⁰⁶

³⁰⁰ Petr KYPR, *Slovinsko a Slovensko*, Respekt 2 (28), 1991, s. 2-3.

³⁰¹ *Tamtéž*, s. 2.

³⁰² Teodor MARJANOVIČ, *Pokrytecká Evropa*, Respekt 3 (37), 1992, s. 10.

³⁰³ *Tamtéž*.

³⁰⁴ *Tamtéž*.

³⁰⁵ Viktor ŠLAICHRT, *Vzkříšení balkánského nože*, Respekt 6 (2), 1995, s. 18.

³⁰⁶ *Tamtéž*.

2.2 Chorvatská propaganda

2.2.1 Rámování konfliktu

Chorvatské rámování konfliktu jakožto boje „demokracie a komunismu“³⁰⁷ spadá společně s narativem oběti mezi nejvíce reflektované aspekty chorvatské propagandy. Tuto reflexi je možné rozdělit do dvou základních skupin, pozitivní a negativní. Negativní lze následně dále dělit na vyvracení samotného rámce jako celku a na zpochybňování či rozporování jeho jednotlivých komponent. Tento typ rozporu se většinou objevoval v článcích uvádějících informace, které ze své podstaty odporovaly tvorbě představy Chorvatska jako demokratického státu. Mezi první takové texty patří rozhovor *Balkánský scénář*³⁰⁸ a zpráva *Informační válka očima cizince*³⁰⁹. Tato zpráva rozporuje chorvatský rám popsáním chorvatského tlaku na novináře, který se plně neshoduje s demokratickými hodnotami, a zmínkou, že podobný postup užívalo i Srbsko.³¹⁰ *Balkánský scénář* je částečně odlišný, jelikož v něm byl narativ podporován i vyvracen. Tázaná na počátku odmítá, že by Srbsko bylo komunistické. Jako argument k tomu využívá tvrzení o diverzitě politických stran spolupracujících s Miloševićem. Na konci rozhovoru je ale uvedeno konstatování, které chorvatský narativ potvrzuje a současně oslabuje. V rámci zjednodušení je Srbsko označeno za „komunisticko-nacionalistický“ stát a Chorvatsko za „antikomunisticko-nacionalistický“ a následně jsou tyto dva státy k sobě připodobněny jako vcelku podobné.³¹¹ Spojením Srbska s komunismem byl chorvatský narativ znovu podpořen. Samotné připodobnění Srbska a Chorvatska ale funguje obráceně, jelikož došlo k narušení chorvatského vymezování se a zároveň byla oslabena chorvatská image demokratického státu.

Zbylé texty, které rozporovaly demokratičnost Chorvatska, byly otištěny až po roce 1992. Pro vysvětlení zvýšené kritičnosti některých periodik vůči Tudjmanovu režimu od roku 1992 (respektive nedostatečné kritičnosti do roku 1992) vycházím ze závěru Blanky Soukupové. Dle ní se postoj k Chorvatsku v roce 1992 zásadně změnil

³⁰⁷ K jednotlivým stranám jsou v rámci rámu započítány i související přívlastky. Chorvatsko bylo vykreslováno jako demokratické, západní a moderní, zatímco Srbsko jako komunistické, imperialistické, východní, zaostalé.

³⁰⁸ István LÉKÓ, *Balkánský scénář*, Respekt 2 (33), 1991, s. 11.

³⁰⁹ Autor neuveden, *Informační válka očima cizince*, Rudé právo 1 (236), 1991, s. 15.

³¹⁰ *Tamtéž*.

³¹¹ István LÉKÓ, *Balkánský scénář*, Respekt 2 (33), 1991, s. 11.

v souvislosti s jeho působením v Bosně.³¹² Tyto kritické texty je možné dále dělit podle předmětu kritiky. Zatímco část textů byla kritická obecně vůči Chorvatsku, část kritizovala konkrétně Tudjmana a jeho režim. Obecná kritika Chorvatska se většinou objevovala v článcích publikovaných v *Rudém právu*. Jak *Mladý svět*, tak *Květy* otiskly tento typ zprávy pouze v jednom případě.

Květy nepřímo rozporovaly demokratičnost Chorvatska zprávou o tom, že chorvatský novinář, který vytvořil upravenou fotku Tudjmana, byl povolán do armády.³¹³ *Mladý svět* uvedl zprávu, dle které byla média na Balkánu (včetně chorvatských) z převážné části pod kontrolou státu.³¹⁴ K těmto textům obsahově patří i zpráva *Mina zasáhla velitelství OSN*,³¹⁵ ve které je uvedeno varování o možné manipulaci chorvatských voleb. Zmíněné texty jsou většinou obecné či „senzační“, bez jakékoli větší snahy o analýzu poměrů v Chorvatsku. Jako text na pomezí obecné zprávy a konkrétnějšího textu vnímám zprávu *S. Wiesenthal tvrdí: Chorvatsko lze považovat za fašistický stát*, kde je již představa Chorvatska jako demokratického státu aktivně ničena.

V případech zbývajících textů obecně kritizujících Chorvatsko je možné říct, že mají větší „vypovídající hodnotu“. První distinkcí je skutečnost, že se nejedná o české agenturní zprávy, ale o originální reportáže nebo texty přejeté ze zahraničních novin či agentur. Dále se odlišují obsahově, kdy jednotlivé texty poskytují větší vhled do situace v Chorvatsku. Chronologicky prvním z nich je reportáž *Paradoxy války*, ve které je obraz demokratického Chorvatska rozporován tvrzením chorvatského právníka, dle něhož se jedná pouze o přetvářku.³¹⁶ Pro podpoření tohoto rozporu byly uvedeny etnické čistky páchané Chorvaty na Srbech.³¹⁷ Druhý text³¹⁸ byl přejet z periodika *Slobodna Dalmacija* a jeho obsah úzce souvisí s předešlou reportáží. V textu byla převzata výpověď chorvatského Srba, který byl Chorvaty zadržen a několik dní vyslýchán a mučen.³¹⁹ Samotný popis zacházení s vězněm je podporou srbského narativu obětí. Text dále

³¹² Blanka SOUKUPOVÁ, *K problematice pohledu českých týdeníků v letech 1991–1993 na slovanský Balkán*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 109.

³¹³ Autor neúveden, *SATIRA SE LECKDE POŘÁD JEŠTĚ NEVYPLÁCÍ*, *Květy* 4 (9), 1994, s. 37

³¹⁴ Milan KRUML – Ladislav MÜLLER – Ladislav ŽÁK, *Novinári v nesnázích*, *Mladý svět* 36 (29), 1994, s. 12.

³¹⁵ Autor neúveden, *Mina zasáhla velitelství OSN*, *Rudé právo* 2 (180), 1992, s. 5.

³¹⁶ Bohuslav BOROVIČKA – Josef NÝVLT, *Paradoxy války*, *Rudé právo* 2 (225), 1992, s. 13.

³¹⁷ *Tamtéž*.

³¹⁸ Autor neúveden, *List Slobodna Dalmacija: ZPOVĚĎ VĚZNĚ Z LORY*, *Rudé právo* 2 (250), 1992, s. 13. Přesná citace na původní zdroj nebyla v textu obsažena.

³¹⁹ *Tamtéž*.

obsahuje pasáž, dle které Chorvaté nutili vězně užívat ustašovský pozdrav.³²⁰ Tato část zase podepírá srbskou dehumanizaci Chorvatů. Oba texty ve své podstatě aktivně ničí obraz Chorvatska jako demokratického a „západního“ státu. Třetím textem je článek *Chorvatské deníky před soudem*,³²¹ který popisuje problémy, s nimiž se chorvatská periodika setkávala v důsledku tiskového zákona. Tento text se sám o sobě vůči Chorvatsku nijak zvlášť nevymezuje a ani nutně neničí chorvatskou demokratickou image, ale jeho obsah pomáhá tvořit celkový obraz chorvatského přístupu k tisku, čímž se na rozporu chorvatského demokratického obrazu podílí.

Zároveň je třeba uvést, že i *Respekt* otiskl jeden text, který alespoň částečně rozporoval chorvatskou demokratickou image na obecné úrovni, a to rozhovor s chorvatským sociologem Slavenem Leticou *Politicky již Srbsko prohrává*.³²² Leticu v něm částečně zpochybnil narativ přiznáním špatné úrovně demokracie v Chorvatsku. Následně ale došlo k pokusu o zachování narativu skrz komparaci Chorvatska a totalitních států a také jiných postkomunistických zemí.³²³ Jedinečnost tohoto textu nespočívá v samotném rozporu chorvatského obrazu, ale v předmětu kritiky. Zatímco *Rudé právo* otisklo několik textů, které se vyjadřovaly negativně o Chorvatsku obecně, v *Respektu* se jedná o jediný text. Zbylé články *Respektu* rozporující chorvatský obraz cílí svou kritiku na Tudjmana a jeho vládu. *Rudé právo* podobné texty obsahuje také, ale na rozdíl od *Respektu* je možné je dělit na dva typy. Prvním je již zmíněná zpráva *S. Wiesenthal tvrdí: Chorvatsko lze považovat za fašistický stát* a zpráva *Mitterand musel do krytu*³²⁴, která informovala o tom, že *The Washington Post* označil Tudjmana za „ultranacionalistického“.³²⁵ První článek ho přímo nazval antisemitou a vyznění celého textu z něj činí fašistu.³²⁶ Druhým typem jsou texty, jež Tudjmana či vládu kritizovaly bez nálepek, které by se zároveň vztahovaly k vnímání národa.³²⁷ Tento typ je současně ve více analytické podobě reprezentován i v *Respektu*. Prvním z takových textů je

³²⁰ *Tamtéž*.

³²¹ Günther CHALUPA, *Chorvatské deníky před soudem*, *Rudé právo* 5 (42), 1995, s. 20.

³²² Teodor MARJANOVIĆ, *Politicky již Srbsko prohrává*, *Respekt* 3 (2), 1992, s. 12–13.

³²³ *Tamtéž*, s. 13.

³²⁴ Autor neuveden, *Mitterand musel do krytu*, *Rudé právo* 2 (151), 1992, s. 1, 5.

³²⁵ *Tamtéž*.

³²⁶ Autor neuveden, *S. Wiesenthal tvrdí: Chorvatsko lze považovat za fašistický stát*, *Rudé právo* 3 (77), 1993, s. 30.

³²⁷ Viz Milan DRAGOVIĆ, *Nová chorvatská měna s příchutí minulosti*, *Rudé právo* 4 (136), 1994, s. 21; František CINGER, *Chci svědčit proti zlu*, *Rudé právo* 4 (155), 1994, s. 1, 3.

Autor neuveden, *Chorvatský prezident Tudjman vládne své zemi sám, píše DPA*, *Rudé právo* 5 (183), 1995, s. 13.

reportáž *Tudjmanův boj*,³²⁸ ve které Marjanovič konstatuje, že parlament prakticky slouží pouze Tudjmanovi a že aktuální boje byly zahájeny, aby pomohly Tudjmanovi udržet se u moci.³²⁹ *Demokracie a la Tudjman*³³⁰ podává další informace o nedemokratickém stylu Tudjmanovy vlády. Mimo jiné líčí státní převzetí kontroly nad periodikem *Slobodna Dalmacije*. Dalším popsaným aspektem je etnické čištění Srbů.³³¹ Je nutné dodat, že autor v této souvislosti uvedl, že se jedná o „*státem podporovaný plán*,“³³² ale nedošlo k jakémukoli obvinění Chorvatů z fašistického chování. Tento aspekt je obzvláště důležitý, protože slouží jako jeden z důkazů, že *Respekt* se nikdy nevymezoval proti Chorvatsku obecně, ale pouze proti metodám, které chorvatská vláda užívala. Takovýto závěr je možné podpořit i článkem *Demokracie na papíře*.³³³

Druhý typ rozporu, rozpor chorvatského rámování konfliktu jako celku, lze najít jen v jedné reportáži týdeníku *Květy* či v *Rudém právu*. Obzvláště zajímavé je, že pouze v reportáži *Příměří od krve (1)* autor explicitně zpochybňoval tento rámeček, když k němu řekl: „... a jakkoli je pohodlné tvrdit, že jde o souboj totality s demokracií, jsem přesvědčen, (...) že vinu na tragédii nesou představitelé obou stran.“³³⁴ *Rudé právo* se k jistému rámečku rámeček skrz autora dostalo jenom v rozhovoru *Čeští poslanci viděli přípravy na nové propuknutí bojů*,³³⁵ ve kterém se autorka zeptala, zda je možné tento rámeček považovat za přesný.³³⁶ Tím došlo k jeho jistému zpochybnění a následně i k jeho oslabení odpovědí Jiřího Paynea, dle něhož lze jak nacionalisty, tak demokraty najít v Chorvatsku i Srbsku.³³⁷ Zbylé články jsou již pouze rozhovory se zástupci Srbska či Jugoslávie,³³⁸ kteří tento rámeček rozporovali automaticky, případně se jednalo o zprávy z těchto rozhovorů.³³⁹ Ačkoli je v obou rozhovorech primárně viditelná snaha o vyvrácení srbského rámování zmíněného tazatelem, došlo i k jeho jistému podpoření. V

³²⁸ Teodor MARJANOVIČ, *Tudjmanův boj*, *Respekt* 4 (5), 1993, s. 10–11.

³²⁹ *Tamtéž*, s. 10.

³³⁰ TÝŽ, *Demokracie a la Tudjman*, *Respekt* 4 (18), 1993, s. 16–17.

³³¹ *Tamtéž*.

³³² *Tamtéž*, s. 17.

³³³ Filip TESAŘ, *Demokracie na papíře*, *Respekt* 6 (11), 1995, s. 15.

³³⁴ Jan MACH, *Příměří od krve (1)*, *Květy* 1 (38), 1991, s. 9.

³³⁵ Věra IVANOVIČOVÁ, *Čeští poslanci viděli přípravy na nové propuknutí bojů*, *Rudé právo* 5 (132), 1995, s. 1, 4.

³³⁶ *Tamtéž*.

³³⁷ *Tamtéž*.

³³⁸ Viz Petr VÁŇA, *Potřebujeme klid, abychom pohřbili mrtvé*, *Rudé právo* 1 (223), 1991, s. 1, 7;

TÝŽ, *Pražská policie roztrhala dvěma Jugoslávčům pasy*, *Rudé právo* 1 (224), 1991, s. 1–2.

³³⁹ Autor neuveden, *Terorismus je už i v Bělehradě*, *Rudé právo* 1 (232), 1991, s. 2

Potřebujeme klid, abychom pohřbili mrtvé bylo řečeno: „V Jugoslávii ještě neexistují demokratické režimy.“³⁴⁰ Byť tím a několika dalšími příklady³⁴¹ byla zpochybněna samotná demokratičnost Chorvatska, bylo tak zároveň potvrzeno, že Jugoslávie (Srbsko) není demokratická, čímž byl chorvatský rámec částečně podpořen. Toto vyjádření bylo ale druhý den nepřímo rozporováno v rozhovoru *Pražská policie roztrhala dvěma Jugoslávciům pasy* pokusem dokázat, že v Jugoslávii (Srbsku) lze na rozdíl od Chorvatska či Slovinska najít demokratické aspekty.³⁴² Byť byl chorvatský rámec znovu zpochybňován a konflikt byl vysvětlován pouze jako výsledek chorvatského a slovinského nacionalismu,³⁴³ došlo současně k jisté nekonzistenci v jednotlivých vyjádřeních, která, ačkoli nebyla *Rudým právem* jakkoli reflektována, mohla v důsledku oslabit důvěryhodnost těchto vyjádření.

Pozitivní reflexi tohoto aspektu propagandy lze většinou shrnout jako její prostou reprodukci, zároveň ale bylo otištěno i několik článků, které informovaly o následcích úspěšného šíření tohoto rámování konfliktu. Mezi takové texty patří již zmíněná zpráva *Neonacisté SRN v Jugoslávii?*, která jako důvod pomoci neonacistů Chorvatsku uvedla snahu bojovat proti komunistům.³⁴⁴ Dalším textem podobného obsahu je *Tragédie Jugoslávie: De Michelis viní Němce, Brity a Rakušany*. De Michelis řekl, že jednání Německa a Rakouska bylo motivováno antikomunismem.³⁴⁵ Takový závěr je možné interpretovat jako referenci na skutečnost, která byla konsekvencí úspěšné chorvatské propagandy, či jako De Michelisovo uvědomění si tohoto aspektu chorvatské propagandy a jeho následného využití při svalování viny za rozpad Jugoslávie na jiné státy.

Samotnou reprodukci dělím stejně jako negaci na přejímání rámce jako celku a na prosté ovlivnění jednotlivými komponenty rámce. To se často projevovalo označováním Srbska jako komunistického státu. Zejména je to pozorovatelné v textech otištěných v *Respektu* z počátku války,³⁴⁶ ve kterých byla takto označována srbská vláda. Týdeník *Květy* tento aspekt také reflektoval, rozdílem ale byla skutečnost, že tomu tak bylo v rámci

³⁴⁰ Petr VÁŇA, *Potřebujeme klid, abychom pohřbili mrtvé*, *Rudé právo* 1 (223), 1991, s. 7.

³⁴¹ *Tamtéž*.

³⁴² TÝŽ, *Pražská policie roztrhala dvěma Jugoslávciům pasy*, *Rudé právo* 1 (224), 1991, s. 2.

³⁴³ *Tamtéž*.

³⁴⁴ „vpl“, *Neonacisté SRN v Jugoslávii?*, *Rudé právo* 2 (59), 1992, s. 7.

³⁴⁵ Autor neuveden, *Tragédie Jugoslávie: De Michelis viní Němce, Brity a Rakušany*, *Rudé právo* 3 (150), 1993, s. 22.

³⁴⁶ Viz Petr KYPR, *Srbský klíč k míru*, *Respekt* 2 (27), 1991, s. 2;

TÝŽ, *Slovinsko a Slovensko*, *Respekt* 2 (28), 1991, s. 2;

Teodor MARJANOVIČ, *Brionská deklarace*, *Respekt* 2 (28), 1991, s. 11.

výpovědi účastníka bojů a zároveň bylo v reportáži připuštěno, že se autor pohyboval jenom mezi Chorvaty, čímž získal informace jen jedné ze stran.³⁴⁷ Jedná se o vcelku výjimečné přiznání své vlastní nedokonalé objektivity, která v důsledku narušuje věrohodnost samotného sdělení. *Rudé právo* ideologický aspekt reflektovalo ve zprávě z počátku konfliktu, ve níž byla Jugoslávie označena slovy slovinského ministra za „nedemokratickou“.³⁴⁸

Mimo to docházelo i k reflexi představy o srbském imperialismu a velkosrbských ambicích. Kromě *Květů* byl tento aspekt propagandy reflektován ve všech analyzovaných novinách. *Rudé právo* bylo ale jediné periodikum, v němž nedošlo ze strany novinářů k nekritickému přejetí této propagandy. Tento narativ se objevil v rozhovoru *Odmítnou-li bosenští Srbové mezinárodní plán, může dojít k vojenskému střetu*,³⁴⁹ ve kterém ho šířil chorvatský ministr zahraničí,³⁵⁰ a ve zprávě *Vzájemná obviňování*, jež odkazuje na Tudjmanův projev, v němž zmínil „...velkosrbský hegemonismus a komunisticko-unitaristické síly...“³⁵¹ Jediným dalším textem, který není možné označit jako nekritické přejetí narativu, je recenze *Konec Evropy aneb Evropa v koncích*³⁵² knihy Chorvata Ivana Aralici. V recenzi je připomenut Aralicův názor, že za válkou stojí „...srbské imperiální vědomí...“³⁵³ jenž je autorem parafrázován a analyzován.

Zbylé texty s tímto aspektem pracují jako s faktem. V *Srbsko ve varu*³⁵⁴ Kruml uvádí „velké Srbsko“ jako jeden z Miloševićových cílů.³⁵⁵ Podobně s tímto aspektem pracoval i Marjanovič, který ho užil pro zdůvodnění svého vysvětlení, proč JNA nepokračovala v boji ve Slovinsku.³⁵⁶ Výjimečným textem je, co se týče přejímání komponent tohoto rámce, zpráva *RB prodloužila mandát UNPROFOR jen o čtyři dny*,³⁵⁷ ve které je zmíněno, že Tudjman označil Rusko za „... bolševického a ortodoxního

³⁴⁷ Jan MACH, *Příměří od krve (2)*, Květy 1 (40), 1991, s. 30–35.

³⁴⁸ Autor neuveden, *Slovinsko trvá na svém*, Rudé právo 1 (147), 1991, s. 1.

³⁴⁹ Věra IVANOVIČOVÁ, *Odmítnou-li bosenští Srbové mezinárodní plán, může dojít k vojenskému střetu*, Rudé právo 4 (206), 1994, s. 1, 4.

³⁵⁰ *Tamtéž*, s. 4.

³⁵¹ Autor neuveden, *Vzájemná obviňování*, Rudé právo 1 (158), 1991, s. 15.

³⁵² Petr BÍLEK, *Konec Evropy aneb Evropa v koncích*, Mladý svět 34 (4), 1992, s. 37.

³⁵³ *Tamtéž*.

³⁵⁴ Milan KRUMML, *Srbsko ve varu*, Mladý svět 34 (15), 1992, s. 56.

³⁵⁵ *Tamtéž*.

³⁵⁶ Teodor MARJANOVIČ, *Na slovinské frontě klid*, Respekt 2 (29), 1991, s. 11.

³⁵⁷ Autor neuveden, *RB prodloužila mandát UNPROFOR jen o čtyři dny*, Rudé právo 3 (230), 1993, s. 13.

spojenice Srbska.³⁵⁸ Nedošlo tedy pouze k negativnímu označení Srbska, ale i státu, který bylo možné vnímat jako srbského spojenice.

V případě přejímání celého rámce je třeba poznamenat, že k tomu ve většině případů docházelo v *Respektu*. *Rudé právo* tento rámec jako celek nikdy nepřevzalo a jak *Květy*, tak *Mladý svět* ho reprodukovaly jenom v jednom textu. Část těchto textů je tvořena reportážemi, jejichž součástí byly výpovědi účastníků konfliktu, kteří šířili narativ svého státu (v tomto případě Chorvatska). Takové texty nebudou většinou nijak analyzovány.³⁵⁹ Výjimkou z nich jsou reportáže, které se odlišují od normy či poskytují možnost vhledu do chorvatské propagandy. Mezi ně patří *Národ nade vše?* a *Uniforma je tvé jméno*. Reportáž *Uniforma je tvé jméno* zasluhuje podrobnější zmínění kvůli skutečnosti, že se v ní je odkazuje na srbského novináře, který podpořil chorvatský rámec formulací, jež je parafrázována takto: „... jde o bitvu za zachování posledního komunistického režimu v Evropě.“³⁶⁰ *Národ nade vše?* je ale z hlediska mé práce mnohem důležitější reportáží, byť samotné převzetí rámce vychází z výpovědi Chorvata.³⁶¹ Její důležitost spočívá v těchto citacích: „Proč jste tady?‘ (..) ,kvůli národnostním střetům?‘ Voják znejistí, pak se omluvně usměje a řekne: ,Zeptejte se velitele. Já nevím.“³⁶² a „Proč myslíte, že se tu musí bojovat? ,Rozhodně ne proto, že by Chorvati utlačovali Srby.“³⁶³ První citace ničí popsáním nejistoty vojáka autenticitu chorvatského ideologického rámování. Druhou citaci chápu jako propojení chorvatského vymezení se vůči etnickému vnímání konfliktu a současně jako reakci na srbský narativ obětí.

Ve zbylých textech je tento rámec šířen samotnými autory. Zároveň došlo k jeho užívání jakožto faktu, který sloužil jako základ pro další závěry autorů. Nejlépe to demonstruje článek *Bratrovražděná válka*, ve němž jeho pisatel na základě tohoto rámce a představy o velkosrbských ambicích uvádí, že by se Srbsko mohlo v případě porážky Chorvatska pokusit o větší územní expanzi.³⁶⁴ Zmíněny by měly být i komentář *Nejde o etnický konflikt*,³⁶⁵ ve kterém jeho autor na základě chorvatského rámování konfliktu

³⁵⁸ *Tamtéž*.

³⁵⁹ Viz autor neuveden, *Týden ve světě*, *Respekt* 2 (31), 1991, s. 10;

Teodor MARJANOVIČ, *Na ruku bělehradským stratégům*, *Respekt* 2 (39), 1991, s. 11.

³⁶⁰ Teodor MARJANOVIČ, *Na ruku bělehradským stratégům*, *Respekt* 2 (39), 1991, s. 11.

³⁶¹ Milan KRUML, *Národ nade vše?*, *Mladý svět* 33 (31), 1991, s. 19.

³⁶² *Tamtéž*.

³⁶³ *Tamtéž*.

³⁶⁴ Teodor MARJANOVIČ, *Bratrovražděná válka*, *Respekt* 2 (35), 1991, s. 10.

³⁶⁵ TÝŽ, *Nejde o etnický konflikt*, *Respekt* 3 (21), 1992, s. 10.

vyvracel možnost chápat konflikt jako etnický,³⁶⁶ a článek *Osijek: Srbové útočí*, jenž převzal další aspekty rámování konfliktu. Jednalo se o vnímání konfliktu jako dobovatelské války společně s označením Srbů jako zaostalých.³⁶⁷ Naopak text *Chorvatsko uznané, válka pokračuje*³⁶⁸ je možné považovat za naprosto generické, ničím výjimečné přejetí chorvatského rámování, v němž je válka vnímána jako konflikt demokratů a komunistů.³⁶⁹

Rozdílnost reflexe tohoto rámování má několik možných vysvětlení. První z nich lze založit na již zmíněném závěru Blanky Soukupové. Nejlépe pozorovatelné to je v *Respektu*, kde většina textů podporujících rámec byla otištěna v roce 1991 či na počátku roku 1992. Druhým vysvětlením je rozdílnost jednotlivých periodik. *Respekt* jsem již několikrát označil za prochorvatský. Jeho postoj se projevil i v tomto aspektu propagandy, kdy ačkoli po začátku války v Bosně došlo ke kritice Tudjmana a vlády, nebylo nikdy kritizováno Chorvatsko či Chorvati. Zároveň je nutné podotknout, že nedošlo k přejetí rozporujících srbských narativů. V tom se *Respekt* odlišoval od *Rudého práva*, v jehož případě jsem již několikrát zmínil snahu o objektivitu, která se projevovala otisknutím téměř jakékoli zprávy, jež měla spojitost s tématem. To úzce souvisí s rozdílným typem otištěných textů. Zatímco naprostá většina textů *Respektu* byla originálním textem jeho novinářů, *Rudé právo* většinou využívalo agenturní zprávy. Zbylá periodika v této části nezmiňuji pro jejich marginální podíl na reflexi tohoto aspektu.

2.2.2 Narativ oběti

Narativ oběti je druhým z nejvíce reflektovaných motivů chorvatské propagandy. Jeho reflexe je ale velmi odlišná od reflexe rámování konfliktu. Zatímco rámování konfliktu bylo buď reprodukováno, nebo rozporováno, narativ oběti a rozhodnutí s ním související byly kromě zmíněných stylů reflexe ve velkém množství případů navíc kritizovány či analyzovány. Tento postoj k chorvatské propagandě je identifikovatelný pouze v *Rudém právu* a v *Respektu*. V obou periodicích je ale výrazný rozdíl v cíli a způsobu kritiky. Zatímco *Respekt* kritizoval jenom chorvatskou vládu za pasivní přístup

³⁶⁶ *Tamtéž*.

³⁶⁷ Hans SCHNEIDER, *Osijek: Srbové útočí*, Květy 2 (5), 1992, s. 8–9.

³⁶⁸ Teodor MARJANOVIĆ, *Chorvatsko uznané, válka pokračuje*, *Respekt* 2 (52), 1991, s. 10.

³⁶⁹ *Tamtéž*.

k válce, *Rudé právo* se v některých textech, stejně jako v přístupu k demokratičnosti Chorvatska, vymezilo negativně vůči Chorvatsku jako celku.

Jednotícím prvkem reflexe chorvatského pasivního postoje je jeho stejné počáteční vnímání, kdy byl zprvu chápán pouze jako špatná politika vlády. V *Respektu* vládu kritizoval přímo Marjanovič, který z počátku považoval postup za mírný³⁷⁰ a následně ho již označoval za „*dilentský*“.³⁷¹ *Rudé právo* reprodukovalo zpočátku stejný způsob vnímání Tudjmanovy politiky. Toto vnímání dokazuje parafráze kritiky části chorvatských politiků, kteří to vnímali jako Tudjmanovu obrannou politiku.³⁷² Poté, co se Chorvatsko začalo zapojovat do boje aktivněji, informovala obě periodika, že Chorvatsko nebylo již ostatními státy vnímáno jenom jako oběť, ale jako stát, který konflikt také eskaluje.³⁷³ V článku *Neklid v Chorvatsku*³⁷⁴ Marjanovič již plně operuje se závěrem, že chorvatské vládě šlo o mezinárodní uznání. Tento závěr zároveň pravděpodobně vychází z reportáže *Na ruku bělehradským stratégům*, ve které chorvatský policista řekl: „*Chtěla světu dokázat [chorvatská vláda], že je mírumilovná a gándhiovská, a doufala, že svět si toho bude vážit.*“³⁷⁵ V roce 1992 již nebyl chorvatský pasivní postoj nijak dále analyzován. Současně je ale nutné dodat, že *Rudé právo* otisklo ještě tři texty věnující se vztahu chorvatského narativu oběti a mezinárodního mínění. Jak glosa *Je to vůbec vítězství?*,³⁷⁶ tak článek *Křižovatka slepých ulic*³⁷⁷ a analýza *Boje v Krajině mohou být kamínkem nové laviny*³⁷⁸ zmiňují mezinárodní odvrát od Chorvatska v důsledku působení v Bosně, což dále podporuje výše uvedený závěr Blanky Soukupové.

Jakožto výjimečnou je třeba zmínit zprávu *Incident u obce Plastovo*.³⁷⁹ Její pisatel v ní uvedl, že Chorvatsko po příkladu Slovinska zahájilo propagandu za účelem získání mezinárodní podpory.³⁸⁰ Byť toto tvrzení mohu při zpětné analýze označit jako pravdivé,

³⁷⁰ TÝŽ, *Bratrovražedná válka*, *Respekt* 2 (35), 1991, s. 10.

³⁷¹ TÝŽ, *Od blitzkriegu k zákopové válce*, *Respekt* 2 (37), 1991, s. 12.

³⁷² Autor neveden, *U Dalje nasazeny tanky*, *Rudé právo* 1 (179), 1991, s. 3.

³⁷³ Teodor MARJANOVIČ, *Protiútok*, *Respekt* 2 (38), 1991, s. 3.

Autor neveden, *Blokáda kasáren*, *Rudé právo* 1 (216), 1991, s. 5.

³⁷⁴ Teodor MARJANOVIČ, *Neklid v Chorvatsku*, *Respekt* 2 (48), 1991, s. 13.

³⁷⁵ TÝŽ, *Na ruku bělehradským stratégům*, *Respekt* 2 (39), 1991, s. 11.

³⁷⁶ Bohuslav BOROVIČKA, *Je to vůbec vítězství?*, *Rudé právo* 2 (182), 1992, s. 14.

³⁷⁷ TÝŽ, *Křižovatka slepých ulic*, *Rudé právo* 2 (184), 1992, s. 14.

³⁷⁸ TÝŽ, *Boje v Krajině mohou být kamínkem nové laviny*, *Rudé právo* 3 (20), 1993, s. 14.

³⁷⁹ Autor neveden, *Incident u obce Plastovo*, *Rudé právo* 1 (171), 1991, s. 7.

³⁸⁰ *Tamtéž*.

nemohu ho považovat za plnohodnotnou reflexi chorvatské propagandy. Důvodem k tomu je skutečnost, že zde autor nepopsal, jakým způsobem se o to Chorvatsko pokoušelo.

Dalším typem reflexe narativu oběti je jeho pozitivní reflexe či prostá reprodukce. Tento typ se objevuje v každém z analyzovaných periodik. Ne všechny texty jsou ale vhodné pro analýzu. Z toho důvodu nebudu, stejně jako v předchozích kapitolách, analyzovat zprávy, které pouze reprodukují narativ v jeho základní podobě.³⁸¹ Výjimečnou je zpráva *Bosna a Hercegovina zůstane v Jugoslávii*,³⁸² ve níž je parafrázována Tudjmanova obava z totální války v souvislosti s devastací Dubrovníku.³⁸³ Důležitost této zprávy spočívá ve zmínce Dubrovníku, která zapadá do tendence poukazovat v rámci narativu oběti na destrukci chorvatských památek. *Mladý svět* a Marjanovič v *Respektu* tento motiv přijímali nekriticky. Marjanovič to v roce 1991 označil za kulturocidu³⁸⁴ a popsal jako „...pokus o zničení kulturní i existenciální identity Chorvatska.“³⁸⁵ Kruml v *Mladém světě* již nebyl v posuzování této situace tak radikální jako Marjanovič, ale stále se v textu projevil jeho prochorvatský postoj, když tento motiv nekriticky přijal, a navíc se negativně vymezil vůči srbskému tvrzení, že se jedná o propagandu.³⁸⁶ Toto vymezení se je zároveň důležité tím, že uvádí, že existovaly názory, dle kterých bylo informování o ničení chorvatských památek součástí propagandy. Následně byly jak v *Respektu*,³⁸⁷ tak v *Mladém světě*³⁸⁸ otištěny texty, které vinily Srby z devastace chorvatských přírodních památek. Smejkal ve svém článku mimo jiné obvinil Srby z rybaření v Plitvických jezerech pomocí dynamitu.³⁸⁹ Informace o ničení Plitvických jezer byly o rok později v reportáži *Na vojně v Plitvicích*³⁹⁰ Tesařem

³⁸¹ Viz Autor neuveden, *Ani válka, ani mír*, Rudé právo 1 (156), 1991, s. 1, 5; Autor neuveden, *Přijato prohlášení o míru v zemi*, Rudé právo 1 (170), 1991, s. 15; Autor neuveden, *Letadla si spletla cíl*, Rudé právo 1 (187), 1991, s. 7; Autor neuveden, *Hranice nelze násilně měnit*, Rudé právo 1 (195), 1991, s. 7; Autor neuveden, *Chorvatské ultimátum vedení SFRJ*, Rudé právo 1 (197), 1991, s. 1, 3; Autor neuveden, *Konference zítra v Haagu*, Rudé právo 1 (209), 1991, s. 3; Autor neuveden, *Má být konec krveprolévání*, Rudé právo 1 (218), 1991, s. 1, 15; Autor neuveden, *Další boje v Bosně*, Rudé právo 4 (112), 1994, s. 22.

³⁸² Autor neuveden, *Bosna a Hercegovina zůstane v Jugoslávii*, Rudé právo 1 (265), 1991, s. 15.

³⁸³ *Tamtéž*.

³⁸⁴ Teodor MARJANOVIČ, *Systematická kulturocida*, Respekt 2 (43), 1991, s. 13.

³⁸⁵ *Tamtéž*.

³⁸⁶ Milan KRUML, *Válka proti památkám*, Mladý svět 34 (5), 1992, s. 56.

³⁸⁷ „redakce časopisu NIKA“, *Národní parky v plamenech*, Respekt 2 (47), 1991, s. 9.

³⁸⁸ Karel SMEJKAL, *Plitvická jezera ohrožena*, Mladý svět 34 (17), 1992, s. 41.

³⁸⁹ *Tamtéž*.

³⁹⁰ Filip TESAŘ, *Na vojně v Plitvicích*, Respekt 4 (6), 1993, s. 10–11.

disputovány výpovědí, že jezera „... očividně neutrpěla vážnější újmu.“³⁹¹ Současně došlo na referenci na rybaření srbských vojáků, kdy rybaření dynamitem bylo vnímáno pouze jako chorvatský narativ.³⁹² Podobný rozpor je možné nalézt i v *Rudém právu* v reportáži *Sto dní a sto nocí Dubrovniku*.³⁹³ Samotná reportáž je důležitá ze dvou důvodů. Prvním z nich je fakt, že rozporuje chorvatský narativ prohlášením, že Dubrovnik nebyl zdaleka tak poškozený, jak to chorvatská vláda prezentovala. Druhým je tvrzení, že je JNA do Dubrovniku záměrně pustila. Z textu vyplývá, že JNA chtěla dokázat, že Chorvatsko záměrně lhalo.³⁹⁴ Reportáž tudíž kromě prostého rozporu obsahuje i identifikaci obléhaného Dubrovniku jako prvku chorvatské propagandy.

Až na dva články v *Respektu* se všechny texty, které tento narativ reprodukovaly, věnovaly lidským obětem. Příkladem toho jsou již jmenované reportáže *Neexistují tu žádná pravidla a Přiměří od krve (1)*. Zmínku zasluhuje také reportáž *V ďábelském kole*,³⁹⁵ která kromě převzetí narativu obsahuje i přiznání vlastní subjektivity a absenci informací z druhé strany.³⁹⁶ Odlišnost textů *Respektu* spočívala v tom, že jako oběť bylo vnímáno Chorvatsko, nikoli přímo lidé.³⁹⁷

Rozpor chorvatského narativu oběti se téměř vždy objevoval v *Rudém právu*. Jedinou výjimkou je již zmíněná reportáž *Respektu Na vojně v Plitvicích*, ve které byla rozporována devastace Plitvických jezer. V rámci analýzy neberu v potaz zprávy, které pouze šíří srbský narativ, jenž chorvatský narativ a priori rozporoval.³⁹⁸ Zbývající zprávy rozporující narativ oběti je možné dělit do dvou kategorií. První z nich je založena na informacích třetích stran.³⁹⁹ Samotný rozpor narativu vychází z uvedení toho, že Chorvatsko provádí etnické čistky, případně z obviňování Chorvatů z různých etnicky motivovaných zločinů. Tento typ rozporu lze identifikovat i v originálním článku *Rudého*

³⁹¹ *Tamtéž*, s. 10.

³⁹² *Tamtéž*.

³⁹³ Bohuslav BOROVIČKA, *Sto dní a sto nocí Dubrovniku*, *Rudé právo* 2 (87), 1992, s. 15.

³⁹⁴ *Tamtéž*.

³⁹⁵ Viktoria HRADSKÁ, *V ďábelském kole*, *Mladý svět* 33 (39), 1991, s. 17.

³⁹⁶ *Tamtéž*.

³⁹⁷ Teodor MARJANOVIĆ, *Pštroši hlava v právních normách*, *Respekt* 2 (36), 1991, s. 3

Marinko ČULIĆ, *Nový oheň na Balkáně*, *Respekt* 3 (10), 1992, s. 11.

³⁹⁸ Viz autor neuveden, *Armáda útočí na Osijek*, *Rudé právo* 1 (272), 1991, s. 14;

Autor neuveden, *Nestřili se, napětí trvá*, *Rudé právo* 2 (4), 1992, s. 5;

Autor neuveden, *Makedonie chce vlastní armádu*, *Rudé právo* 2 (27), 1992, s. 22;

Autor neuveden, *Podle Bakera nelze v Bosně užít sílu*, *Rudé právo* 2 (150), 1992, s. 23;

Autor neuveden, *Srbové dobyli zpět několik vesnic*, *Rudé právo* 3 (22), 1993, s. 14;

Autor neuveden, *Martić napsal Ghálimu o genocidě Srbů*, *Rudé právo* 4 (74), 1994, s. 13.

³⁹⁹ Autor neuveden, *V Sarajevu bez výsledku*, *Rudé právo* 2 (40), 1992, s. 3.

práva Slovenská menšina v srbské Vojvodině,⁴⁰⁰ ve kterém jeho autor podotkl, že i Chorvaté se podíleli na etnickém čištění,⁴⁰¹ a již zmíněné reportáži *Krajina strachu a nenávisti*. Druhá kategorie pak vychází přímo z vyjádření chorvatských zástupců a obsahuje pouze dvě zprávy, *Dohoda o klidu zbraní*⁴⁰² a *Bosna a Hercegovina zůstane v Jugoslávii*. V první z nich bylo připuštěno možné porušení příměří,⁴⁰³ zatímco v druhé došlo k přiznání se k popravám Srbů.⁴⁰⁴ Byť bylo toto doznáno, chorvatská vláda se od činů zároveň distancovala tvrzením, že se do toho chorvatské úřady nijak nezapojily⁴⁰⁵ či že se jednalo o práci paramilitárních skupin, které nebyly organizovány armádou.⁴⁰⁶ Toto prohlášení nebylo v daný moment *Rudým právem* jakkoli rozporováno. K jeho zpochybnění došlo v březnu 1992 v reportáži *Minomety u Zadaru*,⁴⁰⁷ ve které Borovička k chorvatské paramilitární skupině HOS uvedl, že ji chorvatská vláda užívá (stejně jako Srbsko) na akce nehodící se pro armádu, ale oficiálně to nepřiznává.⁴⁰⁸ V případě Borovičky je možné napsat, že byl obecně vůči chorvatským narativům více skeptický. To je dobře pozorovatelné v glose *Dvoji metr na rezoluce OSN*,⁴⁰⁹ ve které vnímá chorvatský postoj vůči OSN, do něhož lze zahrnout i prezentaci sebe sama jako oběti, jako účelový.⁴¹⁰ Dalším textem demonstrujícím Borovičkův kritický přístup je výše zmíněná reportáž *Paradoxy války*.

2.2.3 Domácí propaganda

V textech reflektující chorvatskou domácí propagandu považují za prominentní dvě témata. Prvním z nich byla chorvatská média, druhým pak reflexe Tudjmanovy vlády. Reflexe chorvatských médií a vztahu Tudjmanovy vlády k nim byla již částečně popsána v podkapitole věnující se rámování konfliktu v části zmiňující jejich omezení, které v důsledku rozporovalo demokratičnost Chorvatska. Z toho důvodu nebudou

⁴⁰⁰ Bohuslav BOROVIČKA, *Slovenská menšina v srbské Vojvodině*, *Rudé právo* 2 (236), 1992, s. 13.

⁴⁰¹ *Tamtéž*.

⁴⁰² Autor neuvečen, *Dohoda o klidu zbraní*, *Rudé právo* 1 (222), 1991, s. 1, 5.

⁴⁰³ *Tamtéž*, s. 5.

⁴⁰⁴ Autor neuvečen, *Bosna a Hercegovina zůstane v Jugoslávii*, *Rudé právo* 1 (265), 1991, s. 15.

⁴⁰⁵ *Tamtéž*.

⁴⁰⁶ Autor neuvečen, *Dohoda o klidu zbraní*, *Rudé právo* 1 (222), 1991, s. 1, 5.

⁴⁰⁷ Bohuslav BOROVIČKA, *Minomety u Zadaru*, *Rudé právo* 2 (76), 1992, s. 5.

⁴⁰⁸ *Tamtéž*.

⁴⁰⁹ TÝŽ, *Dvoji metr na rezoluce OSN*, *Rudé právo* 3 (24), 1993, s. 22.

⁴¹⁰ *Tamtéž*.

některé texty v této podkapitole dál analyzovány.⁴¹¹ Jediným textem, jenž dále řeší snahu o omezování médií, je *Tudjmanův boj*. Kromě samotné cenzury je poukázáno i na označování novinářů, kteří kritizovali vládu, slovy „zrádce“ či „jugonostalgik“.⁴¹² Tyto termíny je možné vnímat jako součást a následek národního vymezování. Ze strany Marjanoviče ale nedošlo k takovéto identifikaci národní propagandy, tudíž se v textu nevyskytuje nic jiného než popsání tohoto prvku.

Hlavním tématem zbylých textů reflektující chorvatská média již není vztah jich a státu, ale jejich obsah. Reportáž *Paradoxy války* poskytla jistý vhled do tohoto obsahu skrz formulaci, že televize několik hodin každý den vysílá o „...srbských zvěrstvech, [a] o jejich nových nevinných obětech.“⁴¹³ Jedná se o text, který sice popsal situaci, ale stejně jako v článku *Tudjmanův boj* v něm není přítomna jakákoli analýza či kontextualizace s propagandou. Stejným případem je článek *Až do posledního mostu*,⁴¹⁴ ve kterém autor uvedl, že událost byla v chorvatských médiích reflektována naprosto minimálně.⁴¹⁵

Za odlišné v přístupu k propagandě v médiích vnímám reportáž *Dvaapadesát dnů ve sklepích Vukovaru* a zprávu *Informační válka očima cizince*. Ve zmíněné reportáži nedošlo přímo k analýze médií, ale bylo komparováno označování JNA a Srbů Chorvatkou žijící u Vukovaru, která se o nich vyjadřovala neutrálně, s termíny užívanými chorvatskými médii, jež byly zásadně negativní. Uvedení tohoto kontrastu a informace, že JNA pomohla uprchlíkům evakuovat se z bojiště,⁴¹⁶ ve své podstatě rozporovalo chorvatský narativ oběti a zároveň ničilo představu, že jazyk používaný chorvatskými médii byl „spontánní“ či obecně Chorvaty užívaný. Zpráva *Informační válka očima cizince* podobný obsah předložila již o dva měsíce dříve. Jednalo se o formulaci: „Například jugoslávská lidová armáda nesmí být nazývána svým jménem, nýbrž výlučně ,srbsko-komunistickými okupačními silami‘, přičemž musí být zdůrazňováno ,nesmírné násilí protivníka‘, ...“⁴¹⁷ Došlo tedy k jasnému deklarování, že diskurz a obsah médií byly

⁴¹¹ Viz Milan KRUML – Ladislav MÜLLER – Ladislav ŽÁK, *Novináři v nesnázích*, Mladý svět 36 (29), 1994, s. 12;

Teodor MARJANOVIČ, *Demokracie a la Tudjman*, Respekt 4 (18), 1993, s. 16–17;

František CINGER, *Chci svědčit proti zlu*, Rudé právo 4 (155), 1994, s. 1, 3;

Günther CHALUPA, *Chorvatské deníky před soudem*, Rudé právo 5 (42), 1995, s. 20.

⁴¹² Teodor MARJANOVIČ, *Tudjmanův boj*, Respekt 4 (5), 1993, s. 10.

⁴¹³ Bohuslav BOROVIČKA – Josef NÝVLT, *Paradoxy války*, Rudé právo 2 (225), 1992, s. 13.

⁴¹⁴ Milan KRUML, *Až do posledního mostu*, Mladý svět 35 (49), 1993, s. 42.

⁴¹⁵ *Tamtéž*.

⁴¹⁶ Petr VÁŇA, *Dvaapadesát dnů ve sklepích Vukovaru*, Rudé právo 1 (290), 1991, s. 14.

⁴¹⁷ Autor neuveden, *Informační válka očima cizince*, Rudé právo 1 (236), 1991, s. 15.

kontrolovány státem. Mimo to samotná identifikace tohoto jednání jako „informační války“ značí, že to autor vnímal jako propagandu.

Druhým prominentním tématem byla Tudjmanova vláda. Prvním textem, který reflektoval Tudjmanovu vládu, je *Sázky stojí pro Tudjmana*.⁴¹⁸ Článek obsahoval konstatování, že Tudjman měl největší volební preference, a v souvislosti s tím byl zmíněn i způsob jeho vlády, kdy bylo popsáno dosazování vlastních lidí na důležité pozice a současně snaha o budování národního mýtu a o vymezení se chorvatského národa vůči srbskému.⁴¹⁹ Druhým takovým textem je zpráva *ZEU chystá vyslání vojenských kontingentů*,⁴²⁰ ve které bylo uvedeno Tudjmanovo vyjádření o vítězství ve válce proti Srbům. Autor k Tudjmanovi zároveň dodal „...který počítá s vítězstvím v nedělních volbách.“⁴²¹ Byť ani jeden z textů není možné označit za analytický, to, že oba reflektovaly Tudjmanova rozhodnutí či prohlášení společně s volbami, mě vede k závěru, že fungovaly jako základ či jako jistá forma inspirace pro skutečně analytické texty.

Oba články poskytující kritickou analýzu Tudjmanovy vlády spojuje fakt, že byly otištěny v souvislosti s maslenickou ofenzívou. Jednalo se o texty *Most, letiště, miliardy a volby*⁴²² a *Tudjmanův boj*. Byť obě analýzy došly k závěru, že Tudjman zahájil ofenzívu, aby si zajistil úspěch ve volbách, jejich zdůvodnění se liší. Borovička v *Most, letiště, miliardy a volby* vycházel z tlaku opozice, která kritizovala patovou situaci v konfliktu.⁴²³ Marjanovič ve svém textu využil stejný analytický rámec, skrz který Petr Kypr vysvětloval v *Slovinsko a Slovensko* důležitost motivu spiknutí v srbské propagandě. Marjanovič chápal ofenzívu jenom jako prvek propagandy, který měl zajistit odvrácení pozornosti od „reálných“ problémů (například špatné hospodářské situace Chorvatska).⁴²⁴ Ani jedno z uvedených vymezení se nelze vnímat jako chybné. Pouze je třeba pro úplnost uvést, že Marjanovičův text byl vůči Tudjmanově stylu vlády mnohem kritičtější než Borovičkův.

⁴¹⁸ Filip TESARŤ, *Sázky stojí pro Tudjmana*, Respekt 3 (30), 1992, s. 12.

⁴¹⁹ *Tamtéž*.

⁴²⁰ Autor neuveden, *ZEU chystá vyslání vojenských kontingentů*, Rudé právo 2 (178), 1992, s. 14.

⁴²¹ *Tamtéž*.

⁴²² Bohuslav BOROVIČKA, *Most, letiště, miliardy a volby*, Rudé právo 3 (25), 1993, s. 13.

⁴²³ *Tamtéž*.

⁴²⁴ Teodor MARJANOVIČ, *Tudjmanův boj*, Respekt 4 (5), 1993, s. 10.

2.2.4 Příprava ofenzív

Na tomto místě je nutno poznamenat, že propagandistická příprava chorvatských ofenzív využila velké množství již zmíněných aspektů propagandy. Z toho důvodu tato podkapitola obsahuje oproti ostatním podkapitolám zvýšené množství již reflektovaných textů či textů, které by šlo reflektovat i v jiných podkapitolách. Příkladem toho jsou zprávy otištěné v *Rudém právu*, které reflektovaly demonstrace proti UNPROFOR.⁴²⁵ Ačkoli by tyto demonstrace bylo možné mimo jiné chápat jako důsledek narativu oběti, ve zprávě *Svět je na rozcestí, pokud jde o mír v Bosně* bylo uvedeno, že chorvatské úřady proti nim aktivně nezasáhly a že je dle některých diplomatů chorvatská vláda dokonce podporovala.⁴²⁶ Ze strany *Rudého práva* došlo skrz reprodukci těchto názorů ke způsobu reflexe, který, byť nadále nebyl aktivně nikterak využíván, zařadil demonstrace do aspektů propagandistické přípravy ofenzívy. Pro nedostatek zdrojů nejsem schopen s větší mírou jistoty tento postoj potvrdit, či vyvrátit jako chybný. Pro úplnost a kontextualizaci ale uvádím publikaci *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*,⁴²⁷ která se věnuje srbské protibyrokratické revoluci. Demonstrace, které byly její hlavní součástí, jsou společností vnímány jako důsledek záměrného jednání Miloševiče a srbských elit,⁴²⁸ ačkoli to autor v knize označuje za nepřesné.⁴²⁹ Autor zároveň uvedl myšlenku, že demonstrace či protesty, které následně vedou k obecně negativně přijímanému jevu, jsou chápány jako výsledek práce elit.⁴³⁰ Způsob reflexe demonstrací proti UNPROFOR může být další ukázkou tohoto jevu.

I přes nejasnost záměrnosti protestů ze strany chorvatské vlády je možné, že jich vláda využila. V lednu 1995 se Tudjman při zdůvodňování neprodloužení mandátu UNPROFOR zaštitil „...*nespokojeností Chorvatska*...“.⁴³¹ Byť z kontextu jasně nevyplývá, že odkazoval na protesty, lze předpokládat, že je bral v potaz. Ve stejné zprávě

⁴²⁵ Viz autor neuveden, *V Chorvatsku protesty a střelba proti OSN*, *Rudé právo* 3 (224), 1993, s. 13; Autor neuveden, *Chorvatští uprchlíci nesouhlasí s postupem modrých příleb*, *Rudé právo* 4 (164), 1994, s. 14;

Autor neuveden, *Svět je na rozcestí, pokud jde o mír v Bosně*, *Rudé právo* 4 (171), 1994, s. 15.

⁴²⁶ Autor neuveden, *Svět je na rozcestí, pokud jde o mír v Bosně*, *Rudé právo* 4 (171), 1994, s. 15.

⁴²⁷ Nebojša VLADISAVLJEVIĆ, *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, Basingstoke – New York 2008.

⁴²⁸ *Tamtéž*, s. 120.

⁴²⁹ *Tamtéž*, s. 195.

⁴³⁰ Srov. *tamtéž*.

⁴³¹ Autor neuveden, *Mandát modrým přílbám neprodloužíme, řekl Tudjman*, *Rudé právo* 5 (10), 1995, s. 14.

byly zároveň uvedeny důvody oné nespokojenosti. Mezi ně patřilo nezajištění návratu Krajiny jako chorvatského území.⁴³² Tudjmanův pokus o obnovení chorvatského území byl v tisku reflektován již od roku 1993.⁴³³ Dalším důvodem nespokojenosti bylo nezabránění etnickým čistkám ze strany krajinských Srbů. To bylo zmíněno a reprodukováno jako součást Tudjmanova vyjádření v textu „*VŠICHNI PRYČ, ZAČNE VÁLKA!*“.⁴³⁴ Ačkoli byl tento aspekt propagandy pouze reprodukováno, bylo také konstatováno, že se část obyvatelstva připravovala na válku.⁴³⁵ Tím došlo k rozporu chorvatské snahy působit, že se primárně snažilo o mírové řešení konfliktu. Toto úsilí je možné na základě množství podobně znějících chorvatských prohlášení z roku 1995 označit za jeden z hlavních aspektů propagandy doprovázející přípravu ofenzív.

Důkazem této snahy jsou rozhovory *Odmítnou-li bosenští Srbové mezinárodní plán, může dojít k vojenskému střetu, Chorvatsko je pro mírovou reintegraci země*⁴³⁶ a *Kudy jde Chorvatsko*⁴³⁷, které všechny reprodukují vyjádření, že Chorvatsku šlo primárně o návrat území skrz mírové prostředky. Samotná absence kritičnosti a prostá reprodukce vyjádření vychází z faktu, že se jednalo o rozhovory. K další reprodukci došlo v rámci agenturních zpráv, které pouze parafrázovaly prohlášení vlády či jejích zástupců.⁴³⁸ Za zmínku stojí zejména zpráva *Chorvatská vláda potvrdila stanovisko k mandátu OSN*, která společně s možností mírového řešení obsahuje podmínku úspěšného jednání s krajinskými Srby.⁴³⁹ Důležitost této podmínky spočívá ve skutečnosti, že vinu za případnou eskalaci a priori umísťuje na krajinské Srby. Ze strany *Rudého práva* nedošlo k jakékoli kritice či analýze této podmínky.

Zároveň je nutno podotknout, že „*VŠICHNI PRYČ, ZAČNE VÁLKA!*“ nebyl jediný článek, který se k tomuto narativu stavěl kriticky či ho rozporoval. V rámci textů rozporujících tento narativ je možné identifikovat skupinu zpráv, které chorvatský narativ

⁴³² *Tamtéž.*

⁴³³ Viz Milan KRUML, *Všichni proti všem*, Mladý svět 35 (42), 1993, s. 53;

Jan ŽIŽKA, *Pro Bosnu dobrá řešení neexistují*, Rudé právo 3 (126), 1993, s. 1, 9.

⁴³⁴ Mirko RADUŠEVIĆ, „*VŠICHNI PRYČ, ZAČNE VÁLKA!*“, Mladý svět 37 (5), 1995, s. 13.

⁴³⁵ *Tamtéž.*

⁴³⁶ Věra IVANOVIČOVÁ, *Chorvatsko je pro mírovou reintegraci země*, Rudé právo 5 (39), 1995, s. 1, 4.

⁴³⁷ Mirko RADUŠEVIĆ, *Kudy jde Chorvatsko*, Mladý svět 37 (9), 1995, s. 18–19.

⁴³⁸ Viz autor neuveden, *Chorvatská vláda potvrdila stanovisko k mandátu OSN*, Rudé právo 5 (16), 1995, s. 14;

Autor neuveden, *Zieleniec a Granić mají rozdílný názor na ukončení mandátu UNPROFOR*, Rudé právo 5 (36), 1995, s. 1, 2.

⁴³⁹ Autor neuveden, *Chorvatská vláda potvrdila stanovisko k mandátu OSN*, Rudé právo 5 (16), 1995, s. 14.

vyvrací na základě vyjádření zástupců Chorvatska. Mezi takové texty patří zpráva *Záhřeb je připraven dobýt Krajimu silou*,⁴⁴⁰ v níž byl citován Tudjman, který konflikt nepředpokládal, ale uvedl, že „Chorvatsko je v případě potřeby odhodláno dobýt zpět třetinu svého území...“⁴⁴¹ Podobná informace se nachází i ve zprávě *Chorvatský ministr obrany nevyklučuje válku o Krajimu*.⁴⁴² Další skupina zpráv rozporující narativ byla založena na informacích ze třetí strany. Jednalo se o zprávu *V Chorvatsku pokračují přípravy na válku*⁴⁴³ a text v rubrice *Stalo se*,⁴⁴⁴ které na základě údajů od pracovníku OSN informovaly o chorvatských přípravách na válku.

Nejasný chorvatský postoj byl mimo zprávy reflektován v *Rudém právu* i pomocí analýz. První z nich byla *Chorvatsko se chce rozloučit s modrými přílbami*,⁴⁴⁵ která se zaměřovala na Tudjmanův projev parafrázovaný v *Záhřeb je připraven dobýt Krajimu silou*. Ivanovičová v analýze poznamenala, že i přes zvýšení napětí, které Tudjmanova slova způsobila, mohlo jít o pouhé zastrašování. To dle ní mělo vést „...k dosažení některých vnitro- i zahraničněpolitických cílů.“⁴⁴⁶ Byť bylo tvrzení o pouhém zastrašování nakonec chybné, úsudek o vnitropolitických cílech lze vnímat jako logickou domněnku, která mohla být ovlivněna závěry z analýz věnujících se maslenické ofenzívě otištěných v roce 1993. V případě další analýzy, *Nevypočitatelná rovnice chorvatského rozhodování*,⁴⁴⁷ její pisatelka již nepostupovala s takovou mírou jistoty. Místo toho bylo předloženo větší množství názorů na situaci a souvisejících informací. Autorka zmínila chorvatská prohlášení, dle kterých v budoucnu k eskalaci konfliktu dojít nemělo, ale zároveň uvedla statistiku, že téměř polovina Chorvatů počítala se znovuzahájením války. Mezi dalšími poskytnutými údaji byla nepotvrzená informace, podle níž se měla chorvatská vláda domnívat, že by byla válku schopná vyhrát.⁴⁴⁸

Na tomto místě je nutné dodat, že analýza *Chorvatsko se chce rozloučit s modrými přílbami* nebyla jedinou publikovanou analýzou v roce 1995, na jejímž základě došlo ke špatnému odhadu vývoje. Borovička v *Chorvatsko chystá konečné řešení*⁴⁴⁹ správně

⁴⁴⁰ Autor neuveden, *Záhřeb je připraven dobýt Krajimu*, Rudé právo 5 (19), 1995, s. 13.

⁴⁴¹ *Tamtéž*.

⁴⁴² Autor neuveden, *Chorvatský ministr obrany nevyklučuje válku o Krajimu*, Rudé právo 5 (52), 1995, s. 14.

⁴⁴³ Autor neuveden, *V Chorvatsku pokračují přípravy na válku*, Rudé právo 5 (55), 1995, s. 19.

⁴⁴⁴ Autor neuveden, *Stalo se*, Mladý svět 37 (11), 1995, s. 12.

⁴⁴⁵ Věra Ivanovičová, *Chorvatsko se chce rozloučit s modrými přílbami*, Rudé právo 5 (21), 1995, s. 13.

⁴⁴⁶ *Tamtéž*.

⁴⁴⁷ TÁŽ, *Nevypočitatelná rovnice chorvatského rozhodování*, Rudé právo 5 (43), 1995, s. 12.

⁴⁴⁸ *Tamtéž*.

⁴⁴⁹ Bohuslav BOROVIČKA, *Chorvatsko chystá konečné řešení*, Rudé právo 5 (175), 1995, s. 13.

předpokládal, že Chorvatsko chystalo ofenzívu. Jeho omyl spočíval v domněnce, že ofenzíva začne na konci roku 1995 či na začátku roku následujícího. Stejně jako v roce 1993 totiž očekával, že ofenzíva bude vykonána v čase, který by maximalizoval šance na znovuzvolení Tudjmanovy strany.⁴⁵⁰ Vzhledem k tomu, že byly analýzy Ivanovičové i Borovičky založeny na logických základech, nahlížím na chybnost jejich závěrů ne jako na důsledek špatné analýzy, ale jako významný úspěch chorvatské propagandy, která se snažila čas zahájení ofenzívy tajit.

Zbylé texty byly otištěny jako reakce na započetí ofenzív. Nebudu-li brát v potaz zprávu *Chorvati zaútočili na Srby v Krajině*,⁴⁵¹ která se netýkala ofenzív roku 1995, ale maslenické ofenzívy, byl otištěn pouze jeden text, který po spuštění operací pozitivně přejímal chorvatský narativ. Jednalo se o článek „*Oluja“ přinesla osvobození*,⁴⁵² který sice zmiňuje exodus srbského obyvatelstva, ale zároveň je společně s tím nekriticky popsán chorvatský narativ, dle kterého chorvatská armáda za tímto odsunem nestála.⁴⁵³ Tento postoj k chorvatské propagandě je obzvláště zajímavý vzhledem k rozhovoru *Za zády peklo, před sebou ještě větší*,⁴⁵⁴ ve kterém bylo autorovi řečeno, že obraz chorvatské armády v souvislosti s operací Blesk jako síly přinášející mír a klid je propaganda a že z její strany probíhalo etnické čištění obsazeného prostoru.⁴⁵⁵ Dalším textem rozporujícím chorvatský narativ byla reportáž Bohuslava Borovičky *Republika na útěku do neznáma*.⁴⁵⁶ Její autor v ní prokázala znalost Tudjmanových vyjádření (a v důsledku i chorvatské propagandy), když uvedl, že Tudjman vzkázal Srbům, aby neodcházel a že jim nic nehrozí. Toto vyjádření ale vzápětí vyvrátil příklady bombardování a kamenování srbských uprchlíků chorvatskou stranou.⁴⁵⁷

Poslední analyzovaný text této kapitoly, komentář *Na Jadranu zaduněla děla*,⁴⁵⁸ se odlišuje od předchozích textů cílem své analýzy a kritiky. Zatímco články v předchozím odstavci se věnovaly působení chorvatské armády, Ivanovičová se zaměřila na kontext zahájení ofenzívy. Ačkoli je to v komentáři předloženo jenom jako domněnka,

⁴⁵⁰ *Tamtéž*.

⁴⁵¹ Autor neuveden, *Chorvati zaútočili na Srby v Krajině*, *Rudé právo* 3 (19), 1993, s. 1, 13.

⁴⁵² Mirko RADUŠEVIĆ, „*Oluja“ přinesla osvobození*, *Mladý svět* 37 (34), 1995, s. 12-13.

⁴⁵³ *Tamtéž*.

⁴⁵⁴ TÝŽ, *Za zády peklo, před sebou ještě větší*, *Mladý svět* 37 (22), 1995, s. 16-17.

⁴⁵⁵ *Tamtéž*, s. 17.

⁴⁵⁶ Bohuslav BOROVIČKA, *Republika na útěku do neznáma*, *Rudé právo* 5 (188), 1995, s. 12.

⁴⁵⁷ *Tamtéž*.

⁴⁵⁸ Věra IVANOVIČOVÁ, *Na Jadranu zaduněla děla*, *Rudé právo* 5 (181), 1995, s. 4.

správně identifikovala, že neúspěšná jednání s krajinskými Srby byla Chorvaty pouze využita jako záminka k útoku. Samotná autorčina nejistota ohledně této varianty je dalším úspěchem chorvatské propagandy v zatajování plánované ofenzívy. Zároveň se v souvislosti s tím objevuje otázka, zda jednání nebyla kromě záminky k útoku i záměrným zastíracím tahem, který měl ostatní státy do poslední chvíle přesvědčovat, že k ofenzívě nedojde.

3 Diskurzivní analýza termínu „četnik“ v českém tisku

3.1 Termín „četnik“

Ačkoli se jedná o téměř stejná slova, termín „četnik“ je jinak vnímán v českém prostoru a jinak ve státech bývalé Jugoslávie. V nich je totiž spojován s četnickým hnutím Draža Mihailoviće⁴⁵⁹. Toto hnutí bylo jedním z hlavních uskupení bojujících na území Jugoslávie během 2. světové války. Četnické hnutí (stejně jako Ustašovci) bylo po válce komunisty a částí populace vnímáno negativně. To bylo způsobeno oddělením skupiny Kosta Pečanace, která následně kolaborovala s nacisty, masakry na nesrbském obyvatelstvu, antikomunistickým postojem Mihailoviće⁴⁶⁰ a s tím souvisejícím bojem proti Titovým partyzánům.

Byť je zmíněný negativní pohled na obě hnutí téměř univerzální, byl obzvláště silný u národů, které byly obětí daného hnutí⁴⁶¹. Po Titově smrti⁴⁶² tento pohled zároveň vedl v souvislosti s národní mobilizací k identifikaci „nepřátelského národa“ s hnutím, které bylo vnímáno negativně, a v některých případech i k identifikaci vlastního národa s hnutím, které tento národ „zastupovalo“ během 2. světové války. Příklady takového chování může být částečná sebeidentifikace Srbů s četniky, označování Chorvatů Srby za Ustašovce, chorvatské označování Srbů za četniky (viz 1. kapitola) a případná chorvatská sebeidentifikace s Ustašovci. Příkladem ztotožnění se části Chorvatů s Ustašovci (ačkoli je nutné podotknout, že tuto sebeidentifikaci nelze považovat za běžný jev) pak může být píseň *Bojna Čavoglave*, kde na jejím počátku zazní slova „*Za dom, spremni*“.⁴⁶³ V písni se vyskytuje i pasáž „*Čujte srpski dobrovoljci bandu četnici*“,⁴⁶⁴ ve které autor oslovuje „četniky“. Ačkoli v první kapitole jsem uvedl, že pojem „četnik“ se pro Chorvaty stal

⁴⁵⁹ Kořeny hnutí sahají až k balkánským válkám v letech 1912–1913, ale vzhledem ke skutečnosti, že v rámci chorvatské i srbské propagandy bylo hnutí zmiňováno převážně v kontextu 2. světové války, rozhodl jsem se dobu před 2. světovou válkou nepopisovat.

⁴⁶⁰ David Bruce MACDONALD, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002, s. 135.

⁴⁶¹ Četnici byli vnímáni negativně hlavně Chorvaty a Bosňáky, zatímco Ustašovci hlavně Srby.

⁴⁶² Za Titova života byly v Jugoslávii jakékoli nacionalistické snahy omezovány. To se týkalo i připomínání událostí 2. světové války. Příkladem může být zakázání hry *Golubnjača* v roce 1980. Tento zákaz je popsán v Bette DENICH, *Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide*, *American Ethnologist* 21 (2), 1994, s. 367.

⁴⁶³ Marko PERKOVIĆ, *Bojna Čavoglave*, 1992. Citováno z <https://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/marko-perkovi-thompson/bojna-cavoglave-896650>, ke dni 26. 4. 2023.

⁴⁶⁴ *Tamtéž*.

téměř synonymním se slovem „Srb“, dochází v písni k určitému rozdělení na „srbské dobrovolníky“ (srbské paramilitární oddíly) a „četniky“ (ozbrojené krajinské Srby).

Srbská sebeidentifikace s četniky byla častější než chorvatské ztotožnění se s Ustašovci. Jedním je skutečnost, že kvůli posílení své pozice, začala srbská vláda v rámci ideologie více využívat etnonacionalismus.⁴⁶⁵ Malešević popisuje takovou změnu postoje takto: „Četnické hnutí mohlo být fašistické, ale jelikož bylo ‚naše‘, nemohlo být špatné. Etnonacionalistický diskurz nemůže akceptovat představu, že by členové ‚národa‘ mohli ve jménu národa udělat cokoli špatně.“⁴⁶⁶ Dalším důkazem této sebeidentifikace může být paramilitární skupina Vojislava Šešelja, která se do role četníků sama stylizovala (mimo jiné například i převzala vlajku četnického hnutí z období 2. světové války).⁴⁶⁷

3.2 Termín „četnik“ v českém tisku

V rámci českého tisku je vnímání pojmu „četnik“ značně problematičké. Termín byl v některých případech používán bez vysvětlení, tudíž z textu není vždy jasné, zda jeho autor píše o krajinských Srbech, či o srbských paramilitárních oddílech. V případě paramilitárních oddílů navíc ztěžují situaci Šešeljovi četnici, kteří jsou takto nazýváni bez ohledu na chorvatský propagandistický diskurz. Skutečnost, že paramilitární skupiny skutečně mohly způsobit nepřesné vnímání pojmu „četnik“, dokazuje kniha *Dějiny Chorvatska*.⁴⁶⁸ Zde autoři mylně označují veškeré paramilitární skupiny působící

⁴⁶⁵ Siniša MALEŠEVIĆ, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and Croatia*, Abingdon – New York 2002, s. 197.

⁴⁶⁶ *Tamtéž*. Původní text: „The Chetnik movement was perhaps fascist, but since it was ‚ours‘ it could not be wrong. The discourse of ethnonationalism can never accept the idea that the members of the ‚nation‘ can do anything wrong in the name of the nation.“

⁴⁶⁷ Marcus TANNER, *Croatia: A Nation Forged in War*, London – New Haven 2001, s. 245. Autor zde užívá pro Šešeljovi četniky označení „Bílí Orli“. Stejně označení je užito i v Edina BEČIREVIĆ, *Genocide on the Drina River*, London–New Haven 2014, s. 76. Naopak v Klaus SCHLICHTE, *Na krilima patriotisma–On the Wings of Patriotism*, *Armed Forces & Society* 36 (2), 2010, s. 321, jsou „Bílí Orli“ a Šešeljovi četnici odděleni. Autor uvádí, že „Bílí Orli“ byli pod vedením Mirka Joviće, ale že společně s Šešeljovými četniky měli vazby na ministerstvo vnitra (tudíž mezi nimi existovala spojitost). V rámci této práce se budu řídit rozdělením z *Na krilima patriotisma – On the Wings of Patriotism*. Důvodem k tomu je skutečnost, že tento článek se jako jediný věnuje přímo problematice paramilitárních uskupení (další dva zdroje tuto problematiku zmiňují okrajově, takže je v jejich případě větší pravděpodobnost, že v nich mohlo dojít k pochybení). Dalším důvodem je, že i pokud by v daném rozlišení autor udělal chybu a já ji převzal, nejedná se o chybu, která by jakkoli ovlivnila závěry mé práce, protože pojem „četnici“ je pro Šešeljovo paramilitární uskupení užíván obecně (byť by to nebyl v případě chyby oficiální název) a nejedná se tudíž o ovlivnění chorvatským propagandistickým diskurzem.

⁴⁶⁸ Jan RYCHLÍK – Milan PERENČEVIĆ, *Dějiny Chorvatska*, Praha 2007.

v Chorvatsku jako četniky. Následně je chybně popsána i struktura této údajné paramilitární skupiny: Arkan je považován za vojenského velitele četníků a již zmíněný Vojislav Šešelj za osobu, která obecně četniky řídí.⁴⁶⁹ Domnívám se, že takovéto pochybení v knize psané historikem a publikované v roce 2007, podporuje tvrzení, že pro soudobé novináře mohl být výraz „četnik“ také matoucí a že existence paramilitárních skupin mohla vést k určitému zmatení pojmů.

Možnou reflexi užívání termínu „četnik“ představil Jan Pelikán v článku *Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé Fronty DNES a Občanského (Českého) Deníku*.⁴⁷⁰ Pelikán k používání tohoto označení v MFD píše: „Z kontextu bylo mnohdy patrné, že četniky považují za příslušníky policie.“⁴⁷¹ Dále v souvislost s ním užil slova „otrocky převzaté z chorvatské propagandy.“⁴⁷² Na základě těchto usuzuji, že v případě některých novin docházelo k přebírání termínu „četnik“ pouze z neznalosti, nikoli kvůli prochorvatskému (a zároveň protisrbskému) postoji novin. Tento předpoklad podporuje i kniha *Jihoslovanská krize: kořeny a souvislosti*,⁴⁷³ v níž její autor vysvětluje český protisrbský postoj obecnou neznalostí balkánských poměrů.⁴⁷⁴

3.2.1 Respekt

V *Respektu* byl pojem „četnik“ ve větší míře užíván v letech 1991 a 1992. Postupný úpadek používání tohoto výrazu je možné společně s větší kritikou vlády a prezidenta Tudjmana odůvodnit v předchozí kapitole zmíněnou změnou pohledu na Chorvatsko, kdy Chorvatsko již není po svém působení v Bosně viděno pouze jako oběť.

Slovo „četnik“ se v *Respektu* poprvé objevuje v reportáži Teodora Marjanoviče a Věry Krincvajcové *Armáda brání teroristy*.⁴⁷⁵ Výraz je zde užit při parafrázích či citacích chorvatských gardistů. Autoři jej nijak nevysvětlují, ale z kontextu vyplývá, že jsou myšleni srbští gardisté. Vzhledem ke způsobu užití pojmu nemůžu konstatovat, že by

⁴⁶⁹ *Tamtéž*, s. 377–378. Tvrzení autorů vyvrací již zmíněné zdroje *Na krilima patriotisma – On the Wings of Patriotism, Croatia: A Nation Forged in War, Genocide on the Drina River*. Všechny z uvedených zdrojů zmíněná paramilitární uskupení rozdělují a nijak nepřipouští možnost jejich spojení a sloučení velení.

⁴⁷⁰ Jan PELIKÁN, *Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé Fronty DNES a Občanského (Českého) Deníku*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 126–159.

⁴⁷¹ *Tamtéž*, s. 138.

⁴⁷² *Tamtéž*.

⁴⁷³ TÝŽ, *Jihoslovanská krize: kořeny a souvislosti*, Praha 1996.

⁴⁷⁴ *Tamtéž*, s. 14–15.

⁴⁷⁵ Věra KRINCVAJCOVÁ – Teodor, MARJANOVIČ, *Armáda brání teroristy*, Respekt 2 (31), 1991, s. 10.

došlo k očividnému ovlivnění diskurzu reportérů *Respektu*, ale přesto se v něm chorvatská propagandistická terminologie rozšířila. Jediné, co toto šíření tlumí, je skutečnost, že čtenářům je daný pojem předkládán jako výraz užívaný Chorvaty. Čtenář k němu tudíž může přistupovat kritičtěji, než když mu je předkládán autorem bez jakékoli reference na stranu konfliktu, která ho užívá.

Stejným způsobem byl termín do konce srpna roku 1995 užit ještě v několika dalších případech. Zmiňovat budu ale jen články, které se nějak odlišují od již zmíněné reportáže. Hned v následujícím čísle *Respektu* v reportáži *Neexistují tu žádná pravidla* se termín „četnik“ vyskytuje znovu. Zprvu je použit pouze při citování chorvatského doktora, následně se objevuje v podnadvpisu „*Mezi srbskými četníky*“.⁴⁷⁶ Naposledy je v textu užit, když se reportér ptá srbského gardisty, proč jsou tímto slovem nazýváni. V odpovědi je jasně vysvětleno, že se jedná o označení užívané chorvatskou propagandou a že se s ním většina srbských gardistů nikterak neztotožňuje. V reportáži jsou srbsští gardisté popsáni i jako „*srbsští vzbouřenci*“,⁴⁷⁷ užitím tohoto pojmu se autor stále staví na chorvatskou stranu, ale v kontextu Balkánu to považuji za méně negativně zabarvený pojem.

Termín „četnik“ se vyskytuje také v reportáži *Jestli přežijeme, půjdeme spolu na pivo*⁴⁷⁸ od Krincvajcové a Marjanoviče. Autoři textu ho mimo citace a parafráze použili na dvou místech, kde by být nemusel. V jednom z těchto případů se jedná o přepis otázky, která byla položena chorvatským gardistům. Zde lze užití tohoto pojmu předpokládat, a není tudíž třeba ho považovat za problematické. Není tomu tak ale v rychlém shrnutí reportáže pod jejím nadpisem. Tam byla užitá věta „*zákopová válka mezi gardisty a četníky*“.⁴⁷⁹ Toto užití je možné, kromě snahy prezentovat svůj prochorvatský postoj, vysvětlit pouhou snahou o zachování jednotného jazyka v rámci textu.

Dalším článkem je rozhovor s Mile Dedakovičem *Nepohodlný Jestřáb*,⁴⁸⁰ na jehož počátku je užit termín „četnik“ aniž by si to situace žádala, nejednalo se ani o jasnou parafrázi, ani o citaci. Vzhledem k tomu, že se v článku neobjevuje náznak toho, že by autor byl „protisrbský“ a není možné tak usoudit ani na základě jeho jiných textů, nelze

⁴⁷⁶ Teodor MARJANOVIČ, *Neexistují tu žádná pravidla*, *Respekt* 2 (32), 1991, s. 10–11.

⁴⁷⁷ *Tamtéž*.

⁴⁷⁸ TÍŽ, *Jestli přežijeme, půjdeme spolu na pivo*, *Respekt* 2 (33), 1991, s. 13.

⁴⁷⁹ *Tamtéž*.

⁴⁸⁰ Endre Bojtar, *Nepohodlný Jestřáb*, *Respekt* 3 (7), 1992, s. 13.

užití pojmu vysvětlit skrz postoj ke stranám konfliktu a je možné opět pouze předpokládat, že jeho pisatel jen chtěl v celém článku zachovat jednotný jazyk. Tento rozhovor potvrzuje výše uvedené tvrzení, že pro Chorvaty se stal termín „četnik“ synonymem pro slovo „Srb“. Mile Dedakovič obecně v rozhovoru rozlišuje JNA a „četniky“ a jen při jedné příležitosti „četniky“ blíže specifikuje slovy „... četnici Šešeljovi i vukovaršti“.⁴⁸¹

V dubnu 1993 byl v *Respektu* vydán rozhovor s Vojislavem Šešeljem s názvem *Evropa je na straně nepřítele*. Jedná se o první článek vysvětlující význam slova „četnik“. Dané vysvětlení je ale velmi ovlivněno srbskou propagandou. Příkladem může být tvrzení, že četnici nefungují samostatně ale jako součást armády.⁴⁸²

Posledním případem užití výrazu „četnik“ při citování či parafrázování jiného zdroje je použití sousloví „víkendoví četnici“ v článku *Norimberk pro malé ryby*.⁴⁸³ Autor jej umístil do uvozovek a uvedl, že byl převzat z německého periodika *Der Spiegel*. Termín zde získává velmi negativní zabarvení, jelikož osoba, která jím je označena, je obviněna z účasti na etnických čistkách.

Pojem se dále objevuje i v textech, kde to není vyžadováno parafrází či citací. V takových případech se jedná o převzetí chorvatského propagandistického diskurzu. Na základě již zmíněné reportáže *Neexistují tu žádná pravidla* předpokládám, že Marjanovič byl seznámen s postojem ozbrojených Srbů k tomuto označení, a tudíž jeho následné užití termínu v článku *Uzavřená Adria*⁴⁸⁴ je vědomým užitím chorvatského propagandistického diskurzu. Toto tvrzení je navíc podepřeno tím, že autor v článku použil i výraz „srbští teroristé“. Po tomto článku užil Marjanovič výraz „četnik“ pouze v reportáži *Pomoci nám může jedině Schwarzkopf*, kde jej je ale možné odůvodnit parafrázováním a citováním chorvatských gardistů. V následujících Marjanovičových textech je termín nahrazen souslovím „srbský ozbrojenci“.⁴⁸⁵ Tento přesun k neutrálním pojmům lze odůvodnit výše popsaným odstupem českých médií od nekritického vidění Chorvatska.

⁴⁸¹ *Tamtéž*.

⁴⁸² Vlastimil JEŽEK – Filip TESARŽ, *Evropa je na straně nepřítele*, *Respekt* 4 (14), 1993, s 18–20. Uvedenou informaci rozporuje Klaus SCHLICHTTE, *Na krilima patriotisma–On the Wings of Patriotism*, *Armed Forces & Society* 36 (2), 2010, s. 317–318.

⁴⁸³ Zbyněk PETRÁČEK, *Norimberk pro malé ryby*, *Respekt* 5 (47), 1994, s. 7–9.

⁴⁸⁴ Teodor MARJANOVIČ, *Uzavřená Adria*, *Respekt* 2 (40), 1991, s. 5.

⁴⁸⁵ Užito v Teodor MARJANOVIČ, *Válka v rukou diplomatů*, *Respekt* 3 (8), 1992, s. 11.

2. září 1991 byla v *Respektu* otisknuta zpráva týkající se obklíčení Vukovaru, jež byla převzata ze srbského Tanjugu a dle které Vukovar obklíčily JNA a „*oddíly srbských četníků*“.⁴⁸⁶ Tato formulace je interpretovatelná několika způsoby a vzhledem k absenci originální zprávy z Tanjugu není jasné, který je správný. Tanjug mohl informovat o JNA a srbských ozbrojených jednotkách. V takovém případě byl překlad ovlivněn chorvatskou propagandou. Zároveň je ale třeba zmínit, že Tanjug skutečně mohl informovat o „četnicích“, pokud měl výraz odkazovat k paramilitárním jednotkám Vojislava Šešelja (nelze předpokládat, že by Tanjug se zřetelem k jeho významu použil termín pro srbské ozbrojené jednotky). Vzhledem ke skutečnosti, že u Vukovaru byly srbské ozbrojené jednotky i Šešeljovy oddíly, nelze určit, zda informace poskytnuté *Respektem* byly, či nebyly pod vlivem chorvatského narativu.

Posledním příkladem užití termínu „četnik“ je komentář Zbyňka Petráčka *Boj o Velké Srbsko*,⁴⁸⁷ v němž se objevuje spojení „*oddíly srbských četníků*“.⁴⁸⁸ Vzhledem k tomu, že článek vysvětlující vztah Srbů ke zmíněnému pojmu byl již dlouhou dobu otištěný, usuzuji, že Petráček o daném postoji věděl a ve svém komentáři tak projevil svůj prochorvatský postoj. Budu-li ale vycházet z presumpce, že autor zmíněný článek neznal, pak musím konstatovat, že byl nevědomě ovlivněn chorvatskou propagandou, a to jak v případě diskurzu, tak i co se týče obsahu.

Na konec je třeba poznamenat, že *Respekt* v některých případech informoval o Srbech v neutrálních termínech již na počátku války. Příkladem je text z 5. srpna 1991 z rubriky *Týden ve světě*, kde je parafrázována zpráva z BBC, v níž je pro ozbrojené chorvatské Srby užit pojem „srbské milice“.⁴⁸⁹

3.2.2 Květy

Co se týče týdeníku *Květy* došlo k mnohem menšímu ovlivnění chorvatským diskurzem, než tomu bylo v týdeníku *Respekt*. Samotný termín „četnik“ či jeho obdoby byly v *Květech* použity pouze čtyřikrát (z toho jde jednou o citaci uprchlíka). Mimo jiné to mohlo být způsobeno mnohem menší frekvencí článků či reportáží z bývalé Jugoslávie.

⁴⁸⁶ Autor neuveden, *Týden ve světě: Jugoslávie*, *Respekt* 2 (35), 1991, s. 10.

⁴⁸⁷ Zdeněk PETRÁČEK, *Boj o Velké Srbsko*, *Respekt* 2 (37), 1991, s. 12.

⁴⁸⁸ *Tamtéž*.

⁴⁸⁹ Autor neuveden, *Týden ve světě: Jugoslávie*, *Respekt* 2 (31), 1991, s. 10.

První text věnující se po začátku války přímo Chorvatsku byl v *Květech* otisknut 12. září 1991. V článku autora uvedeného pod jménem „vib“ *Jugoslávie – ztráta rozumu*⁴⁹⁰ jsou užívány výrazy „Srbové“, „srbští ozbrojenci“ a „srbští četníci“. Kvantitativně nelze určit, který z termínů je autorem preferovaný. Na druhou stranu je třeba zmínit, že slovo „četník“ užívá až v polovině textu a ve značně negativním kontextu: „*Další hrůzný nález: pět rolníků rozpáraných bajonetem, někteří měli vypíchnuté oči, jednomu z nich dokonce vyřizli srbští četníci srdce*“.⁴⁹¹ Samotná volba termínu zde značí, že si autor pravděpodobně byl vědom negativních asociací s ním spojených. Předpoklad jeho znalosti těchto asociací vede k otázce, proč daný pojem užil. Vzhledem ke skutečnosti, že články v *Květech* jsou jedny z nejméně ovlivněné propagandou v rámci analyzovaných článků a že v samotném výše uvedeném analyzovaném článku jeho pisatel hned po citaci zmiňuje, že i druhá strana se dopouští podobných zločinů, se domnívám, že autor sice byl chorvatským diskurzem částečně ovlivněn, ale nedošlo u něj k extrémní změně postoje vůči Srbům. Na základě toho pak soudím, že jeho užití termínu se mělo pojit pouze se Srby, kteří spáchali dané zločiny. Toto vysvětlení vede k dalším otázkám, na které s pomocí článku již nelze odpovědět. Mezi takové otázky patří, zda se autor domníval, že označení „četník“ se vztahovalo jen na Srby, kteří se dopouštěli podobného jednání, či zda si byl vědom, že Chorvati tak označují Srby obecně a z jeho strany se tudíž jednalo o jeho vlastní rozdělení.

Dalším analyzovaným textem je reportáž *Příměří od krve (1)* z 19. září 1991. Její pisatel zde sice jednou užil spojení „srbští četníci“, ale na základě obsahu článku soudím, že se nejednalo o termín, který by jím byl vnímán negativně. Proto předpokládám, že autor nepřejal tento pojem záměrně za účelem označovat Srby negativními výrazy.

Posledním analyzovaným textem z týdeníku *Květy* je reportáž *Příměří od krve (2)* z 3. října 1991. V ní je použita formulace „...gardisty srbského neboli četníka...“⁴⁹² O pár řádků dál je citována chorvatská dívka a autor článku následně vysvětluje její užití slova „Srbové“ slovy: „*blondatá dívka měla na mysli četníky i armádu*“.⁴⁹³ Uvedené citace dokládají, že pro autora byli ozbrojení Srbové „četníci“, ale v textu se neobjevuje žádné očividné stranění Chorvatům či odpor vůči Srbům. Tento kontrast pak dokazuje, že pisatel

⁴⁹⁰ „vib“, *Jugoslávie – ztráta rozumu*, *Květy* 1 (37), 1991, s. 9.

⁴⁹¹ *Tamtéž*.

⁴⁹² Jan MACH, *Příměří od krve (2)*, *Květy* 1 (40), 1991, s. 33.

⁴⁹³ *Tamtéž*.

článku sice přejal terminologii, ale nesnažil se chorvatskou propagandu šířit záměrně. Takový závěr je podpořen i tím, že autor sám přiznává, že se pohybují jen mezi Chorvaty a že přejímají informace pouze od nich. Zároveň dodává, že ne všechny tyto informace jsou přesné.⁴⁹⁴

3.2.3 Mladý svět

V časopise *Mladý svět* byl pojem „četnik“ užit sedmkrát. Ve většině případů šlo o citace účastníků bojů či obyvatel zasažených válkou. Zároveň je nutné dodat, že termín se v *Mladém světě* objevuje převážně ve spojení s válkou v Bosně. V rámci výpovědí účastníků bojů vnímám slovo „četnik“ jako synonymum pro ozbrojené Srby. Příkladem takového užití je reportáž *Češi ve válce*,⁴⁹⁵ která je založena na dopisech lidí zasažených válkou. Pojem je používán pro bojující Srby a jediné rozlišení, které zde čtenář nalezne, je mezi „četniky“ a JNA. V reportáži se objevuje i ve větě: „... srbšti ,četnici‘ , ,teroristé‘ , ,odpadlíci‘.“⁴⁹⁶ Užití termínu v tomto kontextu nenaznačuje ovlivnění autora chorvatským diskurzem, ale jeho snahu ilustrovat slova, která Chorvati pro Srby používali. Další reportáží, kde Chorvati výraz užívají, je *Turistkou v Dubrovniku*.⁴⁹⁷ Zde jím znovu označují ozbrojené Srby. V případě této reportáže nedošlo k tomu, že by termín použila také její autorka.

Fotoreportáž z Bosny *Vítejte v pekle*⁴⁹⁸ nabízí nový pohled na pojem „četnik“. Na základě výpovědi vojáků Bosny a Hercegoviny uvádí, že jako „chetniks“ jsou označováni všichni (bez ohledu na národnost), kdo bojují proti Bosně a Hercegovině.⁴⁹⁹ 10. září 1993 vydal Jim Craig další reportáž z Bosny. V ní⁵⁰⁰ zmiňuje autor „odstřelovače-četniky“. Vzhledem k autorově předešlé reportáži usuzuji, že pro něj nebyla hlavní národnost, ale skutečnost, že se jedná o „nepřátele“. Přejímá zde tudíž diskurz, ale jedná se o diskurz bosenský. Co se týče bosenského diskurzu, je nutné dodat, že, ačkoli byl zmíněnými vojáky „četnik“ definován jako nepřítel, je daný termín stále úzce spojen se srbskou národností a je nepravděpodobné, že by byl použit pro chorvatské jednotky. Dále

⁴⁹⁴ *Tamtéž*, s. 34.

⁴⁹⁵ Zdeněk PROCHÁZKA, *Češi ve válce*, *Mladý svět* 33 (47), 1991, s. 7–9, 27.

⁴⁹⁶ *Tamtéž*, s. 7.

⁴⁹⁷ Gabriela JURASZOVÁ, *Turistkou v Dubrovniku*, *Mladý svět* 34 (38), 1992, s. 18.

⁴⁹⁸ Jim CRAIG, *Vítejte v pekle*, *Mladý svět* 34 (51), 1992, s. 6–7.

⁴⁹⁹ *Tamtéž*, s. 6.

⁵⁰⁰ TÝŽ, *Snajper*, *Mladý svět* 35 (37), 1993, s. 14–15.

vzhledem k tomu, že Srbové byli bosenskými nepřáteli celou válku a valná většina bojů byla vedena s nimi, předpokládám, že daný výraz byl užíván poměrně často. Z tohoto důvodu usuzuji, že Jim Craig mohl být ovlivněn poskytnutou definicí, která ho následně vedla k tomu, že termín používal jako synonymum pro bosenské nepřátele.

19. února 1993 byla vydána reportáž *Na samotě u Srbska*,⁵⁰¹ která byla z velké části založena na výpovědích místních. Zde je použit termín „četnik“ při popisování okolností odchodu z Bosny dvou bosenských uprchlic. Z kontextu textu vyplývá, že informace získal autor od uprchlic, ale v rámci samotného článku není jasně formulováno, že by se uprchlice vyjádřily přesně tak, jak autor popisuje, tudíž může vzniknout domněnka, že užití termínu bylo zvoleno jím samotným. Ve zbytku textu jsou používány citace, které obsahují výrazy „Srbové“ či „srbské milice“.

*Gospa v přímém přenosu*⁵⁰² je další reportáží z Bosny, ačkoli v tomto případě se týká oblasti obývané převážně Chorvaty. Na základě toho lze v diskurzu reportáže předpokládat vliv chorvatského propagandistického diskurzu. V reportáži je citována žena, která užije slova „...srbští a muslimští extrémisté...“⁵⁰³ I přes tuto citaci autor následně mluví o „srbských četnicích“. Vzhledem ke skutečnosti, že se ale následně vůči Srbům nevymezuje, domnívám se, že se z jeho strany jedná pouze o označení srbských ozbrojenců.

Posledním analyzovaným článkem je *Co a kdo v Jugoslávii*.⁵⁰⁴ Tento text má sloužit jako vysvětlení pojmů týkajících se Jugoslávie. Není v něm sice objasněn výraz „četnik“, poskytuje ale čtenáři vysvětlení termínu „srbské gardy“, který byl některými autory (v různých novinách) používán místo pojmu „četnik“. Na rozdíl od „četníka“ není toto sousloví spojeno s chorvatským diskurzem a dá se tudíž označit za termín neutrální. Pojem sám o sobě je v rámci článku definován těmito slovy: „založeny v Chorvatsku i Bosně a Hercegovině. Vojenské jednotky, podporované federální armádou.“⁵⁰⁵

⁵⁰¹ Zdeněk PROCHÁZKA, *Na samotě u Srbska*, Mladý svět 35 (8), 1993, s. 19.

⁵⁰² Andrej BĀN, *Gospa v přímém přenosu*, Mladý svět 36 (12), 1995, s. 30–32.

⁵⁰³ *Tamtéž*, s. 32.

⁵⁰⁴ Milan KRUML, *Co a kdo v Jugoslávii*, Mladý svět 34 (30), 1992, s. 6-7.

⁵⁰⁵ *Tamtéž*.

3.2.4 Rudé právo

V *Rudém právu* byl zkoumaný výraz použit ve dvanácti případech. Jak již ale bylo zmíněno ve druhé kapitole, *Rudé právo* ve velké míře vycházelo z agenturních zpráv. Z toho důvodu samotná analýza neodráží pouze diskurz redakce, ale i agentur.

První zprávou užívající analyzovaný termín je agenturní zpráva *Osijek frontovým městem*.⁵⁰⁶ V textu jsou citovány chorvatské úřady, dle kterých byl dům, kde proběhla policejní akce, „štábem srbských četníků“.⁵⁰⁷ Zmíněné označení bylo v rámci zprávy dáno do uvozovek. Důvodem k tomu mohla být snaha autora distancovat se od chorvatského vysvětlení, které se nemuselo zakládat na pravdě.

V případě *Rudého práva* je možné převážně v kontextu agenturních zpráv aplikovat výše popsanou interpretaci užití termínu založenou na poznacích Jana Pelikána.⁵⁰⁸ Dle ní přejímali čeští autoři chorvatský diskurz kvůli své neznalosti, nikoli kvůli tomu, že by se snažili vyjádřit svůj prochorvatský postoj. První zprávou, kde můžeme toto pozorovat, je *Chorvatsko přijme příměří a zastavení palby*,⁵⁰⁹ v níž je zmíněna spolupráce JNA a „srbských četníků“.⁵¹⁰ Autor se při užití tohoto výrazu odvolává na chorvatské novináře. Vzniká zde tudíž předpoklad, že od nich pojem převzal. Dále se v celém textu neobjevuje jasné vyjádření prochorvatského postoje, jeho pisatel navíc mimo termín „četník“ užívá i označení „Srb“. Na základě toho zavrhuji možnost záměrné snahy o šíření chorvatské propagandy.

7. srpna 1991 byla vydána zpráva *Raketový útok v Krajině?*,⁵¹¹ ve které je analyzovaný termín užit ve dvou případech. V jednom z nich autor vychází z informací poskytnutých chorvatskou vládou skrz agenturu ADN. Z toho důvodu usuzuji, že došlo k prostému převzetí pojmu v rámci parafráze vyjádření vlády. V druhém případě je termín užit ve větě: „...přepadli četníci chorvatskou obec...“⁵¹² Zde autor nijak neodkazuje na svůj zdroj, tudíž předpokládám, že nebyl stejně důležitý jako vládní vyjádření, tudíž autor pravděpodobně neměl snahu jej parafrázovat co nejpřesněji.

⁵⁰⁶ Autor neuveden, *Osijek je frontovým městem*, *Rudé právo* 1 (161), 1991, s. 3.

⁵⁰⁷ *Tamtéž*.

⁵⁰⁸ Jan PELIKÁN, *Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé Fronty DNES a Občanského (Českého) Deníku*, *Lidé města* 7, Praha 1996, s. 126–159.

TÝŽ, *Jihoslovanská krize: kořeny a souvislosti*, Praha 1996.

⁵⁰⁹ Autor neuveden, *Chorvatsko přijme příměří a zastavení palby*, *Rudé právo* 1 (174), 1991, s. 5.

⁵¹⁰ Pozn. Autor původního textu nedal užitý výraz do uvozovek.

⁵¹¹ Autor neuveden, *Raketový útok v Krajině?*, *Rudé právo* 1 (182), 1991, s. 1, 15.

⁵¹² *Tamtéž*, s. 1.

Vzhledem ke skutečnosti, že pak různě ve zprávě používá slova „četníci“, „Srbové“ a „srbští ozbrojenci“, se domnívám, že pouze přejímal výrazy užívané původními zdroji, aniž by si uvědomoval, že některé z nich mají negativní zabarvení.

Ve zprávě *Chorvatský živý štít*⁵¹³ se objevuje část „*Chorvati tvrdí, že nedovolí četníkům ničit Chorvatsko, a Srbové vidí ve zbraních jedinou záruku, že se jejich děti nedožijí genocidy jako před 50 lety*“.⁵¹⁴ I přes použití termínu „četník“ je možné dojít k závěru, že zpráva nebyla ovlivněna chorvatskou propagandou a že se jedná pouze o parafrázi či ukázkou toho, co Chorvati říkají. Hlavním podkladem pro toto tvrzení je skutečnost, že zpráva vycházela z reportáže listu *Borba*, který lze považovat v kontextu války za vcelku objektivní.⁵¹⁵ Mimo to se v této zprávě dále objevuje popis událostí na frontě, který staví Srby do značně negativního světla, ale zároveň jsou v něm užívány neutrální výrazy „srbský bojovník“ nebo „srbský milicionář“. Posledním argumentem pro výše uvedenou tezi pak je samotná struktura citace, kdy jsou proti sobě postavena dvě propagandistická tvrzení dvou různých stran.

Ke značně problematickému užití termínu došlo 10. září 1991 ve zprávě *Střili se i po vrtulnicích evropských pozorovatelů*,⁵¹⁶ kde její autor napsal: „*Podle srbských zdrojů přinutili četníci chorvatské gardisty k ústupu*...“⁵¹⁷ Ačkoli se odvolává na srbské zdroje, je velmi nepravděpodobné, že by ty použily zkoumaný termín. Jediná možná varianta jeho užití vychází z předpokladu, že by zdroje informovaly o jednotkách Vojislava Šešelja, ale v takovém případě by je s největší pravděpodobností označily souslovím „Šešeljovi četníci“. Domněnku, že se nejednalo o Šešeljovy četníky, podporuje i fakt, že ti se účastnili bitvy o Vukovar a je velmi nepravděpodobné, že by během ní došlo k rozdělování paramilitárních sil. Po zamítnutí možnosti, že by původní zdroj užil analyzovaný termín se objevuje otázka důvodu jeho použití autorem. Vzhledem k tomu, že se v textu objevuje i spojení „srbští ozbrojenci“ a že se v něm jeho pisatel nijak vůči Srbům nevynezuje, soudím, že autor nahlíží na termín pouze jako na další označení pro ozbrojené Srby a z toho důvodu ho užívá jako synonymum.

⁵¹³ Autor neuveden, *Chorvatský živý štít*, Rudé právo 1 (176), 1991, s. 15.

⁵¹⁴ *Tamtéž*.

⁵¹⁵ Ivan TOROV, *The Resistance in Serbia*, in: BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia, edd. J. UDOVIČKI – J. RIDGEWAY, Durham – London 2000, s. 250. Autor uvádí, že *Borba* byla nezaujatá a že to z ní následně dělalo cíl všech válčících stran.

⁵¹⁶ Autor neuveden, *Střili se i po vrtulnicích evropských pozorovatelů*, Rudé právo 1 (211), 1991, s. 1, 7.

⁵¹⁷ *Tamtéž*, s. 1.

První vysvětlení pojmu „četník“ poskytlo *Rudé právo* 28. září 1991 ve zprávě *Žádné bojové plyny nasazeny nebyly*.⁵¹⁸ V rámci citace chorvatského poslance je použito slovo „četník“, které je následně v závorce vysvětleno jako „srbský bojovník“. Od této zprávy lze pozorovat omezení užívání zkoumaného termínu a jeho nahrazení výrazu typu „srbský ozbrojenci“ či „srbské milice“. Další používání tohoto pojmu je ve většině případů spojeno s parafrází či citací autorova zdroje.

Uvádění termínu v rámci parafráze či citace s odkazem na zdroj se objevuje v reportáži *Dvaapadesát dnů ve sklepích Vukovaru*. V ní je pojem užit jako přístavek za spojením „srbští nacionalisti“.⁵¹⁹ 24. září 1992 byla vydána reportáž *Paradoxy války*. V této reportáži jsou v parafrázi novin zmíněni „srbští četníci“.⁵²⁰ Autoři sousloví umístili do uvozovek, předpokládám tedy, že jim šlo o předání přesné informace, ale zároveň se tímto způsobem vymezovali vůči samotnému použití termínu. V reportáži *Uprchlíci opouštějí letoviska*⁵²¹ se výraz objevuje v přímé citaci jedné z uprchlic. Další reportáží je *V Kninu nemají modré barety rádi*⁵²² z 11. srpna 1995. Reportér parafrázuje chorvatské vojáky, dle kterých se kasárny využívané jednotkami OSN staly „četnickým hnízdem“. Sám pak v rámci parafráze umístil označení do uvozovek. Stejně jako u reportáže *Paradoxy války* soudím, že se zde jedná o způsob, jak se autor vymezuje vůči užití termínu, zatímco co nejpřesněji zachovává původní větu. Posledním textem⁵²³ v této „kategorii“ je zpráva *Atentát na Genschera?*⁵²⁴ ze dne 29. listopadu 1991. Ta informuje o zprávě deníku Berliner Zeitung, dle které „dva srbští četníci“ připravovali atentát na německého ministra zahraničí. V případě této zprávy není jasné, jak přesně daný výraz vykládat, jelikož je do ní přejat z německého tisku a ten ho mohl využívat v jiném kontextu než tisk český.

Poslední typ užití zkoumaného termínu se objevuje v reportáži *Minomety u Zadaru*.⁵²⁵ Její pisatel v ní zmiňuje chorvatské paramilitární jednotky a následně jejich postavení ve vztahu k vládě přirovnává k pozici „četníků“ v Srbsku. Zde ze souvislosti

⁵¹⁸ Autor neuveden, *Žádné bojové plyny nasazeny nebyly*, *Rudé právo* 1 (227), 1991, s. 3.

⁵¹⁹ Petr VÁŇA, *Dvaapadesát dnů ve sklepích Vukovaru*, *Rudé právo* 1 (290), 1991, s. 14.

⁵²⁰ Bohuslav BOROVIČKA – Josef NÝVLT, *Paradoxy války*, *Rudé právo* 2 (225), 1992, s. 13.

⁵²¹ Anna BORTLÍČKOVÁ, *Uprchlíci opouštějí letoviska*, *Rudé právo* 3 (107), 1993, s. 12.

⁵²² Bohuslav BOROVIČKA, *V Kninu nemají modré barety rádi*, *Rudé právo* 5 (186), 1995, s. 14.

⁵²³ Nejedná se o poslední zprávu z hlediska chronologického řazení pramenů. Na konec byla umístěna kvůli své odlišnosti od ostatních textů.

⁵²⁴ Autor neuveden, *Atentát na Genschera?*, *Rudé právo* 1 (279), 1991, s. 15.

⁵²⁵ Bohuslav BOROVIČKA, *Minomety u Zadaru*, *Rudé právo* 2 (76), 1992, s. 5.

jasně vyplývá, že autor mluví o paramilitárních oddílech. Ačkoli není dané označení přesné, jedná se o poměrně časté zjednodušení, tudíž jeho použití nelze v případě novin považovat za chybné. Vzhledem k existenci Šešeljevých četníků a k faktu, že autor mluví o paramilitárních jednotkách, je možné užití termínu oprostít od negativního kontextu objevujícího se převážně v chorvatském diskurzu.

Závěr

Ačkoli práce naplnila svůj hlavní cíl, kterým byla analýza způsobu reflexe srbské a chorvatské propagandy, přímo odpovědět na otázku položenou v úvodu je velmi složité. Důvodem k tomu je skutečnost, že není možné uvést jeden zobecňující závěr, který by platil v naprosté většině případů. To je způsobeno primárně dvěma proměnnými, odlišnostmi jednotlivých periodik a rozdílnými přístupy k různým druhům propagandy.

Začnu-li *Rudým právem* jakožto periodikem s největším nákladem, mohu konstatovat, že propagandu většinou spíše reprodukovalo, než kriticky reflektovalo. To považuji za důsledek velkého množství otištěných agenturních zpráv, které obsahovaly vyjádření účastníků obou stran konfliktu. Výjimku tvořily reportáže, které se naopak s různou úspěšností pokoušely kroky Srbska a Chorvatska (a následkem toho i jejich propagandu) analyzovat. Taková snaha se projevovala zejména u chorvatské propagandy. Pokud by tuto skutečnost čtenář interpretoval jako důkaz protichorvatského postoje *Rudého práva*, udělal by chybu. Samotná kritičnost je pouhým pokusem o objektivitu, zatímco její zaměření na Chorvatsko je důsledkem absence většího množství originálních textů ze srbské strany. V druhé kapitole jsem uvedl tři texty, které jsou vůči srbským narativům kritické, čímž dále podporují můj závěr o úsilí *Rudého práva* o objektivitu. Jedná se o reportáž *Krajina strachu a nenávisti*, rozhovor *V zemích bývalé Jugoslávie jsme důvěryhodným partnerem* a komentář *Milošević je klíčovou postavou konfliktu*. Svůj závěr mohu dále podpořit třetí kapitolou. V ní jsem zmínil, že *Rudé právo* na počátku konfliktu termín „četnik“ používalo, ale po otištění zprávy *Žádné bojové plyny nasazeny nebyly*, ve které byl pojem vysvětlen jako „srbský bojovník“,⁵²⁶ ho užívat přestalo. Zatímco předešlé používání výrazu vnímám v kontextu této zprávy jako důsledek nevědomosti, jeho následné opuštění indikuje pokus o vyvarování se přejímání chorvatské propagandy. V souvislosti s již uvedenými informacemi to chápu jako další z důkazů snahy *Rudého práva* o objektivitu.

Podobné úsilí o objektivitu lze identifikovat i v týdeníku *Květy*. Ačkoli zde došlo k otištění dopisu čtenáře, který plně přejímal srbskou propagandu,⁵²⁷ reportáže uvedené napříč prací jasně dokazují kritický přístup k vyjádřením obou stran. Postoj *Mladého světa* k jednotlivým stranám konfliktu je z analyzovaných periodik ten nejsložitější na

⁵²⁶ Autor neuveden, *Žádné bojové plyny nasazeny nebyly*, *Rudé právo* 1 (227), 1991, s. 3.

⁵²⁷ Vladimír BÖHM, *Poštovní schránka*, *Květy* 2 (7), 1992, s. 2.

obecný popis. *Mladý svět* se snažil o objektivní zpravodajství, v důsledku čehož se mu podařilo vyprodukovat několik analýz a kritických textů, které byly cíleny jak na Chorvatsko, tak na Srbsko. Příkladem textů kritizujících Chorvatsko jsou *Novináři v nesnázích*, *Až do posledního mostu* a „*VŠICHNI PRYČ, ZAČNE VÁLKA!*“. Mezi texty kritickými vůči Srbsku vnímám jako obzvláště kvalitní ty, které kontextualizovaly sankce a domácí propagandu. Jedná se o články *Novináři v nesnázích*, *Srbsko: zázrak, nebo vymývání zraku?* a *Miloševićův (sic) triumf*. Mimo kritické a analytické texty ale *Mladý svět* vydával i takové, které propagandu pouze reprodukovaly. Ve většině případů docházelo k reprodukci propagandy chorvatské. Ačkoli to v důsledku vedlo k přejetí některých chorvatských narativů (např. vnímání srbské snahy o „velké Srbsko“ jako faktu),⁵²⁸ nepramenila tato tendence z favorizování Chorvatů. Považuji to, stejně jako u *Rudého práva*, za následek snahy informovat objektivně a na základě informací z obou stran konfliktu, která však byla spojena se zhoršenou možností získávat informace od srbské strany. Toto úsilí je ale v případě *Mladého světa* zhoršováno nedostatečnou kritičností k většině přejímaných informací. Závěr, že se *Mladý svět* obecně pokoušel o nestranný přístup, stavím na třech pilířích. Prvním z nich jsou uvedené texty, které se stavěly kriticky k oběma stranám konfliktu. Druhým je skutečnost, že *Mladý svět* reprodukoval i propagandu srbskou. Ukázkou toho jsou texty *Karadžičovo horké léto* a zpráva z rubriky *Svět na dlani*, ve kterých byla přejata srbská snaha prezentovat se jako stát, kterému jde o mír.⁵²⁹ Poslední pilíř vychází ze třetí kapitoly, ve které jsem dokázal, že *Mladý svět* neužíval výraz „četnik“ v kontextu, na jehož základě bych se mohl domnívat, že stranil Chorvatsku.

Respekt na rozdíl od již zmíněných periodik vnímám jako jasně prochorvatský. Prvním argumentem pro toto tvrzení je užívání termínu „četnik“. Novináři *Respektu* ho používali i po zjištění negativních konotací, které měl. K zastavení užívání pojmu došlo až se změnou mezinárodního pohledu na Chorvatsko v důsledku jeho angažmá v Bosně. Druhým argumentem je nekritický způsob, kterým *Respekt* přebíral chorvatské narativy za současné vysoké kritiky srbských vyjádření. Ačkoli jsem nekritické přejímání chorvatských narativů popsal i u *Mladého světa*, nejedná se o podobné případy. Jak jsem zmínil, *Mladý svět* reprodukoval i srbské narativy, čímž dokázal svůj problematický

⁵²⁸ Milan KRUML, *Srbsko ve varu*, *Mladý svět* 34 (15), 1992, s. 56.

⁵²⁹ Viz Milan KRUML, *Karadžičovo horké léto*, *Mladý svět* 36 (33), 1994, s. 13; Autor neuveden, *Svět na dlani*, *Mladý svět* 36 (38), 1994, s. 12.

přístup k informacím obecně, nikoli na základě strany konfliktu. *Respekt* na druhou stranu soustavně poskytoval kvalitní analýzy a texty kritické vůči Srbsku, ale nikoli vůči Chorvatsku. Věřím, že zaujatost *Respektu* a jeho prochorvatský postoj se mi podařilo dokázat napříč celou prací. Jako příklad kontrastu v přístupech *Respektu* vůči jednotlivým stranám ale ještě uvádím text *Systematická kulturocida*, ve kterém Marjanovič nekriticky přejímá chorvatský narativ, dle kterého šlo Srbům o destrukci chorvatské kultury a jejích památek,⁵³⁰ a reportáž *Zájezd do pekla*, ve které její autorka soustavně vyvrací srbský narativ oběti.⁵³¹ *Neexistují tu žádná pravidla* je pak reportáž, která tento rozdíl velmi dobře demonstruje sama o sobě. Zároveň je nutné dodat, že pozitivní postoj vůči Chorvatsku se vztahoval na Chorvatsko pouze jako na válčící stranu. Jak uvádím v podkapitolách *Rámování konfliktu* a *Domácí propaganda*, Tudjman a jeho vláda se kritice ze strany *Respektu* nevyhnuli.

Paradoxem je již několikrát zmíněný fakt, že tento prochorvatský postoj často v případě *Respektu* vedl k velmi kvalitním analýzám srbské propagandy. Zejména texty *Srbský klíč k míru*, *Slovinsko a Slovensko* a *Pštroší hlava v právních normách* velmi kvalitně analyzují srbskou národní propagandu, byť vychází z chorvatského rámování konfliktu jako faktu.

Pominu-li strukturování závěru na základě periodik a zaměřím se na typy propagandy, mohu konstatovat, že národní propaganda byla primárním cílem kritické analýzy většiny periodik. V případě obou států byla jako její hlavní cíl označena snaha o udržení moci. Rozdíl je identifikovatelný pouze ve způsobu působení propagandy. Srbská propaganda byla většinově chápána jako založená na vyvolání strachu za účelem následné národní mobilizaci. Chorvatskou propagandu tisk nevnímal takto v národní rovině, ale pouze jako politická a vojenská rozhodnutí vládních činitelů, které byly přijímány za účelem zisku přízně elektorátu.

Přístup k mezinárodní propagandě již tak jednoznačný není. Srbský motiv spiknutí (respektive jeho mezinárodní aspekt) a chorvatské rámování konfliktu byly pouze reprodukovány či rozporovány (prostřednictvím propagandy druhé strany konfliktu či jinak zjištěných informací), ale nikoli analyzovány. Skutečnost, že většinově nedocházelo k zpochybňování a analýze těchto narativů jako celků, chápu jako důsledek

⁵³⁰ Teodor MARJANOVIČ, *Systematická kulturocida*, *Respekt* 2 (43), 1991, s. 13.

⁵³¹ Anna HUSARSKA, *Zájezd do pekla*, *Respekt* 2 (48), 1991, s. 12.

jejich rezonance. Mezinárodní aspekt motivu spiknutí (hlavně v kontextu obviňování Německa) jsem již na základě literatury uvedl jako téma, které bylo v Evropě značně rozšířené i bez srbské propagandy. Chorvatské rámování konfliktu vnímám na základě tisku obdobně. To, že tento rámec jako celek nikdo z autorů nenapadl, je dle mě výsledkem důvěry novinářů v tento rámec. Odlišnou situaci ale pozoruji u srbského narativu mírumilovného národa a chorvatského narativu oběti. V případě obou těchto narativů jsem v práci uvedl, že byly několikrát reportéry vnímány jako nástroj pro získání mezinárodní podpory. Co se týče srbského narativu předpokládám, že se jednalo o následek jeho „nedůvěryhodnosti“. To se projevuje mimo jiné i v rozhovoru s Alexandrem Vondrou *V zemích bývalé Jugoslávie jsme důvěryhodným partnerem*, ve kterém se jeho autorka Vondry zeptala na „upřímnost“ Miloševićovy snahy o mír.⁵³² Jedním ze zdrojů této nedůvěryhodnosti byla Miloševićova prohlášení, ve kterých podmiňoval srbské zasazení se o mír odvoláním sankcí. Jako příklad tohoto podmiňování uvádím zprávu *Srbský prezident se vyslovil pro příměří*.

Chorvatský narativ byl v jiném postavení. Z počátku byla chorvatská pasivita kritizována pouze jako špatná vojenská politika prezidenta Tudjmana. Samotná interpretace této pasivity jako narativu oběti byla pak důsledkem vyjádření chorvatských občanů a opozičních politiků. To mimo jiné demonstrují texty *Na ruku bělehradským stratégům* a *Neklid v Chorvatsku*. Vlivem toho nevnímám rozbor tohoto narativu jako důkaz kritického postoje Respektu vůči Chorvatsku, ale jako důsledek relativně snadné možnosti analýzy. Obzvláště pro texty *Respektu* je navíc typické, že v rámci této propagandy nevnímají negativně fakt, že se jedná o propagandu, ale pasivitu, která vedla k chorvatským vojenským neúspěchům. Nejlépe to demonstruje text *Od blitzkriegu k zákopové válce*.

Dále je nutné zmínit limity mé práce. Prvním z nich je samotná pramenná základna. To se projevuje zejména v první kapitole, ve které jsem některé rámce (srbská propaganda mířená na Rusko a chorvatská propaganda cílící na turisty) musel pro absenci podpůrné odborné literatury většinou založit na primárních pramenech. Ačkoli tento postup nelze v obecné rovině považovat za chybný, není v kontextu užitých pramenů ideální. Na základě použitých pramenů (tj. českého tisku) není možné vytvořit

⁵³² Věra IVANOVIČOVÁ, *V zemích bývalé Jugoslávie jsme důvěryhodným partnerem*, Rudé právo 4 (228), 1994, s. 4.

plnohodnotné teoretické rámce a pro jejich dokončení by bylo třeba využít pramenů ze srbské a chorvatské provenience. Zároveň je ale nutné dodat, že ačkoli tato skutečnost limituje možnost vyslovených závěrů, lze je stále považovat za nosné.

Druhým úzce souvisejícím omezením jsou samotné rámce propagandy. Ačkoli mi jejich využití poskytlo způsob, jak interpretovat prameny, tuto interpretaci zároveň do jisté míry limitovalo. Jako důkaz uvádím práci *Obraz Chorvatska ve vybraných českých tištěných médiích v roce 1995*, ve které Fabian jako jeden z důvodů své kritiky *Rudého práva* zmínil opomíjení srbských obětí během operace Blesk.⁵³³ Mnou vytvořené rámce jsou zaměřené na obsah a absenci určitých informací, byť tato absence má svou výpovědní hodnotu, nikterak nereflektují, což nepochybně zkresluje výsledný obraz.

Posledním limitem je chybějící analýza převažujících politických myšlenek a směrů v české společnosti v devadesátých letech minulého století ve vztahu k mezinárodní události. Analýzu (vlastní či založenou na již existující literatuře věnující se politickému a ideologickému smýšlení československé a následně české společnosti devadesátých let) jsem nezařadil kvůli hranicím tohoto typu práce. Taková analýza se však nabízí jako jedno z možných pokračování práce. Reflexe postoje tisku k rozpadu Jugoslávie by mohla velmi dobře sloužit jako jeden z interpretačních nástrojů českého nacionalismu, který byl v té době na vzestupu i v českém prostředí. Zároveň si myslím, že pokud bych do analýzy zakomponoval vícero konfliktů (např. „The Troubles“), byl bych schopný ověřit, zda má hypotéza týkající se snahy *Rudého práva* o objektivitu odpovídá skutečnosti, či zda byl kritický postoj *Rudého práva* vůči Chorvatsku ideologicky motivovaný. Na základě aktuální analýzy tento závěr schopný ověřit nejsem.

Dalším možným pokračováním výzkumu je analýza narativu oběti jako základního kamene mezinárodní propagandy. Ačkoli jsem v práci uvedl, že narativ oběti je důležitou součástí srbské i chorvatské národní propagandy, zejména v případě Chorvatska bylo dokázáno i její využití v propagandě mezinárodní. V práci zmiňuji příklad s destrukcí Dubrovníku, jež měla rezonovat s lidmi, kteří ho navštívili. Důležitost této rezonance demonstruje Ellulovo tvrzení, dle kterého je mezinárodní propaganda

⁵³³ Jakub FABIAN, *Obraz Chorvatska ve vybraných českých tištěných médiích v roce 1995*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2012, s. 33.

většinově neúspěšná právě pro její absenci.⁵³⁴ Kromě destrukce Dubrovníku byly v rámci tohoto narativu často zmiňovány i lidské oběti, které byly většinově zmiňovány jako ženy, děti a důchodci.⁵³⁵ Tuto skupinu obětí analyzuje Carpenter ve svém článku "*Women, Children and Other Vulnerable Groups*": *Gender, Strategic Frames and the Protection of Civilians as a Transnational Issue*,⁵³⁶ v němž mimo jiné uvádí, že tyto skupiny užívají humanitární organizace k zajištění pomoci postiženým oblastem.⁵³⁷ To mě přivádí k závěru, že viktimizace těchto skupin byla státem volena jako téma záměrně, jelikož se jednalo o jedno z mála témat, které mělo potenciál rezonovat napříč společnostmi dalších států. Vlivem toho je možné narativ obětí založený na genderovém vnímání společnosti považovat za základ mezinárodní propagandy válčících států. Domnívám se, že práci ověřující tuto teorii by bylo vhodné koncipovat jako komparativní analýzu mezinárodních propagand států účastnících se ozbrojeného konfliktu za účelem zjištění prevalence tohoto narativu. Stejně jako v případě této práce by samotnou analýzu bylo možné založit na tiskem uveřejněných informacích.

⁵³⁴ Jacques ELLUL, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York 1973, s. 296.

⁵³⁵ Viz Anna HUSARSKA, *Zájezd do pekla*, Respekt 2 (48), 1991, s. 12.

Autor neveden, *Mezi oběťmi i ženy*, Rudé právo 1 (203), 1991, s. 3.

Autor neveden, *Dubrovnik bez vody*, Rudé právo 1 (231), 1991, s. 15.

Autor neveden, *Armáda útočí na Osijek*, Rudé právo 1 (272), 1991, s. 14.

Autor neveden, *Srbové dobyli zpět několik vesnic*, Rudé právo 3 (22), 1993, s. 14.

⁵³⁶ R. Charli CARPENTER, "*Women, Children and Other Vulnerable Groups*": *Gender, Strategic Frames and the Protection of Civilians as a Transnational Issue*, *International studies quarterly* 2 (49), s. 295-334.

⁵³⁷ *Tamtéž*, 314-315.

Seznam literatury

Prameny

Květy (r. 1991–1995).

Mladý svět (r. 1991–1995).

Respekt (r. 1991–1995).

Rudé právo (r. 1991–1995).

KOŠUTA, Milan, *Media and the War In Croatia*, *Medicine and War* 9 (2), 1993, s. 134–140.

GRMUŠA, Željko, *Bog je Srbin*, 1993. Citováno z <https://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/srbsti-vojaci/bog-je-srbin-751877>, ke dni 15. 7. 2023.

PERKOVIĆ, Marko, *Bojna Čavoglave*, 1992. Citováno z <https://www.karaoketexty.cz/texty-pisni/marko-perkovi-thompson/bojna-cavoglave-896650>, ke dni 26. 4. 2023.

Sekundární literatura

Publikované texty

ANZULOVIC, Branimir, *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, Annandale 2000.

BARTLETT, William, *Croatia: Between Europe and the Balkans*, London – New York 2003.

BEĆIREVIĆ, Edina, *Genocide on the Drina River*, London – New Haven 2014.

BERGER, Thomas, *The power of memory and memories of power: the cultural parameters of German foreign policy-making since 1945*, in: ed. J. W. MÜLLER, *Memory and Power in Post-War Europe: Studies in the Presence of the Past*, Cambridge 2002, s. 76–99.

BIEBER, Florian – GALIJAS, Armina – ARCHER, Rory (edd.), *Debating the End of Yugoslavia*, Burlington – Farnham 2014.

BUTLER, Richard – SUNTIKUL, Wantanee (edd.), *Tourism and War*, Abingdon – New York 2013.

- CALIC, Marie-Janine, *Ethnic Cleansing and War Crimes*, in: edd. C. Ingrao – T. A. Emmert, *Confronting the Yugoslav Controversies*, West Lafayette 2010, s. 115-151.
- CARPENTER, R. Charli, "Women, Children and Other Vulnerable Groups": *Gender, Strategic Frames and the Protection of Civilians as a Transnational Issue*, *International studies quarterly* 2 (49), s. 295–334.
- CLARK, Toby, *Art and Propaganda in the Twentieth Century: The Political Image in the Age of Mass Culture*, London 1997.
- DANCHEV, Alexander – HALVERSTON, Thomas (edd.), *International Perspectives on the Yugoslav Conflict*, New York 1996.
- DENICH, Bette, *Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide*, *American Ethnologist* 21 (2), 1994, s. 367–390.
- ELLUL, Jacques, *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*, New York 1973.
- FATKOVÁ, Gabriela – BUDILOVÁ, Lenka J – KOUBA, Miroslav – PAVLÁSEK, Michal – ŠTĚPÁNEK, Václav (edd.), *Balkán a nacionalismus: labyrintem nacionální ideologie*, Brno – Plzeň 2012.
- GAGNON Jr., V. P., *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990's*, Ithaca 2004.
- GORDY, Eric D., *The Culture of Power in Serbia: Nationalism and Destruction of Alternatives*, University Park 1999.
- GOW, James, *The Serbian Project and Its Adversaries: a strategy of war crimes*, London 2003.
- JOWETT, Garth S. – O'DONNELL, Victoria, *Propaganda & Persuasion*, London – New Delhi – Thousand Oaks – Singapore 2014.
- KECMANOVIĆ, Dušan, *The Mass Psychology of Ethnonationalism*, New York 1996.
- KOLSTØ, Pål (ed.), *Media discourse and the Yugoslav conflicts: Representation of Self and Other*, Farnham – Burlington 2009.
- KONČELÍK, Jakub – ORSÁG, Petr– VEČEŘA, Pavel, *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.
- MACDONALD, David Bruce, *Balkan Holocaust? Serbian and Croatian victim-centred propaganda and the war in Yugoslavia*, Manchester 2002.
- MALEŠEVIĆ, Siniša, *Ideology, Legitimacy and the New State: Yugoslavia, Serbia and*

- Croatia*, Abingdon – New York 2002.
- McWRITHER, Christian, *Battle Hymns: The Power and Popularity of Music in the Civil War*, Chapel Hill 2012.
- MORAVCOVÁ, Dagmar, *Německá politika v kontextu mezinárodně politických změn po konci studené války*, in: ed. D. Moravcová, *Evropská politika sjednoceného Německa 1990–1999*, Praha 2000, s. 7–62.
- NATION, R. Craig, *War in the Balkans, 1991–2002*, dostupné online (<https://www.jstor.org/stable/resrep12133>).
- PARENTI, Michael, *To Kill a Nation*, London – New York 2002.
- PELIKÁN, Jan, *Jihoslovanská krize: kořeny a souvislosti*, Praha 1996.
- TÝŽ, *Obraz jugoslávské krize v roce 1991 na stránkách Mladé Fronty DNES a Občanského (Českého) Deníku*, Lidé města 7, Praha 1996, s. 126–159.
- PERUŠKO, Zrinjka, *Media and Civic Values*, in: edd. S. P. Ramet – D. Matic, *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education & Media*, College Station 2007, s. 224–244.
- RAMET, Sabrina Petra, *Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge – New York 2005.
- RAMET, Sabrina Petra – PAVLAKOVIĆ, Vjeran (edd.), *Serbia since 1989: Politics and Society under Milosević and after*, the University of the Washington Press 2005.
- RYCHLÍK, Jan – PERENČEVIĆ, Milan, *Dějiny Chorvatska*, Praha 2007.
- SCRIVER, Stacey, *War Propaganda*, dostupné online (https://www.researchgate.net/publication/304184774_War_Propaganda).
- SCHLICHTTE, Klaus, *Na krilima patriotisma—On the Wings of Patriotism*, *Armed Forces & Society* 36 (2), 2010, s. 310–326.
- SLAVKOVÁ, Markéta, *Echoing the Beats of Turbo-folk: Popular Music and Nationalism in Ex-Yugoslavia*, *Lidé města* 12 (2), 2010, s. 419–439.
- SOUKUPOVÁ, Blanka, *K problematice pohledu českých týdeníků v letech 1991–1993 na slovanský Balkán*, *Lidé města* 7, Praha 1996, s. 101–125.
- ŠMÍD, Tomáš – Vařura, Petr (edd.), *Etnické konflikty v postkomunistickém prostoru*, Brno 2007.
- ŠONJE, Velimir – VUJČIĆ, Boris, *Croatia In the Second Stage of Transition 1994–1999*, Záhřeb 1999.

TANNER, Marcus, *Croatia: A Nation Forged in War*, London – New Haven 2001.

UDOVIČKI, Jasminka – RIDGEWAY, James (edd.), *BURN THIS HOUSE: The Making and Unmaking of Yugoslavia*, Durham – London 2000.

VLADISAVLJEVIĆ, Nebojša, *Serbia's Antibureaucratic Revolution: Milošević, the Fall of Communism and Nationalist Mobilization*, Basingstoke – New York 2008.

Nepublikované kvalifikační práce

FABIAN, Jakub, *Obraz Chorvatska ve vybraných českých tištěných médiích v roce 1995*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2012.

KUBIŠOVÁ, Dominika, *Propaganda a manipulácia v prejavoch Franja Tuđmana*, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2019.

MIKLOŠOVIČ, Martin, *Propaganda v srbskej a chorvátskej tlači počas rozpadu Južoslávie*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2019.

OŠKRKANÝ, Pavel, *Slovinský prolog rozpadu Jugoslávie v českém dobovém tisku*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2009.

TÝŽ, *Válka v Bosně a Hercegovině (1992–1995) v českém dobovém tisku*, diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012.

POPELA, Jakub, *Válka v Bosně a Hercegovině na stránkách vybraného českého tisku v letech 1992 – 1995 (sic)*, bakalářská práce, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2012.

ŠUMBERA Jakub, *Ohlas válečných událostí v Bosně a Hercegovině v letech 1994–1995 na stránkách dobového českého tisku*, bakalářská práce, Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2016.

VÁLEK, Bohuslav, *Vznik a formování Republiky Srbská Krajina a její obraz v českém tisku*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2009.

ZELINKA, Martin, *Obraz války v Bosně a Hercegovině (1992–1995) ve vybraných českých periodikách*, bakalářská práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2018.